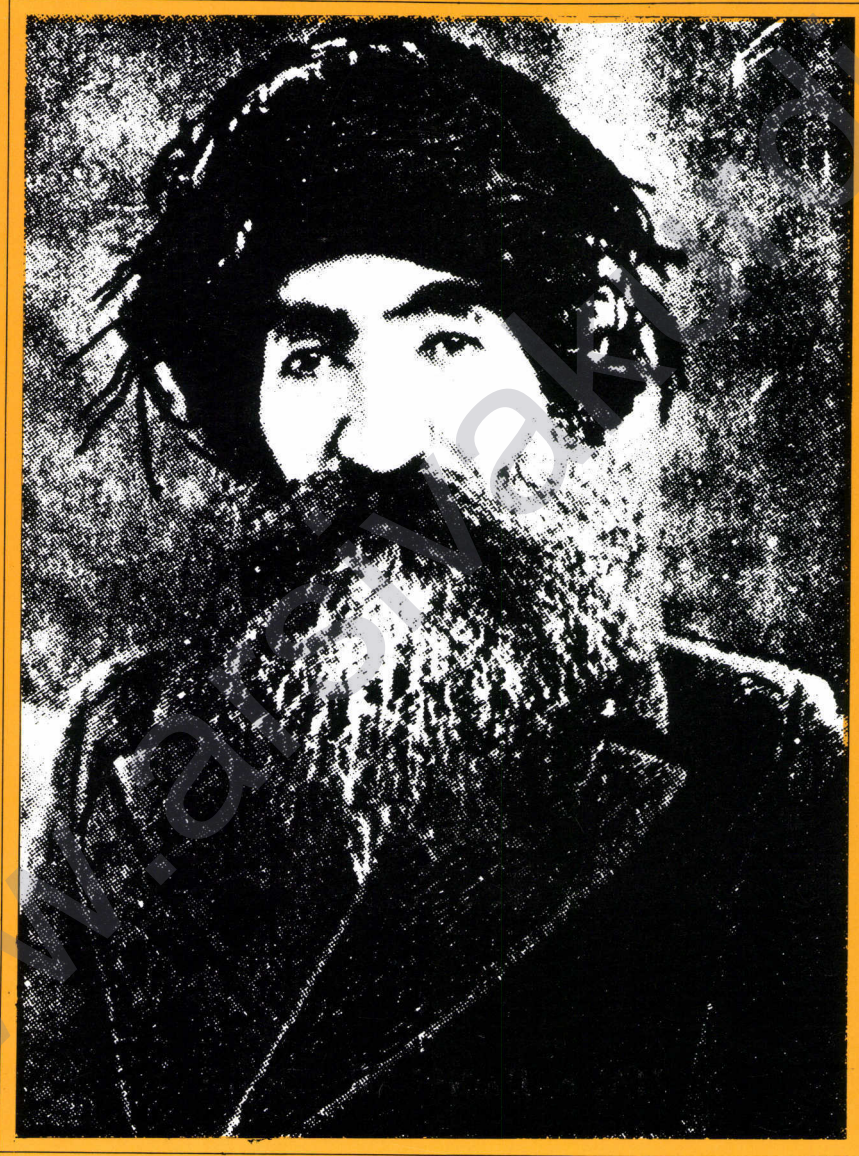

BERHEM

Kovara Lêkolînên Civakî û Çandî

Çileyê Paşin 1990 / Hejmar: 7

BERHEM'LE DAYANIŞMA GECESİ

YER

Frankfurt Üniversitesi, Salon: 5, Kat: 3
BOCKENHEIM / FRANKFURT

ZAMAN

17 Şubat 1990, Saat: 17.00 - 24.00

DAYANIŞMA GÖSTEREN SANATÇILAR

FEQİYE TEYRA

EMEKÇİ

BARAN

ŞERVAN

RENÇBER

HASAN DEWRAN

ve

HALK DANSLARI EKİBİ

BERHEM

Sosyal ve Kültürel Araştırma
Dergisi
Ocak 1990 / Sayı: 7

Berpirsiyar/Ansvarigutgiyare
Mustafa DÜZGÜN

Redaktion

M. PIRO
R. BARAN
R. T. HULMANI
H. TORNÊCENGİ
K. SILBUS
Amadekarê Bergan:
E.AYDIN

Adres:

Box 470
123 04 Farsta/SWEDEN

Tel: 08 - 750 48 28

Post Giro: 425 23 97 - 7

Konto: Första Spar Banken - 142 163 484

Temsildariyên kovarê:

Almanya Federal: Hawar
tel: 069 - 62 98 09
Belçika: Derwêş M. FERHO.
tel: 016 - 20 64 45
02 - 230 89 30
Aboneti/Prenumeration:

Kes/Enskilda 140 Sek sal/år
Meqam/Myndigheter 200 Sek sal/år
Ewropa 160 Sek sal/år
Lib/L.önummer 25 Sek / 45 / 7DM

ISSN 1100 - 0910

NIVÎSARÊN VÊ HEJMARÊ

- 4 NAMEYÊN XWENDEVANAN
7 "ATATÜRK GELMEDEN SEYİT RIZA İDAM EDİLECEKTİ"
I.Sabri Çağlayangil
11 "HONA KE ATATURK NÎYAMEYVÎ GERE SEYİD RIZA DARDEKERDENE
15 ENSTITUYA KURDÎ YA BRUKSELÊ VEBÛ
Derwêş M.Ferho
16 OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN KÜRT AŞİRETLERİ -II-
Sir M.Sykes
23 ÇEND ZEWTÎ Û DU'AYÊ MA
Malmîsanij
31 KÜRT RESİM SERGİSİ
N.Medyalı
32 APÊ FARİZ
R. Baran
36 USOYÊ DEWRÊŞ
Ihsan Aksoy
39 BENGBORE Û BENGÎBOZ
Wedat Kaymak
42 KÜRT ASKERLERİ İSTANBUL'DA
N.Medyalı
44 URZE SILO SODİR O
Areker: Hawar Tornêcengi
46 300 BİN YEZİDİNİN YARISI AVRUPA'YA GÖÇTÜ
Cengiz Mumay
48 Mİ HUKMAT KİST
Koyo Berz
49 MEBERVE PÎTÊ Mİ MEBERVE
Hawar Tornêcengi
50 KURD KÎ NE?
Ahmed Cantekin
53 KÜRT KÜLTÜRÜNÜ YOKETME ÇABALARI
A.Balî
57 MALAZGİRT SAVAŞI NASIL KAZANILDI?
60 SASON AYAKLANMALARI VE BASTIRILMALARI
Kur. Alb.Reşat Hallı
65 MUTKİ AYAKLANMASI VE BASTIRILMASI
Kur.Alb.Reşat Hallı

Kapak: Seyid Rıza

"KÜRDİSTAN NEREDE?
KÜRTLER KİMDİR?"

Katıldığımız etkinliklerde karşılaş tığımız Amerikalıların büyük çoğunlu ğunun bizlere sordukları sorular bunlar. Syracuse (New York eyaletinde) kentinde Kürdistan Kültür Merkezi kurul duğundan bu yana yaklaşık bir yıllık bir süre içinde bölgede çeşitli çalış malar yapıldı. Biz bu mektubumuzda henüz yeni bir kuruluş olan Kültür Merkezi'mizin etkinliklerinden söz et mek istiyoruz.

Geçen Ağustos ayında New York Eyaleti'nin en büyük fuarına katıldık. 10 gün süren fuarı, 800.000'den fazla insan izledi. Kürdistan, Kuzey Ameri ka'da ilk kez böylesine büyük bir et kinliğe katılıyordu. Fuarda açılan "Kürdistan Köşesi", halkımızın kültü rel, toplumsal ve siyasal yaşamını ol dukça zengin bir donanımla yansıttı. Orta Doğu'dan sadece Kürdistan vardı, koca fuarda. Köşemizi izleyen hemen her kesin sorduğu soru, "Kürdistan nere de? Kürtler kimdir?" oldu.

İngilizce olarak ve tam da bu soru ların başlık yapıldığı broşürümüzü ellerine tutuşturunca, aradıklarını bul manın rahatlığını duyuyorlardı.

Kürdistan Köşesi'nden bir görünüm

Ardından, Kürdistan'ın Orta Doğu' daki yerini aramaya koyuluyorlardı. Bir yandan da Şıvan Perwer ve Feqîyê Tey ra'nın müziklerine kulak kabartıyor lardı.

Amerikalılar Kürtleri ve Kurdistan'ı tanımaya çabalarken, biz de Amerikan halkını yeterince tanımadığımızı farket tik. Amerikan halkının büyük çoğun luğu arkadaş canlısı, sohbeti seven in sanlar. Kürt halkının mücadelesine sı cak bir ilgi duyuyorlar.

Fuarın akabinde, yine aynı kentte düzenlenen Uluslararası Festival'e katıl dık. Çocuk konseri programında ilk kez Kürdistan da temsil edildi. Yedi yaşındaki Kürt kızı BERİVAN ve ya şıtı kız arkadaşı CATHY ile "Ez berf im, berf im" ezgisini sundular. Festival öncesi, televizyonda hazırlanan pro gramda ise Kürdistan, canlı müzik ve slaytlarla tanıtıldı.

Kürdistan Kültür Merkezi şimdi de bir başka kente yapılacak olan etkinlik lere katılmaya hazırlanıyor. Kamuoyu oluşturma'nın en etkin aracı, doğrudan kitlelere ulaşmaktır. Kültür Merke zi'miz bunu yapmaya çalışıyor.

Dostça selamlarımla.

Dr. A.Gavan, ABD

ERKEKE GIRING

Hejmareke kovara BERHEM gihaste destê min. Bi rastî kovar bi ni vîsarên xwe ve gelek hêja bû. Ne ku bi tenê çavê mirov, mêjîya mirov jî jê têr dibû. Ez bawer im ko hûnê bi vê kovarê, der bareyî çanda Kurdî de erkeke girîng pêk bînîn.

Ez ji nûha ve serfirazîya we dibî nim. Hêvîdar im ko di vê dîtina xwe de şaş nebim.

Bi silavên welatparêzî û daxwazîya serfirazîyê.

Torî, BELGİE

Hevalên Hêja,

Ji bo nama we zor sipas dikim û hêvîdar im hûn di karê xwe de serkevtî bin. Min di derheqê kovara BERHEM de telefonê bajarê Melbourne kir. Hevalekî li wir got BERHEM ji wan re têye. Li Sidney jî Komela Kurd dixwaze ku ji bo pênc heban bibe abonedar.

Li Australya kesên kovar û rojna meyan bixwênin pîrr hindikin. Ez bi weşandina gotara li ser nivîsareke min kêfxweş bûm. Wek min berê ji te re nivîsandibû, hûn dikarin nivîsarên pitûka min "Em û Pîrsa Me" jî di kovarê de bidin weşandin. Ev pirtûk tenê gihîştîye destê çend hevalan; min tenê çend heb derxistibûn. Li milê din heke hûn biryara weşandina çirokan di kovarê de bidin, min agahdar bikin, ez dê kurteçirokên xwe ji we re bişînim.

Sersala we hemî hevalên dilsoz pîroz dikim; hêvîdar im tev endamên malba tên xwe rojîne tijî şahî û kêfxweşî der bas bikin; bi daxwaza ku salên 90'î bo gelê me rojîne xweştir tev xwe wînin.

Şahîne B. Soreklî

Australia

Ji her tiştî pêşde Sersala Nû ya xwendevanan û ya giş mirovayîyê bi dil û can ve pîroz dikin.

Dost û xwendevanên BERHEMÊ, her diçe piştgîrî û qayîliya xwe bilind dikin; ji bo xwendin û belavbûna wê bêtir hewl didin. Bêgûman ev xebata dost û yarên kovarê her kar li xebatkarên wê dike ku ji bo dewlemend kirin û têkûztir kirina naveroka kovarê bêtir bixebitin, daxwazî û qayîliyên xwendevanan baştir binin cîh. Rastî ev e ku, peywendiyên navbera xwendevanan û BERHEMÊ hîn negihîştine dereceyek bilind, hîn gele kêmasî û şaşiyên me her di holê de ne. Hinek ji wan, berhemên bê îmkaniyê ne, hinek jî ji me sadir dibin. Lê divê em rewşa xwe tim awakî vekirî bibînin û biwêrin bibêjin. Her weha divê em, di vê rewşên teng û ne destdayî de rêya ku hatîye girtin, wê jî bi awakî berbiçav bibînin û binirxînin. Di vê pêgavê de BERHEM êdî xwedî gele xwendevanên bijarte ye û di qada xwe de bûye bersivdarê hewcedariyekî pêwîst.

Xasima xwendevanên kovarê yê Almanya Federal di warê piştgîrî û arikariyê de dilxwaziya xwe bêtir diyar dikin. Bi wêne, biryar girtine û amadeyi kirine ku di 17 yê Sibata de li bajarê Frankfurtê şevêkî şayiyê pêkbînin. Ev ŞEVA PÎŞTGÎRÎYÊ ne bi înisyatîf û xebata me, li ser daxwazî û pêşneyara xwendevanên wêrê hate amadekirin.

Her weha pêşneyara wan xwendevanên birêz em gele dilxweş kirin û me jî rê da ku şeva şayiyê bi darxin. Li gel vê yekê me ji wan dawa kir ku, her çiqas hewcedariya kovarê bi îmkaniyên malî heye jî, divê xet û rûmeta BERHEMÊ ji her tiştî pêşde bigirin û bihesibînin.

Em hêvî dikin ku di vê ŞEVA PÎŞTGÎRÎYÊ de kes û kom ên xêrxwaz û demokrat beşdar bibin.

Nivîsara vê hejmarê ya sereke di derheqa êdam kirina Seyîd Rîza yê nemir de ye. Î.S. Çağlayangil, di bîranînên xwe behsa êdam kirina Seyîd Rîza dike û bi awakî din be jî, pesna mîrxasîya wî dide. Her weha "dadparêzî" ya dewleta Tirk çawa Seyîd Rîza qetl kirîye behsa wê dike. Em wisa bawerîn ku şexsiyet û mîrxwasî û berxwedan a Seyîd Rîza her îro jî wek nimûneyekî sereke qîmeta xwe diparêze. Em, him orijînalê wê û him jî Dimilî ya wê diweşînin.

Beşê duwem a lêkolîna Sir. M. Sykes her di vê hejmarê de dom dike. Gele eşîr hene ku, hinek ji me navên wan hîn nû dibihîsin. Bi beşê sêhem di hejmara wêbê de ewê biqede.

Lêkolînerê hêja Malmîsanij di vê lêkolîna xwe de Nifîr û Dîwa yê Zazayan pêşkêş dike. Em wisa bawerîn ku ev

Herşeyden önce okuyucularımızın ve tüm insanlığın yeni yılını candan kutlar, başarı ve mutluluklar dileriz.

Dost ve okuyucularımızın her geçen gün artan bir ilgi ve sorumlulukla BERHEM'e sahip çıkışları, onun okunması ve yayımını başarıyla sürdürmesi yönündeki çabaları bizleri derinden etkiliyor, gücümüze güç katıyor. Okuyucularla yeterince kontak kuramamanın ve daha birçok eksikliğin varolduğu bu koşullarda, dergimizi edinme ve abone olma isteklerindeki artışın yanısıra "BERHEMLE DAYANIŞMA GECELERİ" düzenleme girişimlerinin bizzat okuyucularımızın inisiyatifleriyle gündeme girişi, uğraşımızın semeresiz kalmadığını ve çalışmalarımızı daha düzenli bir biçimde yürütmemiz gerektiğini ortaya koyuyor.

Tüm bunlar dergimizin kendi alanında belirli bir gereksinmeyi -henüz istenen düzeyde olmasa bile- karşıladığını, seçkin bir okuyucu kitlesine kavuştuğunu gösteriyor.

Bu dayanışma toplantılarının ilk örneği ve öncüsü Federal Almanya'nın Frankfurt kentinde gerçekleştiriliyor. Almanya'daki bir kısım okuyucularımız yayın merkezimize başvurarak bir dayanışma gecesi düzenlemek istediklerini ilettiler. Biz de bundan derin bir sevinç duyacağımızı, ancak tüm sıkıntılarımıza rağmen maddi olanak sağlama amacını her şeyden önde tutmamaları, dergimizin doğrultusuna ve onuruna yaraşır bir anlayışla düzenli ve doyurucu bir şenlik düzenlemeleri koşuluyla onayımızı belirttik. 17 Şubat'da yapılacak olan bu geceye tüm dost ve okuyucularımızın, demokrat kişi ve kuruluşların sıcak bir ilgi ve dayanışma gösterecekleri kanısıyla düzenleyicilere şimdiden başarılar diliyoruz.

Bu sayının öndegelen yazısı, Dersim Başkaldırısı'nın önderi Seyîd Rîza'nın, T.C. "adaleti" ve hükümetlerince nasıl katledildiği ile ilgilidir. Ve O'nu idam sehvasına bizzat götürmüş olan İ.S. Çağlayangil'in yıllar sonra da olsa konuya ışık tutan bu itiraflarının hem Türkçesini hem de Dımilicesini birarada yayımlıyoruz. Seyîd Rîza'nın direncini ve kararlılığını, düşmanları bile taktir etmekten kendilerini alamıyorlar. Büyük önderin kişiliğinden ve kavgasından öğreneceğimiz çok şey var.

Sir M. Sykes'in Kürt aşiretleriyle ilgili incelemesinin ikinci bölümü, kimimizin adlarını henüz yeni duyacağımız aşiretlere ilişkin bilgilerle sürüyor. Bu yazı serisi gelecek sayıda yayımlanacak üçüncü bölümle son bulacak.

Değerli araştırmacı Malmîsanij bu araştırmasını Zazaca Dua ve Beddualar'a ayırıyor. Dua ve bedduaları sistematik

nivîsara di qada xwe de wê bibe bersîvdarê hewcedariyekî mezin.

Nivîskarê me N.Medyali, behsa Pêşangeha Kurd ya Resman dike, ku salonên Kongra Amerikayê Yekbûyî de bi darxistibûn. Li gel vê yekê di derheqa Serekeşîr Kara Fatmayê de belgeyek din ê nûh pêşkêş dike.

Heval R. Baran, bi navê Apê Fariz çîrokek kevnare ya hêla Dêrsimê nivîsîye û bi vî awayî ev çîroka me ya xweşik jî wek Têlî Leylan û Mecnûn êdî ji windabûnê rizgar bû.

Nivîskar İhsan Aksoy, di çîroka xwe ya Usoyê Dewrêş de rewş û serborîyên gündiyekî Araratê, bi awakî hostatî û hûnermendî anîye ziman.

Dûre çîroka Zazî ya Bengbore û Bengîboz tê. Ev berhema berhevkerinê ya nivîskar Wedat Kaymak e. Heval A.Cantekin, behsa ihêrînên mîsyonerekî Swêdî dike ku, 1889'an de çûye Kurdistanê. Her weha dîtinên mîsyoner û yên ansiklopediyekî İspanî -ku 1986'an de hatîye amade kirin- dide berhev û nihêrînên wan ên ku di derheqa Kurdan de ne, rexne dike.

A. Balî, rexne li çend weşanên dezgehekî dewlîwta Tirk di-gire. Ev dezgeha nijadparêz taybet di serdemên îdara leşkerî û faşî de xwe dide xûyan.

Li gel van ên serê, bi belgeyên resmî yên Serhildanên Sas-onê, ya Mutkîyê, bi helbestên R.T.Hulmanî û M.Medyali, û bi berhemên folklorî yên Hawar ve ev hejmara BERHEMÊ jî xwedî naverokêkî rengîn e.

Emê dîsan bi hev re bin, bimînin xweşîyê de.

REDAKSİYON

bir biçimde ve herkesin kolaylıkla kavrayabileceği bir dizin içinde sunuyor. Yazarın bu alanda da önemli bir boşluğu giderdiği kanısındayız.

Yazarımız N.Medyali, Amerikan Kongresi salonlarından birinde yapılan Kürt Resim Sergisi hakkında bilgi veriyor. Ayrıca okuyucularımızın adını yakından bildikleri Kürt aşiret resisi Kara Fatma ile ilgili yeni bir belgeyi aktarıyor. Bununla birlikte konuya ilişkin olarak 2000'E DOĞRU dergisine gönderdiği mektubunu da okuyacaksınız.

Dostumuz R.Baran, Dersim yöresinde zevkle anlatılıp dinlenen Apê Farız öyküsünü yazıya dökmüş. Têlî Leylan'dan sonra bir masalımızın daha kaybolmaktan kurtulduğunu kıvançla belirtmeliyiz.

Yazar İhsan Aksoy Usoyê Dewrêş adlı öyküsünde Ağrı'lı bir Kürt köylüsünün yaşamını ve başından geçenerleri sürükleyici anlatımıyla ustaca dilegetiriyor.

Bunu, Wedat Kaymak'ın derlediği Bengbore û Bengîboz adlı Zazaca öykü izliyor.

A. Cantekin, 1889'da Kürdistan'dan geçmiş olan İsveç'li mîsyoner L.E.Högberg'nin Kürtler hakkında yazdıklarını aktardıktan sonra, 1986'da İspanya'da yayımlanan bir ansiklopedide "Kürtler" maddesinde yeralan yanlış ve bilim dışı görüşleri eleştiriyor.

Dostumuz A.Balî, özellikle askeri darbeler döneminde varlığını duyuran bir kuruluşun Kürtler hakkında yaptığı saç masapan yayınlardan birkaçını irdeliyor bu incelemesinde.

Belge serimizde Sason ve Mutkî Ayaklanmaları'na ilişkin resmi belgeler aktarılıyor.

Hawar'ın derlemeleri, R.T.Hulmanî ve A.Medyali'nin şiirleri, haber ve resimlerle bu sayımızın zevkle okunacağını sanıyoruz.

Daha güzel günlerde birlikte olmak dileğiyle.

"ATATÜRK GELMEDEN SEYİT RIZA İDAM EDİLECEKTİ"

Tanju CILIZOĞLU

I. S. Çağlayangil'in anıları geçen yaz Güneş gazetesinde yayınlandı. Uzun yıllar çeşitli devlet kademelerinde önemli görevler üstlenen bu zat, şimdilerde artık bir hayli ilerlemiş olan yaşının da etkisiyle anılarını yayınlamaya koyuldu. Anılarının bir bölümünde Dersim Başkaldırısı'nın ünlü önderi Seyid Rıza'nın nasıl idam edildiğini, Elazığ'da kurulan "Tunceli Mahkemesi"nin göstermelik ve güdümlü işleyişini dilegetiriyor. Halkımız arasında "Otuz Sekiz" olarak adlandırılan bu kanlı kırım konusunda henüz ciddi araştırma ve incelemelerin yapılmadığı bu koşullarda, sözkonusu anıların ilgili bölümünün okuyucularımızca ilgiyle izleneceğini sanıyoruz.

I.S.Çağlayangil'in anlattığından da açıkça ortaya çıktığı gibi "Tunceli Mahkemesi", doğrudan hükümete bağlı, tepeden emirle işleyen göstermelik ve düzmece bir mahkeme olarak iş görmüş, Seyid Rıza ve arkadaşlarını katletmiştir.

Biz bu belgenin Türkçe orijinalinin yanısıra Dımlıca çevirisini de yayınlıyoruz. Belgesel yazıda geçen bazı kişi ve yer adlarının doğrusunu göstermek, yeniden tartışma gündemine giren bazı soruların altını çizmek amacıyla ayrıca dipnotlar ekledik.

BERHEM

Yıl 1937. Şükrü Sökmenşier, Atatürk döneminin ünlü emniyet genel müdürlerinden.

Bir gün beni çağırdı:

- "Atatürk Diyarbakır'da Singeç Köprüsü'nü açmaya gidecek" dedi.

O tarihte Seyit Rıza, Dersim'in Kürt lideri. Aynı zamanda peygamber sülalesinden geliyor kendisi. Seyit Rıza'nın bir de dini vasfı, var.

Fırat, Şeytan Köprüsü (1) denen mevkide dört metreye kadar daralır. Derinliği de deniz gibi 17 metre olur. Burada bir köprü yapmışlar. Köprü'nün başında bir karakol. Karakolda da otuz üç askerimiz var. Askerlerin başında İsmail Hakkı adında bir yedek teğmen. Yani ihtiyat mülazim.

Köprüye Dersimliler bir baskın düzenliyorlar. Baskında karakol yakılıyor ve otuz üç askerimiz de şehit ediliyor.

İşte bu olay Dersim İsyanı'nın başlamasıdır.

Atatürk olayla ilgileniyor ve ilgililere kesin talimat veriyor. "Bu meseleyi kökünden hallediniz" diye.

Elazığ'da o tarihte Müfettiş-i Umum-i Abdurrahman Doğan Paşa (2) var.

Malatya Emniyet Müdürlüğü'nden bir buçuk ay kadar önce Ankara'ya tayin edilmişim. Vali İbrahim Etem Akıncı sovalye, çeteci bir adam. Demirci Efe ile birlikte Kurtuluş Savaşı'nda çete kurmuş. Vali vekaletle şifre çekmiş. "Emniyet müdürüm Ankara'ya tayin edildi, biz Elazığ'a gidip Dersim

Harekâtı'nı birlikte görmek istiyoruz" diye. O zaman bu isyan olayı ile ilgili türlü rivayetler var.

Uzatmayalım biz Ankara'dan müsaade istihsal Vali Akıncı ile birlikte Elazığ'a varıyoruz. Müfettişi Umum-i Abdurrahman Paşa'nın misafiri oluyoruz. İsteğimizi anlatıyoruz kendisine! Dersim Harekâtı'nı incelemek istiyoruz. Paşa bize "İyi ki geldiniz. Ben de yarın orada bir mevkiye gideceğim. On beş gün önce tercüman aracılığı ile asilerle konuştum. Kendilerine aşiretlerinin başı olan kişileri teslim ederseniz harekâtı durduracağız, barış yapacağız dedim. Yarın da son gün. Gideceğimiz mevki biraz tehlikeli. Ne olacağı belli olmaz. İsterseniz sizi de alabilirim" dedi.

Yemek yedik. Zeytinyağlı sıcak bir yemek. Ben alışkın değilim, hastalandım. Ateşim otuz sekiz. Ama olayı da kaçırmak istemiyorum. Hasta hasta önceden belirlenen hareket sahasına varmak için yola çıktık.

Önümüzde ve arkamızda birer kamyon. Biz ortadayız. Kamyonun birinde askerler var. Diğerinde fırından yeni çıkmış sıcak ekmekler. Yollar devriye dolu. Devriyeler mevzilenmiş. Bu arada devriyeler bize hataen ateş de açtılar. Önlendi.

Geleceğimiz yere geldik. Yüksek bir yerden aşağıya indik. İndiğimiz yere silahlı askerler dizildi. Abdurrahman Paşa muhtemel bir pusuya karşı önlemler aldırması. Benim yanımda fotoğraf makinesi var.

Bir süre bekledik. Ortalarda kimseler yok. Bağırılık çağırdık bir tercüman çıktı ortaya.

Abdurrahman Paşa:

- Geldiniz mi? Dedi.

- Geldik. Dediler.

Ortaya göğsü bağı açık, uzun boylu levent adamlar çıktı.

Abdurrahman Paşa gelenlere çuvalarla ekmeği dağıttı.

Açtılar. Hemen ekmekleri kırıp yemeye başladılar. Kalanları da koyunlarına soktular.

Paşa onlara sordu:

- Listede yazılı olanları getirecek misiniz?

- Üç kişi hariç on iki kişiyi getireceğiz dediler.

Abdurrahman Paşa "Olmaz" dedi. Onlar da son derece kararlı bir biçimde:

- Paşam nidek olmazsa olmaz, dediler.

Asiler dağlara sığınmışlar. Bir mavzerli bir alayı durdurur. Paşa onlara biraz sert: "Devletle baş edemezsiniz!" dedi ve ekledi:

- Niçin teslim etmiyorsunuz?

İçlerinden en uzun boylu olanı öne çıktı:

- Bir kadının tek kocası olur. Şimdi siz hükümsünüz. Askeriniz var. Bugün buradasınız. şunları size veririz alır gidersiniz. Biz yarın yine onların elinde kalırız. Bunlar, bu ağalar bizim külümüzü atırırlar. Siz Dersim'e giremiyorsunuz. Jandarmanızı sokamıyorsunuz..

Abdurrahman Paşa, durdu düşündü, sonra tercümana şunları söyledi:

- Ben Kastamonuluyum. Kastamonu'nun tarihini bilir misiniz? Şehrin ortasında bir nehir akar. Etraf birden bire dağ

gibi meyillenir. Vaktiyle bir tarafında Kastlar öte tarafında Tumanlar varmış. Şehri bunlar kurmuş.. Bunun için "KASTUMAN" demişler, kelime zamanla Kastamonu olmuş. Ben Tuman tarafındam. Tuman da zamanla Demenan olmuş. Sizin aşiretiniz de bugünkü DEMENAN. Siz benim akrabasınız. Atalarımız bir yerde buluşurlar.

Yapmayın. Size on beş gün daha izin vereyim. Gidin ve on beş gün sonra bu listedekileri getirin" dedi.

O listede Seyit Rıza da var. Ve teslim etmeyecekleri üç kişiden birisi de Seyit Rıza. Ben de bu olayın resimlerini çektim.

Erkan-ı Harp, Kurmay Albay Neşet Bey, Çanakkale Valisi olduğumda bu zatı Çanakkale garnizon kumandanı olarak buldum.

Asilerle konuşmaktan döndüğümüzde Neşet Albay bize "Bu işleri hep Seyit Rıza yapıyor, Seyit Rıza peygamber sülalesinden değil. Kendisine küçükken hastalık gelmiş. Ailesine demişler ki bunu kundağı ile kiliseye götürün, bırakın, sabahleyin alın bir şeyi kalmaz (3).

Denilen yapmışlar. Bırakıp sabahleyin almışlar. Rivayete göre çocuklar değişmiş". Neşet Albay iddia ediyor ki, Seyit Rıza, peygamber sülalesinden değil.

Seyit Rıza büyümüş. Şeytan Köprüsü'nü yıkmış. Dini lider olmuş. Kürtlerin başına geçmiş. Dersim İsyanı'nı da o idare ediyormuş.

Bu olaylardan sonra Ankara'ya döndüm. On beş günlük ikinci müddet bitmiş Abdurrahman Paşa'ya listedekileri teslim etmemişler.

Aradan aylar geçti. Seyit Rıza ve çevresi yakalandı. Mahkemeleri sürüyor. İşte bu sırada Atatürk Diyarbakır'daki yeni yapılan Singeç Köprüsü'nü açmaya gidecek. Elazığ'a gelecek. Karayoluyla Singeç Köprüsü'ne geçecek.

Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer Bey bana diyor ki "Atatürk Singeç Köprüsü'nü açmaya gidecek Dersim Harekâtı bitti. Beyaz donlu altı bin doğulu Elazığ'a dolmuş. Atatürk'ten Seyit Rıza'nın hayatını bağışlamasını isteyecekler buna meydan vermeyelim."

1937 yılında resmi tatil günü cumartesi öğleden sonra. Atatürk pazartesi günü Elazığ'a gelecek. Bizden istenenler "asılacak asılsın" ve Atatürk'ün karşısına beyaz donlular çıktığı zaman, iş işten geçmiş olsun.

O dönemde Elazığ Valisi Şefik Bey, Savcı Hatemi Senihi Bey, Emniyet Müdürü Serezli İbrahim Bey, savcı yardımcısı arkadaşım. Şükrü Sökmensüer "Sivillerden Emniyet Genel Müdürlüğü'nün siyasi şubesinden istediklerini al. Atatürk'ün istasyondan halkevine kadar korunması da size ait" dedi. Başta Macar Mustafa olmak üzere altı kişi alıp yola çıktım. Trenle Elazığ'a vardım. Emniyet Müdürü İbrahim Bey'e gittim. Savcı için "kural dışı bir şey yapmaz, mümkün değil" dedi.

Savcıya gittim. Durumu kendisine anlattım. Bana bu konuda hükümetten de şifre aldığımı, ama mahkemelerin cumartesi tatil olduğunu, tatilde ise sonuç almanın mümkün olmadığını bildirdi. Ve ekledi. "Ben de mahkemeleri etkileyemem." Oysa ki biz mahkemenin kararını Atatürk

gelmeden önce vermesi ve gereğinin yapılmasını, Atatürk geldiğinde Seyit Rıza meselesinin kapanmış olmasını istiyorduk. Ben bunu halletmek için hükümet tarafından buraya gönderilmişim.

Savcı yardımcısı hukuktan sınıf arkadaşım. Bana "Sen valiye söyle bu savcı rapor alsın gitsin, ben senin istediğini yaparım" dedi.

Biz mahkemenin tatil günü işlemlerini ve alınacak sonucun infazını istiyorduk.

Savcı rapor aldı. Arkadaşım vekil olarak savcının yerine geçti.

Mahkeme hakiminin evine gittim. Gittiğimde hâkim mahkemenin aldığı kararı evinde yazıyordu.

Hâkimle konuştuk. Kendisi kararı daktiloya çektirmekle meşguldü. Devir CHP devri. Herkes çekiniyor. Hâkim bana "Cumartesi mahkeme toplanmaz ancak pazartesi günü mahkemeyi toplar kararı veririz. Salı günü de idam hükümlerini yerine getiririz" dedi.

O zamanlar dördüncü bölgede temyiz hakkı yoktu.

Abdurrahman Paşa sıkıyönetim kumandanı olarak kararı tastik edecek. O da "Yukarıdaki karar tastik olunur" demiş basmış boş kâğıda imzasını. Yukarıya "Abdurrahman Paşa'nın idamı" diye yazsanız kendisi idam edilecek.

Hâkime dedik ki:

Bu dediğiniz gün Atatürk geliyor. Maksat hasıl olmuyor ki. Hâkim "Başkaca bir şey yapılamaz" diyerek kestirdi attı. Ben de kendilerine sordum:

-Sizin saat 05.00'den sonra davaya devam ettiğiniz olmuyor mu?

-Ooo çok oluyor cevabını verdi.

-Eee sonradan beş saat ihlal ediyorsunuz da, baştan beş saat ihlal etseniz olmuyor mu? Yani pazar akşamı sahurdan sonra mahkemeyi açarız.

Hâkim:

-Elektrikler kesiliyor dedi.

Ona da çare bulduk. Otomobil farlarıyla hapishaneyi aydınlatırız. Halkevine lüksler koyarız.

Hâkim bu defa:

- Samiin yok, dedi.

Ona da çare bulduk. Samiin de getiririz.

- Kaç kişi asılacak?

- Onu karardan önce söyleyemem dedi. Ama ekledi: "Savcı 27 kişinin idamını istedi."

- Biz ona göre mi hazırlığımızı yapalım?

- Bilemem dedi.

Ceza infaz kanunu her asılanın ayrı bir yerde asılmasını, asılanların birbirini görmemesini emrediyordu. Bu şartı da yerine getirmeye çalıştık. Her meydana dört sehpa kurduk. Vali bir de çingene cellat buldu. Gece 12.00'de hapishaneye gittik. Farlarla çevreyi aydınlattuk. Mahkemenin 72 sanığı var.

"BENİ ASMAYA MI GELDİNİZ?"

Sanıkları aldık. Mahkemeye götürdük. Çingene de geldi. Adam başına on lira istedi. "Peki" dedik.

Sanıklar Türkçe bilmiyor. Mahkeme kararı açıklandı. Yedi kişi ölüm cezasına çarptırılmış, sanıklardan bazıları beraat etmiş, bazıları da çeşitli hapis cezaları almıştı.

Kararlar okununca sanıklar ilk anda anlamadılar. İdam "Tünne" diye bir vaveyla koptu.

Biz Seyit Rıza'yı aldık. Otomobilde benimle polis müdürü İbrahim'in arasına oturdu. Jeep jandarma karakolunun yanındaki meydana durdu.

Seyit Rıza sehpaları görünce durumu anladı.

-Asacaksınız, dedi ve bana döndü.

"Sen Ankara'dan beni asmak için mi geldin?" Bakıştık. İlk kez idam edilecek bir insanla yüz yüze geliyordum. Bana güldü.

Savcı namaz kılıp kılmayacağını sordu. İstemedi. Son sözünü sorduk.

- Kırk liram ve saatim var. Oğluma verirsiniz, dedi.

Bu sırada Fındık Hafız asılıyordu. Asarken iki kez ip koptu. Ben Fındık Hafız asılırken görmesin diye pencerenin önünde durdum.

Fındık Hafız'ın idamı bitti. Seyit Rıza'yı meydana çıkardık. Hava soğuktuk ve etrafta kimseler yoktu. Ama Seyit Rıza meydan insan doluymuş gibi sesizliğe ve boşluğa hitap etti.

- Evladı kerbelaylıh. Bi hataylıh. Ayıptır, zulümdür, cinayettir, dedi. Benim tüylerim diken diken oldu. Bu yaşlı adam rap-rap yürüdü. Çingene'yi itti. İpi boynuna geçirdi. Sandalyeye ayağı ile tekme vurdu infazını yaptı (4).

Oğlu yaşında bir subayı öldürecek kadar katı yürekli olan bir insanın bu mukadder akıbetine acımak zor. Ama ihtiyarın bu cesaretini takdir etmekten kendimi alamadım.

Asabım çok bozuldu. Emniyet müdürüne, "Ben üşüdüm otele gidiyorum" dedim.

Seyit Rıza asılırken ilerden oğlunun da sesi geliyordu:

"Kulun kölen olam. Sığırtmacın olam. Gençliğime acıyın öldürmeyin beni."

ATATÜRK'TEN PAPARA YEDİM

Ben çok kötü olmuşum. Otele döndüm iki daktilo sayfası yazı yazdım. Yazının başına da "Bi hataylıh. Evladı kerbelaylıh. Ayıptır, zulümdür, cinayettir" yazdım.

Fakat biz bu işleri belki zamanında halledemeyiz diye, Atatürk bir gün sonra Elazığ'a geldi. Treni gece kör makasa çekmişler. Uyuyormuş, kendisini uyandırmamışlar. Ben sabahleyin Atatürk'ün treninden çıkan Ulus muhabirine yazdığım yazıyı okudum. Benden istedi. "Basmazlar" dedim. "Ver" dedi. Sonradan Şükrü Kaya'ya okumuşlar. "Olmaz"

demış. Bu sırada Atatürk seni çağırıyor dediler. Gittim kahvaltı ediyorlardı. Bana bir resim gösterdi. Seyit Rıza'nın seh-pada sallanırken resmi çekilmiş.

- Bu resim ne emniyet müdürü, dedi.
- Haberim yok, dedim.
- Öyleyse maiyetine hâkim değilsin, dedi ve ekledi:
- Çabuk git bu resmin negatifini bul, basılanları imha et.

Gittim araştırdım. Bizim Macar Mustafa sibil polisimiz ben idam yerinden ayrılırken bizzat resim çekmiş. Bir yerlerde bastırılmış ve Şükrü Kaya'nın yaverine vermiş. Şükrü Kaya da Atatürk'e iletmış. O kısa konuşmada anladım ki, Atatürk bu olayları detaylı olarak bilmiyor. Bu tür olayları da sevmiyor. Ve Atatürk demokrat tavırlı bir insan?

Ben hemen camları negatifleri basılanları imha ettim. Resimlerden ikisini sakladım. Atatürk'e gittim. Resimlerden birini kendisine uzattım.

- Emriniz yerine getirildi, dedim.
- Hepsi imha edildi mi?
- Edildi Efendim. Yalnız iki tanesini sakladım.
- Ne olacak onlar?
- Müsaade ederseniz birini zat-ı devletlerine vereceğim, birini de kendime alıkoyacağım.
- Sen bu resimleri ne yapacaksın ki?
- Müsaade ederseniz ileride anılarımı yazacağım.

Atatürk, "Peki. Bana ayırdığını ver" dedi. Verdim. Ve Atatürk trenden halkevine hareket etti. Arabasına da binmedi. Beyaz donluların arasından yürüyerek geçti. Benim ellerim cebimde ve iki elimde de tabanca yürüyorum.

Beyaz donlular hiçbir şey söylemeden bakıyorlar. Biri adım atsa hemen önleyeceğiz.

Neyse Atatürk sağ salim halkevine geldi ve buradan Sıngeç Köprüsü'ne hareket etti. Ben de kafiledeyim. Atatürk'ün Özel Kalem Müdürü Vedid, "Görevin var mı?" dedi. Ben zaten canım sıkkın. "Atatürk'ten papara yedim, yok" dedim. "Öyleyse Harput'ta Arap Baba'ya gidelim" dedi. Biz gittik ve çabuk döndük. Atatürk de Sıngeç Köprüsü'nden akşam üstü döndü.

Güneş, 18-19 Ağustos 1989

Tekst, Seçmeler dergisinin Ekim 1989 tarihli 1. sayısından alınmıştır.

Açıklayıcı Notlar:

1. Bu köprü'nün gerçek adı Gahmut (Gaxmûd) Köprüsü'dür. Tahta ve benzeri ahşap malzemeden yapılan bu tür köprülere yörede "Şeytan Köprüsü" adı verilir. Munzur Çayı ile birleşen Harçık Çayı üzerinde yapılan ve yöredeki askeri saldırıları kolaylaştırmayı amaçlayan bu köprü, "20-21 Mart 1937 gecesi saat 23.00 sıralarında" yakılmıştır (Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar 1924-1938, Kur. Alb. Reşat Hallı, Genelkurmay Harp Tarihi

Başkanlığı Yayınları). Köprü'nün yöre halkı tarafından değil, bizzat Türk ordusu tarafından yakıldığı ve böylece Dersim saldırısını başlatmak için gerekli bahanenin yaratıldığı hem yöre halkınca, hem de bazı yazarlarca önesürülmektedir.

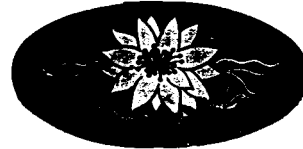
2. Doğrusu, Abdullah Alpdoğan'dır.

3. Dersim halkı tarih boyunca Ermenilerle son derece iyi ilişkiler içinde yaşamıştır. Kilisenin Dersim'li müslümanlarca da öteden beri kutsal yer olarak bilindiği, hastalıktan kurtulma ve dilek dileme gibi durumlarda çeşitli ziyaretlerin yanısıra kiliseye de gidildiği doğrudur. Ancak, Alb. Neşet bu tür gerçek dışı propagandalarla Seyid Rıza'nın nüfuzunu karmayı amaçlamıştır.

4. Seyid Rıza, 10 Eylül 1937'de yakalanmış (Adıgeçen Harp Tarihi Başkanlığı yayını) ve Erzincan'dan Elazığ'a getirilmiştir. Dr. Vet. Nuri Dersimi'nin Kürdistan Tarihinde Dersim adlı eserinde yazdığına göre 10 Kasım 1937 tarihinde idam kararı verilmiş ve 18 Kasım 1937'de idam hükmü infaz edilmiştir. Medya Güneşi ise Seyid Rıza'nın 5 Eylül 1937'de Erzincan'da yakalandığını, 18 Ekim 1937'de (yıl: 2, sayı: 12, Ekim-Kasım 1989) idam edildiğini yazmaktadır. Bu çelişkili bilgiler Seyid Rıza'nın yakalanış ve idam edilmiş tarihlerini yeniden tartışma zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Atatürk'ün 15 Kasım 1937 Pazartesi Diyarbakır'a ulaştığı biliniyor (Şevket Beysanoğlu, Anıları ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi, 1.Cilt, 1987, s. 6). Seyid Rıza'nın 10 Eylül 1937'de yakalandığına kesin gözüyle bakılabilir. Çünkü Türk hükümeti bu olaya büyük önem vermiş, yakalanma olayına ilişkin olarak askeri ve sivil makamlar büyük tantana koparmış, yakalanış tarihini de içeren çok sayıda bildiri, mesaj ve kutlama gösterileri birbirini izlemiştir. İdam tarihine gelince: Çağlayangil'in anılarına bakılırsa idam kararının verilişi ve infazı arasında değil 8 gün yarım gün dahi bir zaman farkı olmamıştır. Anıları dikkatle incelendiğinde -bazı yerleri değişik yorumlara açık olmakla birlikte- "mahkeme" diye adlandırılan heyetin pazarı pazartisine bağlayan gece saat 12.00'den sonra toplandığı ve idam kararı verdiği, Seyid Rıza ve arkadaşlarının hemen idam edilecekleri alana götürüldükleri açıkça anlaşılıyor. Bu durumda idam tarihinin 15 Kasım 1937 olması daha doğru görünüyor.

Seyid Rıza'nın idamı sırasında söylediği son sözleri konusunda da çelişkili bir durum ortaya çıkıyor. Çağlayangil'in yazdıklarının doğru olduğuna kesin gözüyle bakmak güç. Bilinen nedenlerle Seyid Rıza'nın mesajını kısaltabilir ya da olduğu gibi vermekten kaçınılır. Tüm bu olasılıklara rağmen sorunun tartışmalı durumunu korumaya devam ettiğini şimdilik belirtmekle yetiniyoruz.

“HONA KE ATATURK NÎYAMEYVÎ GERE SEYÎD RIZA BÎYAMÊNE DARDE KERDENE...”

Tanju CILIZOĞLU

*“Ewladê Kerbelayme,
Bê xetayme,
Ayîbo, zilmo, cînayeto!”*

Sera 1937 bîye. Şükrü Sökmen süer, emniyet umum mudîrîyonê namdaronê wextê Ataturk'î ra bî.

Rozê venga mi da, va ke:

“Ataturk seveta xizmetefitena Pirdê Singêçî sono Dîyarbekir.”

Û tarîx de Sey Riza, lîderê Kirmanconê Dêrsimî yo. Heto bîn ra kî cisnê pêxamberî ra yêno. Wesfêde eyî yo dîni kî esto.

Çemê Feratî, mintîqa Pirdê Seytanî de hata çar metreyî beno teng. Hetê xorîyên ra kî beno jê dengizî, vejîno 17 metreyî. Naza de pirdê virasto. Serê pirdî de kî qereqol noro. Na qereqol de hîris-hîrê eskerê ma estê. Yedeg tegmen İsmail Hakkî ki qumendarê na qereqolî yo. Yanê mulazimê îxtiyatîye yo.

Dêrsimîzî qol esto na pirdî ser, qereqol vêsno u hîris-hîrê eskerê ma kî şêhîd kerdê.

Xora na mesela sero İsyânê Dêrsimî dest kerdo piro.

Ataturk na meselarê alaquadar bîyo u emrê xo yo qetî do mordemonê xo. Vato: “Na mesela bine ra hal kerê.”

U tarîx de Avdila Pasa Umum Mufetîş o u Xarpêt de maneno.

Ez, asm u nê avêr, Emniyet Mudîrêni ya Meletîye ra tayînê Anqara kerdo. Valî İbrahim Etem Akıncî mordemode şovalye wo, îsonode çetecî yo. Demircî Efe ve eyî ra pîya wextê Cen gê İstixlalî de xorê çete virasto. Valî wekelate rê şîfra rusna, tede vato: “Tayînê emniyet mudîrî yê mi Anqara rê vejîyo, ma wazeme pîya şîme Xarpêt u Harekâtê Dêrsimî pîya bivînîme.” U wext de heqa na îsyânî de zaf rîvayetî amêne vatene.

Zêde derg nêkerî, axirê Anqara ra îzne marê vejîye u ez ve Valî Akıncî ra uştîmera şîme Xarpêt. Bîme meymanê Umum Mufetîş Avdila Pasa'yî. Ma va hal-hekat nîya ro! Ma wazeme ke Harekâtê Dêrsimî bivînîme. Pasay va “Rind ke sima amêy. Xora ez kî meste û het de son cayê. Des-panc rojî avêr, sayîya tercumanî de mi asiyode qesey kerd. Ci ra va; sima ke pîlonê aşîronê xo bîyarê teslîm kerê, ma harekâtî vindarmeme, beme hast. Meste roza peyên a.

Cao ke ma some xeter o. Kes nêzono se beno. Eke wazenê, sima kî made bêrê.”

Ma nan werd. Werdene ronê zeytunî ra wirast bî. Ez nêmuso werdona nîyanêne, bîyo nêwes. Adirê mi vejîya hîris-heşt. Hama nêwazen ke îнора ra birî. Hênî nêwes nêwes kutîme ra raye, verve cayê harekâtî ser şîme.

Wer u peyê ma de kaymonî sonê. Ma werte der îme. Kaymona zuye de eskerî nîştêro. A ya bîne de kî somîyê germî estê. Dewrîyawo rayî-olaxî guretê. Kutê meterîsonê xo. Na sate de dewrîyawo sas kerd, na mara. Hama virnîye amê guretene.

Cao ke ma vatêne, ameyme ûza. Caode berz ra vera cêr şîme. Ma ke pêya bîme, eskerî kutî sira. Avdila Pasay tersê damekutene ver, tevdirê xo guretvî. Lêwe mi da makîna resm ontene bîye.

Ma ûza de xêle vinetîme. Kes nêosenê. Ma kerd hayleme, axirê mordemode tercuman vejîya werte.

Avdila Pasay pers kerd:

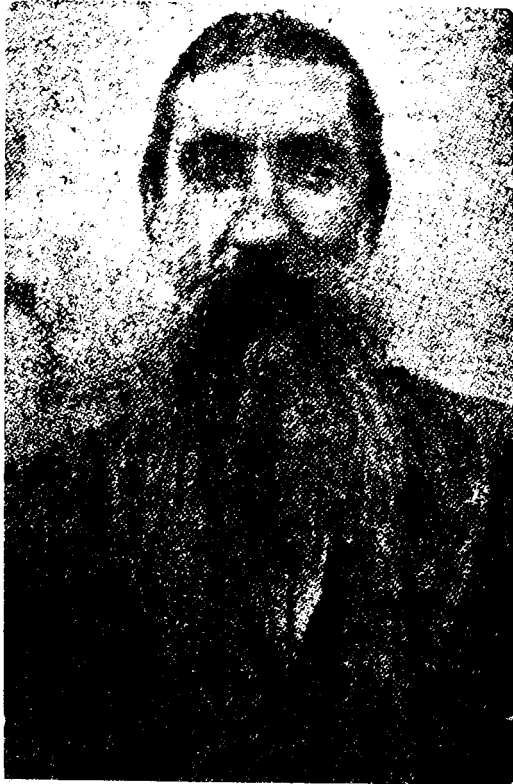
- Sima amêy?

Va ke:

- Ma amêyme.

A sate de tayê camêrdê bornebaşê (levend) lesedergî u şenerakerdeyî verê ma de asay.

Avdila Pasay, çîwalê nonî îнора kerd vila. İno çîwalî kerdî ra. Hênî ûza de

Seyid Rıza

*Wextê teblîxê qerarê
dardekerdene de*

*(Dr. Vet. M. Nuri Dersimî,
Tarîxê Kurdistanî de
Dêrsim)*

dir şêrê bijêrê bîyarê, tebayê xo nêmaneno.

Nîya kerdo. Berdo kîlise de noro, so-dîr gureto. Rîvayet kenê ke domon amo vurnayîs." Albay Neşet î êdîya kerdêne ke Sey Rıza ewladê pêxamberî nîyo.

Û Seyid Rıza bîyo pîl. Pirdê Seytanî vêsno. Bîyo lîderê dînî. Bîyo pîlê Kirmanco. İsyane Dêrsimî kî û îdare keno.

Na mesela sera cêro ra Anqara. Muletê des-ponz rozo qedîyo, hama kesê ke namê xo lîsta de bî, î teslîmê Avdila Pasay nêkerdê.

Werte ra asmî vêrdî ra. Sey Rıza ve mordemonê xora cêrîyay. Mehkemê îno dom keno. Tam na wext de Atatürk, setewa rakerdena Pirdê Sîngeç`î gere şero Dîyarbekir. Yêno Xarpêt, ûza ra eve raa makîna sono Pirdê Sîngeç`î.

Umum Mudirî yê Emnîyetî Şükrü Sökmensüer mira vano ke "Atatürk sono Pirdê Sîngeç`î fino xizmete." Harekâtê Dêrsimî qedîya. Ses hazar mordemê timonsipê yê Şerqî amê Xarpêt kerdo pîrr. Wazenê ke efê Sey Rizayî Atatürk`î ra biwazê, gere virnîya na mesela bijêrîme."

Sera 1937 de roza tatîlî seme peyê perrojî dest kerdêne pîro. Atatürk roza disemîye yêno Xarpêt. Mara yêno wastene ke "keso ke yeno dardekerdene va bêro dardekerdene" u hona ke timonsipê yê nêvejîyê rîyê Atatürk`î gere çî çî ra ravêro.

U wext de Valîyê Xarpêtî Şefik Beg o, Sawcî Hatemî Senîhî Beg o, Mudirê Emnîyetî İbrahîm Beg ê Serez yo, wekilê sawcî kî havalê min o. Sökmensüer`î mira va, "Sîvîlo ra kamî wazena so şuba sîyasî ya Umum Mudirî ya Emnîyetî ta xorê bijê. İstason ra hata halkevî qorîkerdena Atatürk`î ra sima mesulê." Mi, Macar Mustafa ve îyê bîno ra ses havalî guretî lêwê xo, kuto ra raye. Eve trêne amo Xarpêt. Şîyo lêwê Emnîyet Mudirî İbrahîm Begî. Heqa sawcî de va ke "mukin nîyo, û karê bê usilênî nêkeno."

Şîyo lêwê Sawcî. Cîrê qeseykerd. Sawcî mira va; hukimatî ra kî mirê şîfra ama, hama mekemeyî roza semîye tatîl ê, roza tatîle de besenêkeme qerar bidîme. U pa kerd zêde, va "Ez kî besenêken trîsîrê mekemo bikerî." Halba ke

nonê xo werd. Nono vera mend kî kerd verê mîyanonê xo.

Pasay îнора pers kerd:

-Kesê ke namê xo lîsta der o, anê?

-Xêrca hîrê mordemo, des-di keso ame.

Avdila Pasay vake "Nêbeno". İno kî qe cîrê ronêna, pake nêkerde u cab da:

-Pasayê mi sekerîme, nêbî nêbeno.

Asîyo poştîya sana kou. Mordemode mawzerên besekeno alayîye bivindarrno. Pasay kerd sert: "Sima besenêkenê verê dewlete de vînderê" u pa zêde kerd:

-Ça îno teslîm nêkenê?

Werte ra ûwo ke têdîne ra lesederg o, vejîya ver. Va ke:

-Zu cînike rê zu mêrde kûno. Nika sima hukumat ê. Ordîyê sima esto. Ewro îtarê. Ma na keso dame sima cênê sonê. Hama ma, meste oncîya destonê îno verde maneme. Nî, nî axlerî wela ma erzenê. Sima nêtowrenê Dêrsimî kuyê. Besenêkenê

cendermonê xo birusnê Dêrsimî."

Avdila Pasa hurendîya xo de zîq bî, fikir kerd. Pey ra tercumanî ra nîya va:

"Ez Qestemonîye (Kastamonu) ra wo. Sima tarîxê Qestemonîye zonê?

Wertê suke ra çemê vêreno ra. Dormê suke her ke sî beno berz. Wextê xo de Kastî hetê de bîyê, Tumanî kî heto bîn de bîyê. Na rivat ra nazay ra vato KASTUMAN, na vatene demê têtîya bîya Kastamonu. Ez Tumanu ra wo. Tuman kî wextê ra têtîya bîyo DEMENAN (Demeno). Sima derezayê min ê. Cedê ma sono reseno zûvînî.

Mekerê. Sîmarê des-ponz rojî mulet o. Şêrê, des-ponz rojî têtîya, mordemê ke namê xo na lîsta der o, bîyarê."

A lîsta de namê Sey Rizay kî esto. Hîrê kesê ke î teslîm nêkenê, Sey Rıza îno ra zu yo. Sata na qalqîrî de, mi kî resmê îno ont.

Erkan-i Harp, Qurmay Albay Neşet Beg, wexto ke ez bîyo Valîyê Çanaqala (Çanakkale) mi nas kerd; qumendarê garnîzonê Çanaqala bî.

Asîyo de qeseykerdene ra têtîya wextê racêrayîne de, Albay Neşet`î mara va: "Na meseleyî têde binê sarê Sey Rizay ra vejînê, Sey Rıza cîsnê pêxamberî ra nîno. Hona ke domon bîyo, cîrê nêweşîye ama. Sarê dormey ma u pî ra vato, neyî hênî eve qundax ra berê kîlise de ronê, caverdê bêrê; so-

ma cira wastêne ke, hona ke Ataturk niyameyvî gere mekeme qerarê xo bijê-ro u hukmê xo biyaro hurendî; waxto ke Ataturk ama, gere mesela Sey Rizayî biqediyenê. Xora ez kî seweta halkerde-na na mesela, hetê hukimatî ra ameyvî îta.

Wekîlê sawcî huquq ra havalê min ê mekewî yo. Mi ra va "Ti valî ra vase, va sawcî rapor bijero şêro; ez vastena to ca ve ca ken."

Ma wastene ke mekeme roza tafîlî rabo u hukmê qerarê xo înfaz kero.

Sawcî rapor guret. Havalê mi jê wekîlî maqamê sawcî de niştro.

Şiyo çê hakimî mekemî. Eve xo gureyîyene ke qerar bido dextîlo kerdene. Dewr dewrê CHP yo. Her kes terseno. Hakîmî mira va "Seme, mekeme top nêbeno; roza disemîye top keme, qerar dame. Sêseme kî hukmê êdamî înfaz keme."

Û dewr de mintîqa çarene de heqa (qerar) temyîz kerdene çinebiye.

Awdila Pasa jê qumendarê orfî îdareyî, gere qerarê tesdîq kero. Xora eyî kî nûsno vano "Qeraro serên amo tesdîq kerdene" u îmza xo esta binê xeta tole. Eke mordem na xete ra binûsno vazo "Avdila Pasay êdam kerê" bêguman û ve xo yeno êdam kerdene.

Hakîmî ra va ke:

Na roza ke ti vana, a roze Ataturk yeno îta. Eve na vatena to mirodê ma nêbeno. Hakîmî va "Zovîna besenê-keme tawa bikeme" u qese birna est. Mi onca cira pers kerd:

- Sima sate poncîne ra têpîya qe mekeme dom nêkenê?

- Ooo va ke zaf rêy hênî biyo.

- Eêê ha peyra ponc satî îxlal kerdê, ha sare ra ponc satî guretê çî ferq keno? Yanê roza bazarî sonde sahur ra têpîya mekemey keme ra, mesela qedîna.

Hakîmî va:

- Alatîrikî yenê bîmayîne.

Ma, nayerê kî çare dî. Eve lambonê tomoîlî hepîsxane keme roştî. Lukso halkevî de namero.

Nafa hakîmî va:

- Samîîn (gosdarî) çînê.

Ayerê kî ma çare peyda kerd. Mi va , samîîn kî ame.

- Çend kesî yenê darde kerdene?

- Aye qerar ra avêr besenêken vajî. Hama pa zêde kerd: "Sawcî êdamê 27 mordemo wast."

- Gere ma aye ra gore hazîrîya xo bikeme?

- "Nêzon."

Qanûnê ceza înfaz kerdene hênî emir keno ke, gere mekumê êdamî her zu cayêde taybetî de bêro êdam kerdene, îye ke yênê darde kerdene gere zûvîn nêvînê. Ma seweta caveca kerdene na sertî kî xeyret kerd. Her meydan de çar daraxacî nayro. Valî zu kî celatode asiq pêyda kerd. Pesewe sate 12.00 de şîme hepîsxane. Eve lambonê tomoîlî dorme kerd roştî. 72 guretîyê mekemî estê.

"SIMA AMÊ KE MI DARDEKERE?"

Ma guretî guretî berdî mekeme. Asiq kî amê. Sarê her mordemî rê des kaxitî mara wastî. Ma va "Pekî."

Gureteyî, Tirkî nêzonenê. Mekemî qerarê xo wend. Hawt kes êdamî rê mekum biyo, tayîne berat kerdo, tayîne kî mekumîyetê sero guretê.

Mekumo, sare de qerar fam nêkerd. Kerd hayleme, va ke êdam "tûnne."

Ma Seyîd Riza guret. Tomoîlî de wertê mi ve mudîrê polêsi İbrahim î de niştro. Cîp meydanê lêwê qereqolê cendemo de vinet.

Sey Rizay ke daraxacî dî, îndî fam kerd ke yeno darde kerdene.

Va:

- Mi darde kenê, ne?Ti Anqara ra ama ke mi darde kerê?

Ma zûvîn de nîyada. Na zu reyo ke mekumêde êdamî de rîverî ben. Mi de hûya.

Sawcî cira perskerd, va ke wazena nimey bikerê. Nê wast. Ma va, qesê xo yê peyên vase. Va ke:

- Çewres kaxita mi ve satêda mi esta. İno bidê lazê mi.

Tam na sate de Findiq Hafiz amênê darde kerdene. Wextê darde kerdene de di rey la vişîya. Mi nêwast ke Sey Riza êdamê Findiq Hafizî bivîno, na sewete ra verê pencerî de payra vineto.

Edamê Findiq Hafizî qedîya. Ma Seyîd Riza vet meydan. Hewa xêlê serd biye u dorme de çî kes nêaseno. Hama Sey Rizay hênî hasav kerd ke meydan îsanî ra pîrr o, xitavê toliye u bêvengîye kerd. Va:

- Ewladê Kerbelayme. Bê xetayme. Ayib o, zilm o, cîneyet o. Tukê mi mi sero giz bî. Na camêrdo kal rap-rap avêr şî. Çopolê asiqî (cellat) de guret bota est. La est vilê xo. Eve linga xo da sandalî ro, înfazê xo kerd.

Mordem o ke bêrehmîye keno, subayêde dusê lazê xo ra kîseno; îsan besenêkeno na aqîveta eyîrê bibervo, no zor o. Hama onca kî mi dest ra nêno ke ez ce-surîya na camêrdî texdîr nêkerî.

Asavê mi bi xirav. Mi mudîrê emnîyetî ra va, "Ez serde çîyo, son otel."

Wextê darde kerdene Sey Rizay de, dotra vengê lazê xo kî amêne. Vatêne:

"Sima rê ben qul, kole. Ben gavan. Xortênî ya mi rê merhemet kerê, mi mekisê."

MI ATATURKÎ RA PAPARA WERDE

Ez xêlê xirave biyo. Cêrora otel, hendê di perê daxtîla, mi nûsna. Serê perre de mi nîya nûsna "Bê xetayme.

Hesên Xêrî, Mebusê Dêrsimî
1925' de dardekerd.

Hemed Ramîz, Mebûsê Dêrsimî

Ewladê Kerbelayme. Ayibo, zilmo, cînayeto."

Ataturkî hên hasav kerdo ke, belka ma besenêkeme na kar wext de caveca kerîme; na rivat ra rozê tepîya ame Xarpêt. Pesewe amê, trene onta meqeso kor. Ataturk hewn de bîyo, hasar nêkerdo. Sodir ke muxabirê qezata Ulus'î tirêna Ataturkî ra vejîya, mi nûstena xo ci rê wende. Mira waste. Mi va "çap nêkenê". Va ke ti "Bide mi." Peyezu nûstena mi Şûkrî Kaya yrê wenda. Vato "Nêbeno". Na sate de va, Ataturk veng to dano. Şîyo ke ara xo kenê. Resmê musna mi. Wexto ke Sey Riza esto dare, resmê xo amo ontene.

- No çi resm o emniyet mudirî?

Mi va:

- Xevera mi cira çîna.

Va:

- Dêma xevera to mordemonê verê destê tora çîna.

Kerd derg:

- Rew so negatîfê na resmî dozke, îyê ke amê antene wertera vîndî ke.

Şîyo rêça na mesela fetelnê. Polêsê mawo sîvîl Macar Mustafa'y, ez ke cayê daraxacîye ra kuto dûrf no resm anto. Cayê de virasto (tab kerdo), do yawerê Şûkrî Kaya'yî. Şûkrî Kaya'y kî berdo do Ataturk'î. U qesekerdena kilme ra mi fam kerd ke, Ataturk her hetê na mesela ra rind xeverdar nîyo.

Waqîyetonê nîyanêno ra zaf haznêkeno. Ataturk eve hal-hereketê xo mordemode democrat o?

Mi a sate de negatîfê resmo doz kerdî u îmha kerdî. Werte ra di resmî, mi dardîwe. Şîyo lêwê Ataturk'î. Resmo ra zu da Ataturk'î. Mi va:

- Emrê sima mi ardo hurendî, efendim.

- To, têde werte ra dardîwe?

- Heya efendim. Xora mi di teneyî werte ra birnay ra.

- Ti îno sekena?

- Eve îzna sima wazen ke zu bidî zatê to, zu kî xorê bijêrî.

- Ti na resmo wazena sebikerê?

- Eve îzna sima wazen ke, rozonê avêrî de xatiratonê xo binûsnî.

Ataturk'î va "Pekî. Uwo ke yê min o, bide mi." Da ci. Ataturk tirene ra vejîya, verve halkevî kut raye. Nêniştro araba xo. Wertê timonsipîyo ra vêrd ra. Destê mi cêvûnê mi de bî u hurdemêna destonê mi de sesadirî estvî. Na hal de raye ra son.

Timonsipeyo qe teba nêvatêne, hên vinetivî nîyadêne. Zu ke linga xo berzo, dereqep vîmîye cême.

Neysê Ataturk eve selametîye ama halkevî u naza ra şî Pirdê Sîngeçî. Ez kî qefila ser o. Xususî Qelem Mudirî yê Ataturk'î Vedîd Beg'î mi ra pers kerd, va "Karê to esto?" Xora zerê mi bîyo teng, mi va "Xora mi Ataturk'î ra papara werda, karê mi çîno." Va ke "Eke hênî yo, hayde şîme Xarpût, Arap Baba'yî bivênîme. Ma şîme, hama rew cêrayme ra. Ataturk kî Pirdê Sîngeçî ra sande cêrara.

Güneş,18-19`ê Asma amnanî ya 1989`î. Tekst mecmuwa Seçmeler, mareya 1. asma payizî ya werteyî ya 1989`î ra ma gureto.

WEŞANÊN HATÎ

KEN Û GIRIN

(Pêkenîn)

Berhevkar: *Ahmed Tigrîs*
Roman Motkî

Stockholm 1989

Adres:

Box 3318

163 03 Spånga/ SWEDEN

IQDÊ DURFAM

(Helbest)

Şêx Eskerî

Wergêr ji tîpên Erebi:

Zeynelabidîn Kaya

Adres:

APEC-TRYK och Förlag

Box 3318, 163 03 Spånga/SWEDEN

BİRLİKTE OLDUĞUMUZ HALKLAR

(Lêkolîn)

Keldani/Assuri/ Süryani/Ermeni

Welatê Torî

DİROKA KURDA

Torî

KÜRTLERDE SANAT-II

(Lêkolîn)

Nêrgîza Torî

Adres:

Weşanên Aza

Postbus 26

3000 Leuven / BELGIE

GAZİYEK JI CERGÊ ASYA

(Helbest)

Xelîl Dihokî

Adres:

Box 100 14

630 10 Eskilstuna / SWEDEN

ENSTITUYA KURDÎ YA BRUKSELÊ VEBÛ

Têkoşer -Yekitiya Karker û Xwendekarên Kurd li Beljîka- ku di Çiriya 1978'an de ava bibû û yanzdeh sal bê rawestan xebata çandî û civakî kiribû, di civîna xwe ya giştî ya 14.05.89'an de biryar da ku bibe Enstituya Kurdi ya Brukselê.

Sedema vê guhartinê, pêşveçûn û firehbûna xebata civakî û çandî ye. Ev xebata girîng bi sayîya dîyarîkirina xaniyekî fireh û xweşik ji aliyê jin û mêrekî Beljîkî ve û bi dayîna sê qadroyên kar ji aliyê Wezaretê Kar a Beljîkî ve, bi awakî giştî xurtir bû.

Enstituya Kurdi ya Brukselê rêxistinê girêdayî bi tu partiyek siyasî yan rêxistinêkî din nîne. Ev bi awakî resmî ji aliyê Wezaretê Çandî ya Beljîka ve hatîye pejirandin û alîkarîya maddî distîne.

Xebat, zêde û firehtir bibû. Diviya ku rêxistin ji xwe li gor vê rewşa nû biguhurîne û ji çarçova teng derkeve, qada xebatê fireh bike û bimeşe. Berê, kar û barê me, her weha endamê ji di nav sînorên Beljîka de bû. Piştî pêkhatina Enstituyê, îmkânên xebatê fireh bûn û rewşa endametiye ji hate guhartin. Di vê kêliyê de di şex welatên Ewropayê de endamên wê hene. Namzetiya her endamêki alî Heyeta Îdarî ve tê tehqîq kirin û di derheqa daxwaza endambûnê de biryara dawîn tê dayîn.

Di nav xebata Enstituyê de, pirs û

karibin di civaka Beljîkî û Ewropî de jîyanekî baş ji xwe re pêkbînin, di rewşek xweşik de bijîn, ziman û çanda xwe wînda nekin.

Xebata rojane ya Enstiyuyê bi awakî rêkûpêk dimeşe. Ji duşemiyê heya îniyê, saet ji 9.00'a heya 17.00 deriyê wê vekirî ye. Di navbera van rojan de dersên ziman -Kurdî, Fransî, Hollandî- tîndarî, alîkarîya civakî tê kirin, weşanên cihê -wek bultena sê mehîna agahdariyê, dosye û pirtûk bi zimanên cihê- tîndarî amade kirin. Bi mînakî di van her du mehên bihurî de, Enstituya Kurdi ya Brukselê biranînên Ekrem Cemîl Paşa, "Muhtasar Hayatım" bi Tirkî çapkirin. Her weha "Dossier Kurdistan" (kurte dîroka Kurdistan û rewşa Kurdên li Ewropa) bi Fransî weşand. Divê ev ji bê zanîn ku Enstituya, çi Kurd çi ne Kurd bin nivîskarên ku li ser Kurdan dinivîsîn û xwedî berhemên nivîskî ne, bi giştî îmkânên xwe ve ji wan re vekirî ye. Ji bo weşandina afirandinên wisa hewl dide.

Her weha Enstituya, hewl dide ku di xaniyê xwe de kitêbxaneyek amade bike; filmên videoyê, kaset û selikên muzîkê berpêş bike.

Enstituya Kurdi dixebite ku konferans, şevên çandî û raberîyan pêk bîne. Wek mînakî: Di mehên Adar, Îlon û Çiriya 1990'an de pêşangehekî ji bo danasîna wêne yê hûnermendên Kurd

amade bike. Her hûnermendek Kurd dikare berhemên xwe yê wênekariyê ji pîrsgirekên Kurd ên ku li Brukselê cîwarin, cîhek girîng distîne. Bo ku bo van pêşangehan pêşneyar bike.

Di navbera Enstituya û zanîngehên Beljîkî de hevkarîyekî xurt heye. Daxwaza wê ev e ku, ev zanîngeh di kar û xebatên xwe yê zanistî de cîh bidin Kurdan û ji bo lêkolînên zanistî zemînek fireh pêkbînin. Heya niha Enstituya çend caran bi zanîngehan re runiştîye û di vî warî de gele belênîyê hevîdar standine.

Di sala 1990'an de musebeqeyek enternasyonalî ji bo nivîskaran tê bidarxistin. Her weha Enstituya hewl dide ku çend nivîskarên Kurd ji bikaribin di vê berhevdana navneteweyî de beşdar bibin.

Bê guman pêkhatina Enstituya Kurdi ya Brukselê ji bo me şayîyekî mezin e. Lê wek giştî sazgehên nûn, Enstituya Brukselê ji di warê îmkânên maddî û yê din de hê bi kêmasiyên girîng ve rûbirû ye. Ji bo çareserkirina pîrsan û pêşdebirina xebatê wext divê, xebatekî tîkuztir û kêrhatî divê.

Armanç û Mebestên Enstituyê:

Di destûrê de armancên wê wisa hatine dîyar kirin:

a. *Jîndarkirin, pêşvebirin û nasandina xebatê a çandî li ser ziman, dîrok, edebîyat û hûnerê Kurdi û agahdarî li ser rewşa îroyîn li Kurdistanê.*

b. *Alîkirina Kurdan ji aliyê civakî û çandî ji bo hêsankirina entêgrasyona wan di civata Beljîkî û Ewropî de, bê ku ew şexsiyeta xwe ya Kurdi wînda nekin.*

c. *Her du armancê jorîn bi xebata agahdarî û gîhandinê di warên cihê yê civakî û çandî de bi cî dibin.*

d. *Hevkarî bi kes û rêxistinên ku bi pîrsên civakî û çandî yê Kurdan û derhatiyan mijûl dibin re li derveyê welêt.*

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN KÜRT AŞİRETLERİ -II-

Zeydan: Herki aşiretinin bir alt koludur. Bu ad Kesim A , 73 nolu büyük Pinian aşiretiyle Motikan (Kesim B'deki 20 E nolu Modeki/Motikan) aşiretlerinin birer alt kolları olarak sık sık karşımıza çıkacaktır.

Hajji (Haci): Herki'nin alt kollarından biri olan bu aşiret 200 aileden meydana geliyor. Yerleşiktir ve işaretlenen yerin merkezinde yaşamaktadır.

33. Baradost (Bıradost): 1500 aileden oluşan bu aşiret adını Baradost (Bıradost) suyundan almıştır.

A. Baradost (Bıradost): 650 aileden oluşuyor.

34. Berzan: 750 ailedir. Adını Berzan mıntukasından almıştır. Savaşçı özellikleri ve Berzan Şeyhleri olarak bilinen kutsal aileleriyle tanınır.

35. Nirva: Yerleşiktir ve 800 aileden oluşuyor.

36. Reibar: Yerleşiktir ve 800 aileden oluşuyor.

37. Zebâr: 1000 ailedir. Zebâr (Zebârî) Kürtleri olarak adlandırılan, tümüyle yerleşik 30 köyü kapsayan bir yörede yaşamaktadır. Bunlar özenli çift

çi, iyi şarap üreticisi, bina yapmada usta ve yabancılara karşı konuksever olmakla birlikte, kendi aralarında inatmayacak derecede çekişmelidirler. İçinde genellikle kendilerini dış muharifalara karşı korumak için, şeflerine küçük kaleler yaparlar. Bu Kürtler genellikle kendi alanlarında gözüpek savaşçılardır. Barzan Şeyhleri ile aralarında müzminleşen bir düşmanlıkları var (Kesim A, no: 34'deki Berzan).

38. Ashaghi (Eşaxi): Bu aşiret hak kında bilgim yok.

39. Hasseina: Aile sayısı bilinmiyor. Musul yakınlarında göçebe ve köylü olarak ikiye ayrılmış bir halde yaşayan bir aşirettir.

40. Misuri (Mızuri): 120 ailedir. Yerleşik ve fakir bir aşirettir.

41. Doshki (Doşiki): Dehok (Dı hok)`da yaşayan 500 aileden oluşuyor. Bu kesim, soygun ve hırsızlıktan ötürü kötü bir üne sahiptir.

Kermanji (Kırmancı?) ise anlaşıldığı kadarıyla (Kesim A, no: 41A) bu aşiretin bir koludur.

A. Doshki (Doşiki, Doşki):

Giaver (Gewher)`de yaşayan bu çalışkan ve ziraatçi aşiret 2000 aileden oluşuyor.

42. Jellali (Celali): Amadiya'nın ya kınında, göçebe ve yerleşik 4000 aileden meydana geliyor. Kesim B no: 14`de bu adla yine karşılaşılacaktır: Görüldüğü kadarıyla Amadiya`dan göç merdirler. Ancak Kesim E no: 12`deki Jellikan (Celikan) aşiretinin Jellali (Celali) aşiretinden geldiği kesinlik kazanmış değil.

43. Dere: 800 aileden oluşuyor.

44. Berwari: Yerleşiktir. 600 aileden oluşuyor.

45. Kohan: Olasılıkla bir aşiretin alt koludur, ancak hangi aşiretten geldiğini bilemiyorum. 70 aileden oluşuyor.

46. Shaykhan (Şeyxan): Yezidi ya da Şeytan`a tapanlardır. Yarı-göçebedirler. Aile sayısı bilinmiyor. Bu aşiret, din liderlerinin kaldığı ve Yezidilerin dini merkezi olan Şeyh Adi yakınlarında ya şamakta ve adını da buldukları bu yerden almaktadır. Din birliğinden başka Sinjar (Sincar) Yezidileri (Kesim C, no: 16) ile herhangi bir

bağları yoktur.

47. **Reshkan (Reşkan):** Aile sayısı bilinmeyen bu aşiretin içinde bir kısım Yezidilerin olduğu söylenir.

48. **Haweri:** Yezidi ya da Şeytan'a tapanlardır. Zaho (Zaxo) yakınlarında yaşayan 300 aileden ibarettir. Tahminlerime göre, Kesim C no: 11 T'daki Hawerka aşireti ile bazı bağları vardır.

49. **Spirti:** Göçebedir ve 70 aileden oluşuyor. Çadırlarının bulunduğu alandan geçerken bu adla adlandırıldıklarını öğrendim. Zamanım olmadığı için konuyu inceleyemedim.

50. **Miran:** İlkbaharda Cezire-i İbn Omar'dan, yol üzerindeki Şırnak'ı geçerek Van Gölü civarına (yaklaşık 24 km. mesafede) göçeden ve sonbaharda tekrar yerine dönen 1000 aileden oluşan bu aşiret, hemen hemen her çeşit kötü lükten ötürü çirkin bir üne sahiptir. İşin garibi, Hıristiyan ve Avrupa'lılara karşı genellikle iyi davrandıkları halde Müslümanlara karşı kötü muamele yaparlar. Goyan (Goyi) aşireti (Kesim A, no: 53A'daki Şırnaklı) ile aralarında müzminleşen bir düşmanlık var.

51. **Hasseina:** 500 aileden oluşan bu aşiretin, Bölüm A no: 39'daki Hasseina aşireti ile bir bağıni göremiyorum.

52. **Sindi:** Yerleşik, Müslüman ve Nesturi (azınlıkta) 'lerden oluşan karışık bir aşiret olup 1500 aileden ibarettir. Bu aşiretin Slope (600 aile) ve Guli (30 aile) adlı iki alt kolu vardır.

53. **Goyan:** 1400 aileli, yerleşik ve yarı-göçebe Kürtlerden oluşan büyük ve güçlü bir aşirettir. Tahmin ettiğim kadarıyla aşiretin birkaç alt bölümleri de vardır, ancak bunların adlarını öğrenemedim. Bu kol, belirli bir oranda Zazaları (Kesim B'ye bak) da içermektedir. Bu aşiret, cesareti ve bağımsızlık tutumuyla ünlüdür. 1899'da yapılan bir meydan savaşında, Miranlıların şefi olan ünlü Mustafa Paşa'yı öldürdüler.

A. **Shernakhlı (Şırnaxi):** Goyanların Şırnak'da yerleşik, 600 aileden oluşan bölümüne verilen addır.

54. **Dakhori (Daxori):** Şırnak civarında yerleşik bir miktar Kürtlerden oluşur. Sanırım Goyanların bir kesimi-

dir.

55. **Şiriki (Şiriki):** 200 aileli, yerleşik ve zengin bir aşirettir. Adına bakılırsa, Kesim D no: 10'daki Zirikanlarla bir bağının olması gerekir.

56. **Balian:** 70 aileli, yarı-göçebe, fakir ve dağınık bir aşirettir. Herkilere benzer (Kesim A, no: 32).

57. **Eiru:** 100 aileden oluşuyor.

58. **Atmanikan:** 5000 aileden oluşan, göçebe ve çok zengin bir aşirettir. Çoğunlukla gördükleri yerler, merkezlerinin bulunduğu Botan yakını ile Bitlis geçitleridir. Adları, Kesim A no: 32'de geçen Herkiler gibi giyimelerine rağmen, Herkilerin sahip oldukları kötü ünle tanınmazlar. Yazları Muş ovasına göçen bu aşiret attan yararlanmaz.

59. **Silukan:** 900 aileden oluşan Silukanlar, çiftçi ve göçebedirler. Kesim A'daki 58 nolu aşirete benzerler. Yazları Muş ovasına göç ederler.

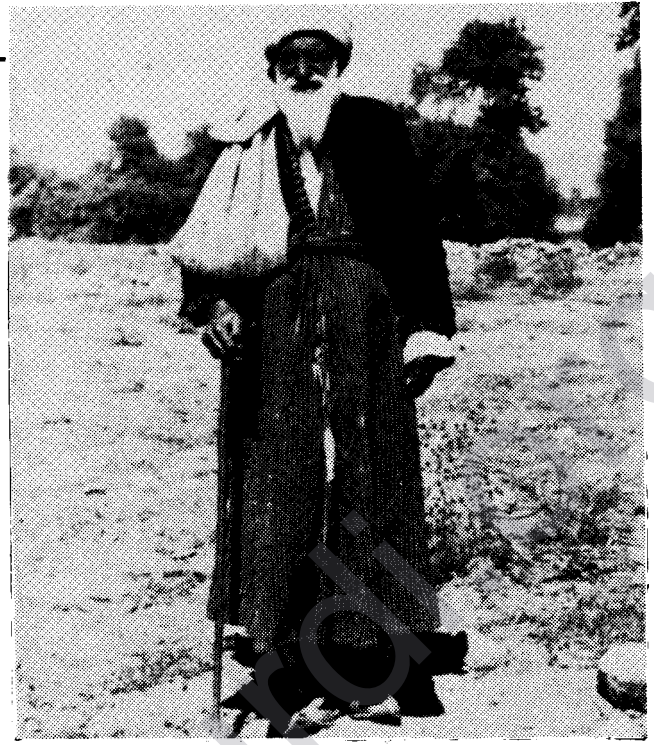
60. **Kichian (Kiçian):** 150 aileden oluşan göçebe bir aşirettir.

61. **Duderi:** 400 ailedirler ve yazları Van Gölü'nün güney kıyılarında geçirirler.

62. **Alikanlı (Alikan):** 150 ailelik göçebe bir aşirettir. Pek önemli değil ve olasılıkla bir aşiretin alt kollarından biri olabilir. Ancak hangi aşirete ait olduğunu saptayamadım.

63. **Halaji (Halaci):** Van Gölü'nün güney kıyılarında yerleşik olan Kürt, Türk ve Ermeni karışımından meydana gelen 900 aileden oluşmaktadır.

64. **Tiyan:** 300 aileden oluşan bu aşiret, kötü bir üne sahiptir. Bazılarına göre bunlar büyük Tai (Arap) aşiretinin çok küçük bir parçasıdır. Ancak bunun doğru olup olmadığını bilmiyorum

*Yukarı Fırat yöresi köylerinden 97 yaşında bir şeyh
O.A. Rygaard, Mellem Turker og Kurder,
Kobenhavn 1935*

65. **Hawatan:** Botan bölgesinde yerleşik olarak yaşamaktadır. 300 aileden oluşuyor.

66. **Keka:** Julamerik (Çölemerik) yakınlarında yaşamakta, ancak aile sayısı bilinmemektedir.

67. **Bellicar:** Yarı-göçebe, 180 ailelik küçük bir Kürt aşiretidir. Belliki veya Bellikan aşiretleriyle herhangi bir ilgisi yoktur. Kendi ifadelerine göre, Halit bin Velit tarafından putatıcılıktan kurtarılmışlar.

68. **Khani (Xani):** 180 aileli olup Khoshab (Xoşab) yakınlarında yerleşik olarak yaşamaktadır.

69. **Takuli:** 450 ailedir. Belki Zilan aşiretinin bir alt bölümüdür. Takulilere göre, kendileri 100 yıl önce Erzurum'dan gelmişler. Görüldüğü kadarıyla Takuliler, Kesim D'nin "Giriş" bölümünde anılan ve Van Gölü'nün kuzeyinde yaşayan Sipikan gibi düşük bir soya mensup olup, yerleşik olarak yaşamaktadırlar. Fiziki bakımdan oldukça cılız bir yapıya sahiptirler.

*Musa Bey el-Abbasiyeh,
Sir M.Sykes The Caliphs' Last Heritage, London 1915*

70. : Bu aşiretin adı bir kaza eseri kayboldu. Bir gün bu adı bulabilme umuduyla 70. sırayı boş bırakıyorum.

71. **Shekak (Şıkak):** Toplam olarak 6000 aileden oluşan tanınmış bir aşirettir. Yerli Ermeniler tarafından "Revand" olarak adlandırılıyor. Sadece üç ay boyunca çadırlarda yaşadıkları için bunları yerleşik olarak niteleyebiliriz. Aşağıda adları anılan aşiretin alt bölümleri, kanımca bir kanbağından çok eskilere dayanan bir siyasal konfederasyonla birbirlerine bağlanmışlardır.

A. **Shekifti (Şekifi, Şekifti):** Tümüyle yerleşik 1200 aileden oluşuyor.

B. **Mukeri:** Tümüyle yerleşik 1200 aileden oluşuyor. 50 yıl önce İran'dan buraya göç ettikleri söyleniyor. Biri Nourdous (Nordûs) diğeri Khoshab (Xoşab) olmak üzere ikiye bölünmüşlerdir.

C. **Sheveli (Şeveli):** Aile sayısı bilinmeyen bu aşiret, İskilip yakınlarında tekrar ortaya çıkmaktadır. Kanımca bu, Sultan Selim döneminde gerçekleşen zorunlu göç sonucu oluşan bir durumdur.

D. **Butan:** Aile sayısı bilinmiyor.

E. **Sheveli (Şeveli):** Aile sayısı bilinmiyor.

F. **Shekak (Şekak):** 1000 aile ve tümüyle göçebe olup, Şekak aşiretinin

bir güney koludur.

72. **Zerzan:** 100 aileden oluşuyor.

73. **Pinianishli (Pinianişli, Pinian):** Konfederasyonun başını çeken ve 1200 aileden oluşan büyük bir aşirettir. Buna bağlı olan başlıca kollar aşağıda anılacaktır. Oturdıkları yerleri kesinlikle belirlemek olanaksızdır. Ancak genel olarak Kesim A'daki 73 nolu aşiretin yakınlarında oturduklarını söylemekle yetineceğiz. Aşağıda bağlı aşiretlerin adlarını veriyoruz:

Barkoshan (Barkoşan): Aile sayısı bilinmiyor.

Kinarberosh (Kınarberoş): Aile sayısı bilinmiyor.

Suratawan: Aile sayısı bilinmiyor.

Billijan (Bilican): Aile sayısı bilinmiyor.

Jelli (Celli): Aile sayısı bilinmiyor. Cellilerin, Kesim E'nin 12 numarada adı geçen (Jellikanli, Celhki) aşiretin ana aşireti olduğunu tahmin ediyorum.

Gewiji (Gewici): Aile sayısı bilinmiyor. Kesim E'deki 12 numaralı aşiretin ana aşiretidir.

Shevilan (Şevilan): Bunun Kesim A'daki 71E ve 71C nolu aşiretin kolları olduğu açıktır.

Musanan: Buna ilişkin bilgi için Kesim B'deki 12 nolu aşirete bak.

A. **Little Pinianishli (Küçük Pinian):** 500 ailedir. Görüldüğü ka-

darıyla 73 nolu aşiretin bir uzantısıdır. Bu aşiretin, yüzkarası olarak nitelenen bir ayıba sahibolduğu farzedilmektedir. Ancak sözkonusu ayıbın ne olduğunu bilemiyorum. Bu aşiretin 13 ailesi Yezidi, diğerleri ise Hıristiyandırlar.

74. **Givran:** Aile sayısı bilinmiyor. Giaver bölgesinde yaşayan küçük bir aşiretin adıdır. Yerli yetkililere göre, bu adın anlamı "Giaveran'lılar", diğer bir deyişle "Giaver halkı" demektir. Bu durumda Kesim C'deki 8 nolu ve Bölüm B'deki 31L nolu aşiretlerle bir ilgisi yoktur.

75. **Shemsiki (Şemsiki):** 900 aileden oluşuyor. Zamanında göçebe, şimdi ise yerleşik olan ilginç bir aşirettir. Aşiret reisleri, kendilerini Arap soyundan gelme saymakta, kendi aşiret halkını ise aşağı bir ırk olarak görmektedirler. Genel olarak aşiret halkı çok çirkin, reisleri ise zarif ve yakışıklıdırlar.

76. **Hertushi (Hertuşi):** Bu çok önemli bir Kürt aşiretidir. Kanımca bu aşiretin, Irak Kürtleri ile Ermenistan Kürtlerini birbirine bağlayan bir halka olduğunu araştırmalar bir gün ortaya koyacaktır. Hertuşilerin göçebe kolları çok kötü bir üne sahiptirler. Herkilerden (Kesim A, no: 32) daha zengin olmalarına rağmen genel görünüş, yaşayış ve davranışları bakımından Herkilere benzerler. Bu aşiretin alt kolları aşağıda sunulmaktadır:

A. **Ezdinan:** Aile sayısı bilinmiyor. Yezidi oldukları söylenmektedir.

B. **Merzigi:** 900 ailedir. Başkale yakınlarında yerleşik olarak yaşamaktadırlar.

C. **Mamresh (Mamreş):** 200 ailedir. Yezidi dinine bağlı olmalarına rağmen

Hertuşî aşiretine mensupturlar.

D. **Mamed:** 200 ailedir. Bildiğim kadarıyla Hertuşilerin bu alt bölümü yerleşik olarak yaşamaktadır.

E. **Alan:** Aile sayısı bilinmiyor.

F. **Beroz:** 60 ailedir. Tütün yetiştirme ciliğiyle ünlüdürler.

G. **Jiriki :** Aile sayısı bilinmiyor.

H. **Shidan (Şidan):** Aile sayısı bilinmiyor.

J. **Mamkhor (Mamxor):** 400

ailedir. Göçebe ve çok savaşçıdır.

K. Khawistan (Xawistan): Aile sayısı bilinmiyor.

L. Sharafan (Şerefan): 300 ailedir. Hertuşî göçebelerinin en büyük koludur. İlkbaharda Akra'nın güneyine inerler.

M. Mamadan (Mamedan, Me medan): 200 ailedir. Sanırım yerleşiktirler. Bazı aileleri arasına Zaho (Zaxo) yakınlarındaki Beykhey (Beyxey) Dağı'na çıkarlar.

N. Gavdan (Gevdan): 300 ailedir. Göçebedir. Vahşilik, konuk kabul etmeme ve hırsızlıklarıyla kötü bir üne sahiptirler. Zengin at yetiştiricisidirler. İlkbaharda Zaho yakınlarına yaylaya çıkarlar.

O. Zedek: Göçebedirler.

P. Zefki: 150 ailedir. Göçebedirler ve hayvancılıkla geçinirler.

Q. Hafjan: 500 aile ve göçe bedirler.

Kesim: B

Bu bölgede oturan aşiretlerin ilişkileri, bu katalogda adı geçen diğer aşiretlerden tamamıyla kesilmiş durumda. Az ya da çok ortak hiç bir ortak yanları yoktur. Bölgeyi kesimler halinde birbirinden ayıran A,B,C,D,E'yi şöyle sınıflandırmak mümkündür: İlki, Bitlis'in girişine iki ayrı yoldan gelinebiliyor. Burada A ile B'yi oldukça geniş yapımlı bir bent ayırıyor. İkincisi, Dicle Nehri'nin doğası gereği üzerinden geçilemiyor. Bu durum, C ile olan her türlü ulaşımı engelliyor. Üçüncüsü, Doğu Toroslar'ın doğası nedeniyle C ile her türlü ulaşım engelleniyor. Dördüncüsü de, Yukarı Fırat Nehri'nin Dersim dağına E'de girmesidir.

Bölgedeki Kürtleri de 5 ayrı bölüm de toplamak isterim:

1. Bölüm: Buna dahil 1-10, 27 ve 29.

2. " : No: 20 ve açıklamalı harfleri.

3. " : No: 12-19.

4. " : No: 23.

5. : No: 31 ve açıklamalı harfleri.

1.Bölüme'e bağlı olanlar yarı-göçebe sayılırlar ve yerlerinden teprenmeyen aşiretlerdir. Bunlar bir zamanlar, Bitlis'in girişine yakın alandan Bitlis-Diyarbakır arasındaki tarıma elverişli olan düzlüklere taşındılar. Bu insanlar büyük bir olasılıkla eski Ermeni krallarına bağlı olan kul kabilelerden olabirler.

No: 6'da Bekran'ın adı, no: 1'deki Musik'le birlikte eski tarihlerden tanınıyor ve bu konudaki fikirler de doğrulanıyor. Bu olguya rağmen bu aşiretler, güneydeki düzlük alanlarda yaşıyorlar. Yukarıda sınıflandırdığım aşiretlerle herhangi bir yakınlıkları yoktur. Bu insanların gelenek ve görenekleri konusunda bilgim çok az. Çünkü kaldıkları yerlerden sadece bir kez geçtim. önlere yönelik araştırma da yapmadım. No: 9'daki Tirikan bunların dışında kalır. Bunların dışgörünüşleri uzun boylu ve iri yapılıdır. Çalışkan görünüyorlar, ama misafirden hoşlanmazlar.

2,3,4. ve 5. Bölümler toplu bir biçimde ele alındı ve bundan fazlasına gerek görmüyorum.

1. Musik: Aile sayısı belli değil. Bu aşiret çeşitli gezgincilere bağlı olarak ele alındı. Buna rağmen bu aşirete ilişkin bir bilgiye sahip değilim. Ancak onlardan tümüyle de vazgeçmiş değilim. Çünkü Mardin'li (Merdis) Kil

dani tarihçi Toma onları inceliyor. Motikan'da aynı adla yine bir köy var. Motikan'daki Kürtler arasında kabile adını kullanmak çok kötü karşılanır.

2. Penjinan: 500 aileden oluşuyor. Bu aşiret daha çok savaşçılığıyla tanınıyor. Aralarında Yezidi aileler de var.

3. Keskoli: Aile sayısı bilinmiyor. Bu aşiret konusunda birşey bilmiyorum. Büyük bir olasılıkla Penjinan'lıdır.

4. Pouran (Pûran): 200 ailedir. Yarı-göçebedir ve tarımla uğraşılır.

5. Şeyhdodanlı: Aile sayısı 200'dür. Bu aşiretin göçebe olup olmadığı hakkında bilgim yok. Diğer komşu Kürtler gibi aşiretçi değiller. Bunlar, geçmişten devraldıkları gelenek,görenek ve adlarını tanımak ya da bilmek istemiyorlar.Duderi ve Dudikan adları arasındaki benzerlik gözönünde tutulmalı.

6. Bekran: 600 aileden oluşuyor. Göçebedirler. Kışı Diyarbakır'da yazı Siirt'te geçirirler. Bagratunian ülkesinin torunları ve onların gelenek ve göreneklerini taşıdıklarını söylüyorlar. Aynı durum Ermeni dinadamlarınca da güvenli bir biçimde anlatılıyor. Bekran adına baktığımızda (Kesim C, no: 16H), çoğunluğunun Sincar'dan gelmiş Yezidiler olduğunu görürüz. Dicle'nin kuzeyinde kalan alanlardan geldikleri söyleniyor.

Başkale'li Ahmed Ağa ve adamları
Sir.M. Sykes, The Caliphs' Last Heritage, London 1915

7. Reshkotanli (Reşkotan/lı): Aile sayısı 500'dür. Göçebedirler. Ermeni papazının yazdığı Chamich (Çamiç) adlı tarihte "Ruşdiniyan" adına sık sık rastlanır. Her iki ad arasında büyük bir yakınlık vardır.

8. Beşeri: Aile sayısı bilinmiyor. Siirt, Meyarfarkin ve Diyarbakır arasında yaşayan bir aşirettir.

9. Tirikan: 650 ailedir. Fırat Nehri ile Haini arasında yaşayan bir kabile. Renkli giysilerden hoşlanırlar. Zeki ve zengindirler. Birlikte yaşadıkları Ermenileri severler. Burada yaşayan Ermenilerin Ermeni kökenli olmadıkları savına, Ermeni dinadamları ve İlyarbakır'daki Ermeniler karşıdılar. Bu fikri, bana, bölgede sözü geçen etkili bir dinadamı ilettiler.

10. Kuzlichan (Kuzliçan): Aile sayısı bilinmiyor. Küçük bir kabiledir. Konusu harita üzerinde işlendi. Adı da Dersim dağlarının 80 mil kuzeyinde kalan bir yerden geliyor. Sonuç olarak da bu bölgeden güneye doğru bir göçün olduğu savını ileri sürüyorum.

11. Zekeri: Aile sayısı bilinmiyor.

12. Musi: Aile sayısı bilinmiyor.

13. Sarmi: 400 aile.

14. Jellali (Celali): 100 aile.

15. Khazali (Xazali): 50 aile.

16. Bederi (Bêderi ?): Aile sayısı bilinmiyor.

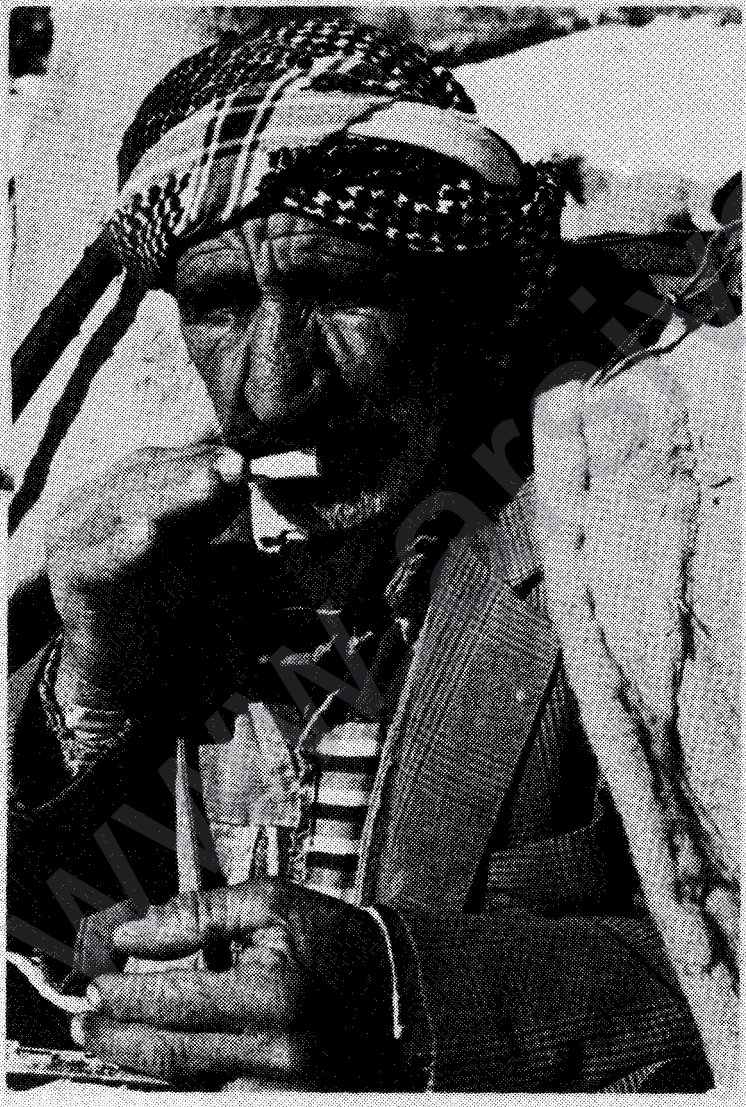
17. Malashigo (Malaşigo): Aile sayısı bilinmiyor.

18. Bosikan: 180 aile.

19. Kurian: 180 aile.

Not:

18-19 nolu Bosikan ve Kurian ile Bosikan aşiretinin bir alt bölümü olan 15 nolu Xezali, Muş ve Kabeljous arasında bulunan bölgede yerleşmiş bulunmaktadır. Anlatıldığına göre, eskiden bunlar Boso (Bozo?) kalesinde yaşayan Tavit adında bir Hıristiyan kralının idaresindeyken toprağa saptanmış bir kılıca, aya ve yıldızlara tapıyorlarmış. Sonra Bağdat'taki Halife tarafından gönderilen Şeyh Nasreddin, kral Tavit'i esir alarak İslam dinine çevirir. Nasreddin'in emirleri olan Zakaria (Zekeriya), Saru ve Musa'nun beraberlerinde getirdikleri lalaları (henchmen) tarafından da Zekeri (11 nolu), Musi (12 nolu) ve Sarmi (13 nolu) aşiretlerini oluştururlar. Bunlar ve ardından oluşturulan Malaşigo (17), Bederi (16) ve Celali (14) aşiretlerinin elbirliğiyle Bosikan ve Kurian aşiretleri kuzeydeki dağlara sürülür. Tüm bu aşiretlerin, Ermenilerle belirli bir bağları var. Bosikan ile Kurian aşiretlerinin kral Tavit'in halkından geldikleri söyleniyor. Bu bölgedeki Ermenilerin hiç biri, Muş ovasındaki ve Van yakınındaki köylüler ya da Bosikan, Kurian Kürtleri ile giyim ve görünüş bakımından herhangi bir benzerlikleri yoktur. Malaşigo ve 11, 12, 13, 14, 16 nolu aşiretler kendilerini Arap saymakta ve konuştukları Kürtçe (Kermanji) ve Ermenice'nin yanında kendi aralarında anlaşılması güç, normal Arapça'dan farklı (İtalyanca ve Fransızca arasındaki fark kadar) Arapça kırması bir dil konuşurlar: Bu dilin anlaşılması Siirt'de konuşulan Arapça'dan daha zordur. Kendilerinin Şeyh Nasreddin soyundan geldiklerini sanan bazı Şeyh Nasreddin'liler, Siirt bölgesinde büyük bir köy olan Tillu'da oturmaktadırlar. Bunlardan birisinin yeğeniyle tanıştım. Onun anlattığına göre aile, İran fatihi Sultan Selim tarafından Tillu'nun kendilerine verildiğine dair bir belgeye sahiptir. Bu aile kendisini Abbasi soyundan saymakta ve kendi aralarında iyi Arapça konuşmaya özen göstermektedir. Ancak, Kürdistan'ı terkedeni olmamıştır. Tanıştığım Şeyh Nasreddin'in iyi eğitim görmüş olan

yeğenine göre 11, 12, 13, 14, 16 ve 17 nolu aşiretler gerçekten Arap değildiler. İslamiyetten sonra aşiret adlarını, kendilerini yenen fatihin adını ve dilini alarak benliklerini kaybetmişler.

20. Modeki (Motikan): Bu, Bitlis'in kuzeyinde erişilmesi güç dağlık bir bölgeye özgü bir addır. Bu bölgede yaşayan bütün Kürtler bu adla adlandırılır. Bu yöreye girmeye çalıştım, ancak başaramadım. Bütün yolculuğun yaya olarak yapılması zorunludur. Görüldüğü kadarıyla bu bölgede oturanların çoğunluğu Zazalardan oluşuyor: Bunlar son derece yabani ve çekingendirler; kendileriyle konuşmak güçtür. Motikan bölgesine gidip gelen diğer Kürtlerden şu bilgileri edindim:

A. Keyburan: Zaza Kürtleri.

B. Buban: " "

C. Kusan: " "

D. Rutchaba (Rutçaba): Zaza Kürtleri.

E. Zeidan: Kurmanci (Kermanji) Kürtleri.

F. Erikli: " "

(Bazen Khiatra/Xiatra olarak çağırılır)

G. Pir Musi: Kurmanci Kürtleridir.

Eldeki verilere göre Bubanlılar, Modeki'nin en eski aşiretidir. Daha önce Kesim A'daki 73 (Pinian) ve 32 nolu (Herki) aşiretlerde gördüğümüz gibi Zeydan başka yerlerden gelen aşiret altbölümleridir. Motikan Kurmancları'nın Zazalar'ın köleleri oldukları efsanesi doğruysa, Kurmanclar'ın buraya başka sığınmacı olarak geldikleri sonucuna varılabilir. Aksi taktirde böylesi bir bölgeye ele geçirmek düzenli bir orduya sahip olmadan olanaksızdır. Görüldüğü kadarıyla Motikan Zazaları, ne Müslüman ve ne de Hıristiyan'dırlar. Bu bölgede derinliğine bir araştırma yapılırsa, ilginç sonuçlara varılacağı kanısındayım. Bu araştırmaya ek olarak halk ezgi ve efsanelerinin de belirli bir biçimde derlenmesi, Ermeni tarihine büyük bir ışık tutacaktır.

21. Pinjari (Pıncari): 450 ailedir. Sason bölgesi Kurmanci konuşur.

Bir Ermeni Kadını, 1889 yılları

L.E.Högborg, Bland Persiens Muhammedaner, Stockholm 1920

22. Slivan : Aile sayısı bilinmiyor. Olasılıkla Zaza'dırlar.

23. Aşiretsel Olmayan Zazalar: 1000 aileden oluşurlar. Bu 1000 ailenin yer aldığı alanda aşiret-dışı Zazalar'a da rastlanılır. Bunlar, anarşik bir konumda, tabiatıyla gaddar ve hırçın olmakla birlikte, onlar için insan hayatının bir değeri yoktur. Kendileri bile canavarlıklarını içtenlikle dilegetirmektedirler. Hemen hemen herhangi bir dine de sahip değiller. Çok ilkeldirler. Bunlardan askerlik yapmış biriyle tanıştım: Askerliğini yapanlar kendi geçmişlerinden utanır ve koyu birer Müslüman kesilirler. Bunlar gördüğüm

kadarıyla bir aşiretsel yapıya sahip değiller. Zazaca konuşurlar, ancak iyi ziraatçı değildiler. Zazalar ufak-tefek, kurnaz, tiz sesli, yabancılar karşı sında son derece utangaçtırlar. Sanırım bunlar Bhiller gibi ilkel bir dağ ırkıdır. Ova veya kentlerde oturan Zazalar'a sadece Suverek (Siverek)'de rastladım: Bunlardan bazıları Karagetç (Karakeçi ?) ile yaşıyorlar.

24. Kedak: 600 aileden oluşur. Pera'nın güneyinde Veşin dağında yaşayan Zazalar'dır.

25. Ashmishart (Aşmişart): 500 aileden oluşan Şii Zazalar'dır.

26. Kulbin: Aile sayısı bilinmiyor

or. Zaza'dırlar.

27. **Gurus:** Aile sayısı bilinmiyor. Adı dışında herhangi bir bilgi edinemedim. Bununla birlikte İbrahim Paşa (Kesim C, no: 1'deki Milli aşireti) bu adı bilmektedir.

28. **Sinan:** Aile sayısı bilinmiyor. Zaza'dırlar.

29. **Elia:** Aile sayısı bilinmiyor. Zaza ya da Kurmanc Kurtleri olarak belirlemek olanaksızdır.

30. **Behirmaz:** 500 aileden oluşuyor. Şii Zazalar'dır.

31. **Dersimli:** Dersim'de yaşayan Kürtler'e verilen genel bir addır. Görüldüğü kadarıyla, Şavaklılar (Şawak) dışında (Kesim B'deki 31C nolu aşiret) bütün Dersim aşiretleri pagandırlar. Kendilerini Şii saymaktadırlar. Anlayabildiğim kadıyla bunların dini, sonuçta panteizme (kamutanrıcılık) ulaşan, büyü ile doğaya tapımdan oluşan bir karışımdır. Bu bölgeden birisi bana "Allaha tapmıyorum. Çünkü bütünü bir parçası, bütüne tapamaz." dedi. Dışgörünüşleri yönünden Şii Müslüman'dırlar ve Ali adına yemin ederler. Ayrıca Ali'yi peygamberlerin en büyüğü olarak anarlar: Sanırım bunu, sadece Sünnileri kızdırmak için kaşıtlı olarak yapamaktadırlar. Kuşkusuz Dersimliler soyguncu ve yolkesicidirler. Cesaretlerinden kuşkuluyum. Çünkü küçük bir kuvvet gösterisi onları hizaya getirmeye yetiyor. Onların hareketlerini kontrol etmek güçtür. Dersim'in çevre yörelerinde Bey'lere kulluk eden, bir tür feodal düzende yaşayan aşiretlere rastlanılır. Bu Bey'ler Türkçe konuşur ve kadınları yüzlerini örterler. Başlangıçta bu Bey'lerin, Türk askeri sistemi olan Timar sahipliğinden geldiklerini sanmışım. Ancak daha sonra bunların, yerleşik Türk âdetlerini benimseyen yerli şeflerin soyundan geldikleri anlaşıldı. Dersimliler ufak-tefek, ince, fakat keskin bir yüz yapısına sahiptirler. Zeki, renk ve giysiler konusunda çokça gelişmiş bir sanatçı ruhuna sahiptirler. Dersim'in eteklerinde Uzun Hasan'ın Akkoyunlular'ından bazı Türkler var ve bunlar kendilerine özgü bir topluluk halinde yaşarlar. Akkoyun-

lular tarihi için De Guignes'in *Histoire des Huns* adlı yapıtına bakılabilir. Belirleyebildiğim kadarıyla Dersimliler Zazaca'ya yakın olan, ama kendilerine özgü bir lehçe konuşurlar. Dersim aşiretlerinin çoğu, ilkbaharın sonlarına doğru güneyden kuzeye yaylaya çıkarak köylerini boş ve sahipsiz bırakmak tadırlar.

A. Milan (Mılo/Mılı/Mılan): Bu, Kuzey Mezopotamya'daki büyük Milli konfederasyonunun asıl ana aşiretidir. Milli aşiretiyle ilişkileri hala sürüyor. Milli ya da Mılan ile ilgili bilgi, efsane ve bu ada verilen önem için Kesim C'deki 1 nolu Milli aşiretine bakılabilir.

B. Kechel (Keçelan): Palu yakınlarında yerleşiktir ve 1000 aileden oluşur.

C. Shawak (Şavak): Aile sayısı bilinmiyor. Yerleşiktir. Pek yakın bir zamanda ortodoks Sünniliği kabul etmişler.

D. Ferhad Uşağı (Ferhadan/Feratan): Aile sayısı bilinmiyor. Surpignan (Sorpiyan?) yöresinde yaşarlar. Adı F harfiyle başlayan tek Kürt aşiretidir.

E. Bakhtiarlı (Bextiyan): Aile sayısı bilinmiyor. Çemişgezek yakınlarında 30 köy kadar; yarı-göçebe ya da biri dağda ve biri vadide olmak üzere her birimin iki köyü vardır.

F. Karabanlı (Qerebalıyan): Aile sayısı bilinmiyor. Dersim'deki yeri hakkında kesin bilğim yok.

G. Mirzanlı (Mirzan): Aile sayısı bilinmiyor. Dersim'deki yeri kesin olarak bilinmiyor.

H. Abbasanlı (Abbasan): Aile sayısı bilinmiyor. İnce ve zarif dokumacılığın bir eseri olan çok üstün dokunuşta şaheser halılar yaparlar.

I. Balashaghi (Baluşağı, Balıyan): 2000 aileden oluşuyor. Yerleşiktir.

J. Laçın Uşağı (Laçınan): Aile sayısı bilinmiyor. Amuga (Amutqe?)'da otururlar.

K. Kuzlichan (Kuziçan): Aile sayısı bilinmiyor. Bunun bir aşiret adı olmadığı kesin. Ancak birkaç aşiretin yaşadığı bölgeye verilen bir addır(Bu

*Mirza Seid, Kürt Molla
L.E Högberg, age. Stockholm 1920*

ad, şimdiki Pülümür yöresine verilen eski bir yer adıdır. MP). Bununla birlikte Diyarbakır'ın kuzeyinde yaşa yan bir aşiretin adı olarak tekrar karşımıza çıkar. Sanırım bu, Dersim'den buraya göç etmiş olan bazı ailelerden oluşmaktadır.

L. Givran (Civran, Ciban): Aile sayısı bilinmiyor. Bu aşiretin Dersim'de olduğu bildirilmekle birlikte bu bilginin doğruluğundan kuşkuluyum (Dersim'de Mazgirt ve il merkezi Kalkan'da "Ciban" adıyla bir aşiret vardır. MP).

Devam edecek

ÇEND ZEWTÎ Û DU'AYÊ MA

ZEWTÎ

Vernîya zewtan di zaf ray nê vateyan ra yew vajiyêno: "boka", "mala", "mela", "mera", "înşallah", "înşalla", "înşallo", "îşalla", "îşellay", "ti bê", "ti bî", "ti bê, ti bê", "de'wa yey keno", "de'eba yey kenû", "de'ba yey keno", "ya Rebî", "hurmetê Hebîbî kena". Mi çend mîsalan vîşêr vernîya zewtanê bînan di nê vatey nênuştê.

Zey cumleyanê bînan zewtan di zaf tay formê fîlan cinî û camêrdan (yan zî keynekan û lajekan) gore bedilênê. Mesela:

Ti borî, teber nêkî! / Ti bora teber nêka!

Nê cumleyan ra cumla verêni camêrdî ra, diyini zî cinî ra vajiyêna.

Mi zewtanê cêrênan di hîna zaf formê nerî (masculin) nuştî.

Cayê ki mi nê zewtî tira girewtî, mi bi nê herfan nawitî:

(Ç) Çermûg (Çermik)

(Çe) Çewlîg, Çebaxçur (Bingöl)

(D) Dêrsim (Tunceli)

(G) Gêl (Eğil)

(H) Hêni (Hani)

(L) Licê, Liji (Lice)

(P) Pîran (Dicle)

(Pa) Pali, Palu

(S) Sêwregi (Siverek)

A

- 1-Adir bandê to kwo! (P)
- 2-Adir buk' bon' to! (H)
- 3-Adir buk' gon-leşey to! (H)
- 4-Adir buk' kê to! (H)
- 5-Adir dekwo gandê (gondê) to! (P)
- 6-Adir di keydê to kewo! (S)
- 7-Adir gandê to kewo! (Ç)
- 8-Adir keydê to kwo! (P)
- 9-Adir key pêrdê to kwo! (P)
- 10-Adir key tue kû (kwû)! (Çe)

(Pa)

- 11-Adir kêdê to kewo! (Ç)
- 12-Adir ocaxdê to kewo! (Ç)
- 13-Aqibetê mi biyer' (bêr') tu sere! (Çe)
- 14-Awey sîyay çimon' to d' bêr' ! (H)
- 15-Awey zerey to zuwa b' ! (H)
- 16-Awka sîyay to çimî kewo! (Ç)
- 17-Axba (Axiba) mi bêro to sere! (Ç)

(Ç)

- 18-Axbetey mi bêr' to sere! (H)
- 19-Axibeta mi bêro to sere! (S)
- 20-Axibeta mi bi to bo! (S)
- 21-Axîna mi to rê nêmano! (Ç)
- 22-Ax mi tue r' nêmono! (Çe)
- 23-Aya ki amawa mi sere di, bêro to sere di! (Ç)

B

- 1-Banê to veşo! (P)
- 2-Bela to rî bêro! (P)
- 3-Belqat nêg' ! (H)
- 4-Berî tue kilfî b'! (Çe) (Pa)

5-Berî tue mueri b'! (Çe) (Pa)

6-Bîbikê to vecî! (P)

7-Boka locinda to ra dîn nêvîjyo!

(Ç)

8-Boka nanê to bibo pirênê to çinêbo, pirênê to bibo nanê to çinêbo!

(Ç)

9-Boka qere xebera to mi rê bîro!

(S)

10-Boka ti axê mi bikrê, gan bidê!

(Ç)

11-Boka ti bikîşyê! (Ç)

(Ç)

12-Boka ti nan û pirên ya nêvînê!

(Ç)

13-Boka ti qerqêşunan a şirê! (Ç)

C

1-Cahnim to şano! (Ç)

(Çe)

2-Cay to ca'nim bo! (P)

(Çe)

3-Cay to cehnim bû! (H)

(Çe)

4-Cay to Welwel Deresî bo! (P)

(Çe)

5-Cinazey tu mi rî biyerû (bêrû)!

(Çe)

6-Cinîya to şarî rê bimano! (S)

(Çe)

7-Cîger tu bipinnoş (bipindisyoy)!

C

1-Çeqî dekwa bondê to! (P)

(P)

2-Çê to birijyo! (D)

(P)

3-Çê to biveso! (D)

(P)

4-Çîla to bipeyiso! (S)

(P)

5-Çîleya to bipeyso! (P)

(P)

6-Çimandê to ra bêro! (P)

(P)

7-Çimanê (Çimondê) to ra bêro!

(P)

8-Çimê mi to nêgino (nêguno)! (P)

(P)

9-Çimê to mi destî kewê! (Ç)

- 10-Çimê to mi lepf kewê! (S) (Ç)
 11-Çimê to kor bî! (P)
 12-Çimê to vejyî! (P)
 13-Çimê to vijyê (bivijyê)! (Ç)
 14-Çimî tu kuari b' (bî)! (Çe)
 (Pa)
 15-Çimon' to ra bêro! (H)
 16-Çor to gan kewo! (Ç)
 17-Çuwerr beden' tu kwû! (Çe)
 18-Çuwerr fek' tu kuwr! (Çe)

D

- 1-Dasf marf şero tue di! (Çe)
 2-De'eba (De'wa) yey keno, ti yere ra nimaj nêveynî! (P)
 3-Derba gulî to bero! (Ç)
 4-Derd gandê (gondê) to kwo!
 (P)
 5-Destê to biqereff (biqerff)! (P)
 6-Destê to bişikî! (P)
 7-Dest-ling' to biqereff! (H)
 8-Dinya to rê zehîr û ziqqim bo!
 (Ç)

- 9-Duy locindey to ra nêveciyo!
 (P)

E

- 1-Ella (Ellah, Alla) belay to bido!
 (P)
 2-Ella ganê to bigîro! (P)
 3-Ella gon' tu biyîr' (bigerû)!
 (Çe) (Pa)
 4-Ella (Ala) key tu bixerrepno!
 (Çe)
 5-Ella kê to wedarno! (S)
 6-Ella penc tu nyedo (nidû), ti pey xwe (xwi) bikenî! (Çe)
 7-Ella ruhê to bigîro! (P)
 8-Ella to bigîro! (P)
 9-Ella to kemeran ra biperno! (S)
 10-Ella to kemeran ra biperno, leteyê toyo en gird goşê to bo! (S)
 11-Ella to rê nêverdo! (S)
 12-Ella to ro do! (S)
 13-Ella (Alla) tu çerrey mird nikirû!
 (Çe)
 14-Emeg' mi tue şonû! (Çe)
 15-'Emrê to kîrr bo! (P)
 16-'Emrî tu kilmî b' (bû)! (Çe)
 (Pa)
 17-Esemeyê to nêmano! (Ç)
 18-Esemeyê to nêwanyo! (Ç)
 19-'Eyel to bin' dêso ra mon'!
 (H)
 20-Eyşa tû punc bi punc bianciyo!
 (P)

F

- Ferec bigin to r'! (H)

G

- 1-Gerdenê to bindê to di mono!

(P)

- 2-Gilî to birişî! (P)
 3-Gilî (Gillî) to kor bî! (P)
 4-Gilî to perrî! (P)
 5-Gilî to vejyî (vejî)! (P)
 6-Gilfyandê to ra bêro! (P)
 7-Gilfya to bivijyo! (Ç)
 8-Gordeyê Ellay (Allay) bêro to ro!
 (Ç)
 9-Gormara kor bid' to pede!
 (H)

(H)

- 10-Gormara kori to di do! (P)
 11-Gomari to cîgerî pero! (Ç)
 12-Gomari to di do! (P)
 13-Gosirmetî to serî ser di bêrî!
 (P)
 14-Goştê ganê to birizo! (P)
 15-Goştê to birizo! (P)
 16-Gule qesbada to gino! (P)
 17-Gule qesebey to r' bigin! (H)
 18-Gule qesbada to guno! (P)
 19-Guley şeşdiremî ti ginî (gunî)!

(P)

- 20-Guley to di serdinî bî! (P)

H

- 1-Heq adir be (ve) to verdo (1)!
 (D)
 2-Heq (Haq) adirê to wedaro (2)!
 (D)
 3-Hewn to çimî nêkewo! (Ç)
 4-Hewtşax bigin to r'! (H)
 5-Homa belê to bido! (L)
 6-Homay to bigêro, ez to ra ponk bo!
 (P)
 7-Homa to bîro! (L)
 8-Homa to mi ra bîro! (L)
 9-Homay to qehr biko! (P)
 10-Hurmetê Hebîbî kena, ti xeyr xwi ra nêveynî! (P)
 11-Hûmay belay to bido! (P)
 12-Hûmay çimanê to bitefêno!
 (P)

(P)

- 13-Hûmay ganê to bigîro! (P)
 14-Hûmay heqdê to ra bêro! (P)
 15-Hûmay qahrê (qehrê) xwi to biko! (P)
 16-Hûmay ruhê to bigîro! (P)
 17-Hûmay to bigîro! (P)
 18-Hûmay to mi ra bigêrû, ez to ra bixelesyû! (P)
 19-Hûmay to mi ra bigîro, ez to ra pank ba! (P)
 20-Hûmay ûcax' to kori k', ber to morî k'! (H)
 21-Hûmay xezebê xwi to biko!
 (P)

Î

- 1-Îşalla (Îşalla) cay to ca nêbo!

(P)

- 2-Îşellah ti hurdf çimon a 'ema biwê!
 (L)
 3-Îşellah (îşellah) ti qet nêmonê!
 (L)

J

- Jonî kargo bikwo keydê to! (P)

K

- 1-Kam rar durî yo ti pi ra şêrî! (P)
 2-Kardî qesba (qesbada) to di roj-aniyo! (P)
 3-Kardîya Ellay (Allay) bêro to ro!
 (Ç)
 4-Karmî beden' tue kurî! (Çe)
 (Pa)
 5-Karmî (Kermî) gandê to kwî!
 (P)
 6-Karmî leştâ to kwî! (P)
 7-Karmî to kwî! (P)
 8-Kerga (Karga) sîyay to rî veyn do!
 (P)
 9-Kerga siyey tue rî ven dû! (Çe)
 (Pa)

- 10-Kermî bikwî gon' to! (H)
 11-Kermî to bikwî (bikuy)! (P)
 12-Kerrey û kuçî to ro varî! (P)
 13-Key pêrdê to veşo! (P)
 14-Key to adir bigîro (3)! (P)
 15-Key to awan nêbo! (P)
 16-Key to bi'emiriyo! (P)
 17-Key to bixeripiyo! (P)
 18-Key to veşo! (P)
 19-Kê to birijyo! (Ç)
 20-Kê to bizeşo! (Ç)
 21-Kê to bixerepyew! (H)
 22-Kê to veşû! (H)
 23-Kê to wedaryo! (Ç)
 24-Kê (Key) tu raşîyo, qic' tu mili kwî! (Çe)
 25-Kilfê to vete bimano! (Ç)
 26-Kirrantîya mergî bo! (P)
 27-Kul û jahr bo to rê! (Ç)
 28-Korê to rê bêro (4)! (D)
 29-Kund keydî (keydê) to di veyn do!
 (P)
 30-Kund kêdê to di veyn do! (Ç)
 31-Kund' kor kê to d' bivendû!
 (H)
 32-Kundo kor key to di biwano!
 (P)
 33-Kundo kor key to di veyn do!
 (P)
 34-Kund to rî veyn do! (P)

L

- 1-Laylîki mexreb tue ser biyerû (bêrû)! (Çe)
 2-Leşa to yaban a mano! (G)

3-Lêlawey kargo çimondê to rû bêra! (P)

4-Loqrey to, to fek ra bêrf! (H)

5-Loqreyê to bêrê teber! (Ç)

6-Loqrey to bivijiyê! (S)

7-Loqrey to fektê to ra bêrf! (P)

8-Loqrey to, to fek ra bêrf! (P)

M

1-Mala 'imrf to sîya bo! (P)

2-Mala ti tatarxo bî! (P)

3-Mela ti teterxan bî! (P)

4-Maney to biqerefiyo (biqerfiyo)! (P)

5-Maney to bişikiyoy! (P)

6-Mar bid' to pede! (H)

7-Mar bi to pero (S)! (S)

8-Mar to pero! (Ç)

9-Mar tue di di (dû)! (Çe) (Pa)

10-Mela ti destanê mi kwî! (P)

11-Mela ti 'emir di biqerefi (biqerfi)! (P)

12-Mela ti mirdî nêwirî! (P)

13-Mela ti mird nêwerf! (H)

14-Mela ti qendîldey xwi di biqerefi! (P)

15-Meqbera ... (6) to şono! (L)

16-Mera ti yeri niveynî! (Çe)

17-Meşka to quli bo! (P)

18-Meytê to -mi rf- bêro! (P)

19-Mezgê to bêro teber! (P)

20-Mezgê to pirkandê (pimikondê) to ra bêro! (P)

21-Mênay to bişikiyew! (H)

22-Milê to bişikyo! (Ç)

23-Milî tue bişikiyû! (Çe) (Pa)

24-Mil-mênay to biqerefiyew! (H)

25-Mi patrayê to da! (7) (L)

26-Mishef to kor ko! (P)

27-Miyaneyê to bişikyo, ti kût bê! (Ç)

28-Miyaneyê to bişikyo, ti kût bimanê! (Ç)

29-Miyoney tu bişikiyû! (Çe) (Pa)

N

1-Namusê to paymal bo! (Ç)

2-Nan arwêş bo, ti tazî bê, ci nêresê! (Ç)

3-Nanê gilgîlî to dest nêkewo! (S)

4-Nanê mi xenîmê to bo! (P)

5-Nekê to birişî! (P)

6-Nenguy tu birişî! (Çe)

7-Nengû çinêbo ti xo biwirîne! (Ç)

8-Nengûyê to çinêbê ti xo pa biwirîne! (S)

9-Ne ti mird bor' ne z' ti bid' xo ra! (H)

10-Ninga tiwa verî nînga peyî nêreso! (Ç)

11-Nonî mi xenîm' tu bo! (Çe)

O

1-Ocaxê to bitefiyo! (P)

2-Ocaxê to kor bîmano! (Ç)

3-Ocaxê to kor bo! (P)

4-Ocaxê to kor bo, berê to mor bo! (P)

5-Owladî tue 'eduy serî tue bî! (Çe)

P

1-Palas çinêbo ti xo bin a nê! (Ç)

2-Penc' tu birişî! (Çe)

3-Pergaleyê to vila bo! (Ç)

4-Pergelê to vila bo! (S)

5-Pirên çinêbo ti xo ra dê! (S)

6-Pimikandê (Pimikondê) to ra bêro! (P)

7-Pimikandê to ra bêro teber! (P)

8-Pimikon' to ra bêro! (H)

9-Pimikon' tue ra biyerû! (Çe) (Pa)

10-Pişey to bimasû! (H)

11-Pîrey, verî coney tu rf biyer'! (Çe)

12-Pîzey to quli bo! (P)

Q

1-Qafil qeda bi to ro guno! (S)

2-Qafil qeda to kişt a koyo (kewo)! (Ç)

3-Qansêl bigin to r'! (H)

4-Qeçê to dêsan ver o bimanê! (S)

5-Qedabaşî tue şonû! (Çe)

6-Qeda to ya kewo (bikewo) (8)! (S)

7-Qeda to ya kewtê! (S)

8-Qedayê Ellay to şano! (Ç)

9-Qefil qeda to sere d' bêro! (H)

10-Qendîley to biqerefa! (P)

11-Qere perdey kergon biyer' (bêr') tue rf! (Çe)

12-Qereyer to şano! (Ç)

13-Qesba (Qeseba) to fektê to ra bêro! (P)

14-Qeseba (Qesba) to bihelisyo! (Ç)

15-Qeseba to bihelio! (P)

16-Qeseba to bimaso! (Ç)

17-Qeseba to fektê to ra bêro! (P)

18-Qeseba to quli bo! (P)

19-Qeseba to, to fek ra bêro! (P)

20-Qesebey to qul bib' îşellay! (H)

21-Qinestey to bişikiyoy! (P)

22-Qiney to otraxi d', çim' to ber di b'! (H)

23-Qur'an (Qur'on) to kor ko!

R

1-Rebbî (Rabî) to bigîro! (P)

2-Rebî (Rebbî) heqdî tu ra biyerû! (Çe)

3-Rebî tu biyîrû! (Çe)

4-Rebî xezeb xwe (xue) tue ri dû! (Çe)

5-Rêşa merdumweri to ra bêro! (P)

6-Rîy to sîya bo! (P)

7-Rojê (Rojî) to sîya bo! (P)

8-Rojê toyo weş ez bî! (Ç)

9-Rojê toyo weş min a bo! (Ç)

10-Roşna (Roşnay) çimanê to birişo! (P)

11-Roşna to bipeyso! (P)

12-Roşna to birijyo! (S) (Ç)

13-Roşna to birişo! (P)

14-Roşnay çimondê to bipeysa! (P)

15-Roşnay to birişa! (P)

16-Roşney çimon to birişyew! (H)

S

1-Sewm to bikow (bikwo)! (P)

2-Sî to ro bivarê! (Ç)

Ş

1-Şeyîşê to bibo, hameyîşê to çinêbo! (P)

2-Şit' çijon' mi tue rf heromi b' (bû)! (Çe) (Pa)

3-Şitê mi to rf heram bo! (P)

4-Şitê mi xenîmê to bo! (P)

5-Şitê mi xenîmê to wo! (L)

6-Şiyayîşê to bibû, hameyîşê to çinêbû! (P)

7-Şiyayîşî tû bibû, omeyîşî tû çinêbû! (P)

T

1-Teluy marî nînga tû (to) ra şêro! (P)

2-Terefdê Ellay ra çeçî deko (dekwo) bondê to! (P)

3-Tewqna'let (Towqa'let) to mil kwo! (P)

4-Text û tacê to dîm deyo! (S)

5-Ti aqildê serî ra şêrf! (P)

6-Ti aqildî sarî ra bî! (P)

7-Ti asaney nêweynî! (P)

8-Ti aw (awk) di şorf! (G)

9-Ti ax ba cenî şêrf! (P)

10-Ti ax bî cenî ra bimirî! (P)

11-Ti ax bî cenî ra şêrf! (P)

12-Ti ax bî cenîyî rageyrî! (P)

13-Ti ax bî (ba) mêrdî ra bimirî! (P)

14-Ti ax bî (ba) mêrdî rageyra! (P)

15-Ti ax bî mêrdî ra şêra! (P)

- 16-Ti belay xo Hûmay ra vînf! (H)
 17-Ti belay xwi Hûmay ra veynf! (P)
 18-Ti belay xwi veynf! (P)
 19-Ti beqa nêkf! (P)
 20-Ti beqa nikîr! (Çe)
 21-Ti beron ver a parse bigeyrf! (P)
 22-Ti bê aw û bê îman şîrê! (Ç)
 23-Ti bê, boka ti mi destî kewê! (Ç)
 24-Ti bê, boka ti ... ra nêwerê! (Ç)
 25-Ti bê'emir şê! (L)
 26-Ti bêîman şêrf! (P)
 27-Ti bê mal û bê melal bimanê! (Ç)
 28-Ti bê, ti herr bin kewê! (Ç)
 29-Ti bê, ti teber (tever) nêkerê! (Ç)
 30-Ti bê, ti şewdir nêkerê! (S)
 31-Ti bê, ti şewra nêkerê! (Ç)
 32-Ti bê, ti xo bin ra bigrê xo rî ra dê! (Ç)
 33-Ti bi aya zî nêmanê! (S)
 34-Ti biba'jî! (P)
 35-Ti bibe'cî! (P)
 36-Ti bi beqa nêkerê! (S)
 37-Ti bidirf! (P)
 38-Ti bi 'eşaretî bê*! (S)
 39-Ti bigêr' bigêr', mi bihesilî! (Çe)
 40-Ti bihelisyê! (Ç)
 41-Ti bi kemer ra perrê! (S)
 42-Ti bikî, lepî dekwî! (P)
 43-Ti bikî, xwi sawî! (P)
 44-Ti bi kor bê! (S)
 45-Ti bikunceyê! (Ç)
 46-Ti bi letey bê! (S)
 47-Ti bimasê! (Ç)
 48-Ti bimirî (bimrf)! (P)
 49-Ti bi nêmanê! (S)
 50-Ti bi qebhet bê*! (S)
 51-Ti biqirmuçyê! (Ç)
 52-Ti biqurfiyê! (S)
 53-Ti biqurfiyê! (S) (Ç)
 54-Ti birizî! (P)
 55-Ti bi şarfî dimê kewê*! (S)
 56-Ti bixeriff! (P)
 57-Ti borî, teber nêkf! (P)
 58-Ti bor' teber nêkf! (H)
 59-Ti burê, teber nêkerê! (Ç)
 60-Ti byemirad şiyer! (Çe) (Pa)
 61-Ti ca di gan bidî! (P)
 62-Ti cahîleyda xwi ra xeyr nêveynf! (P)
 63-Ti cayîley (caîley) xo ra xeyr nêvîn! (H)
 64-Ti ciwaneya (ciwoneyda) xwi ra xeyr nêveynf! (P)
 65-Ti çapî di şêrf! (P)
 66-Ti çapta xwi di şêrf! (P)
 67-Ti çilkî bikî (9)! (P)
 68-Ti çiray (çaray) mirdî nêwerf! (P)
 69-Ti çiman a kor bî! (P)
 70-Ti desta[n] kwî! (G)
 71-Ti dest û lingan a bî! (G)
 72-Ti dinya ra tahm nêvînê! (Ç)
 73-Ti dismalê zomayf niveyfn (nêvînî)! (Çe)
 74-Ti 'emir di biqereff (biqerff)! (P)
 75-Ti 'er ro şêrf! (P)
 76-Ti 'er ro şorf! (G)
 77-Ti 'eylan a xeyr nêveynf! (P)
 78-Ti 'eylanê xwi ra xeyr nêveynf! (P)
 79-Ti fa'ş bî! (P)
 80-Ti fa'ş bî, 'er ra kaş bî! (P)
 81-Ti firingzehmetî (firingze'metî) vejî! (P)
 82-Ti gandê xwi ra xeyr nêveynf! (P)
 83-Ti gan bidî! (P)
 84-Ti geber bî! (P)
 85-Ti gedanê (gedonê) xwi ra xeyr nêveynf! (P)
 86-Ti gilîyan a bî! (G)
 87-Ti gilîyan a kor bî! (G)
 88-Ti gosirmet bî! (P)
 89-Ti gûnî biqelibnî (biqelebnî)! (P)
 90-Ti gûnîya sîyay biqelibnî! (P)
 91-Ti heşî bî koon ser di şiyer! (Çe)
 92-Ti Hûmadê xwi ra veynf! (P)
 93-Ti Hûmay ra belay xwi veynf! (P)
 94-Ti Hûmay ra veynf! (P)
 95-Ti 'imir ('emir) di biqereff! (P)
 96-Ti 'imir ('emir) di şêrf! (P)
 97-Ti inay vîşer (vêşir) nêbî! (P)
 98-Ti jan vejî! (P)
 99-Ti jo vecî! (P)
 100-Ti kardê Ellay ri ginî! (Çe)
 101-Ti kerra bî (10)! (P)
 102-Ti kerr û kor bî! (P)
 103-Ti key (keydê) xwi di nêmirf! (P)
 104-Ti keye di mana (mona)*! (P)
 105-Ti key xwi ra xeyr nêveynf! (P)
 106-Ti kê xo ra xeyr nêvîn! (H)
 107-Ti kirrantîya mergî rokî! (P)
 108-Ti kor bî! (P) (H)
 109-Ti kor bî însalla (însallo)! (P)
 110-Ti koyan û royan ser di şêra* (11)! (P)
 111-Ti kuçan (kuçey) di manî! (P)
 112-Ti kuçey di bimanî! (P)
 113-Ti kuçey ra bimanê! (Ç)
 114-Ti kul vecî! (H)
 115-Ti kul vejê! (Ç)
 116-Ti kutika[n] rê werd bê! (Ç)
 117-Ti kût bê! (Ç)
 118-Ti kût bimanê! (Ç)
 119-Ti lema[n] ver di manî! (G)
 120-Ti letey bî! (P)
 121-Ti letey letey bî! (P) (H)
 122-Ti loxmey bî! (P)
 123-Ti mirad nêqedênî! (P)
 124-Ti mirdî nêwerê! (Ç)
 125-Ti mirdî nêwrf! (P)
 126-Ti mird nêwerf! (H)
 127-Ti mird şîrê, veşan bêrê! (Ç)
 128-Ti mi zerî ver qet helal nêwê (12)! (L)
 129-Ti na kişt a şîrê, a kişt a nêrê! (Ç)
 130-Ti nan nêvînê! (Ç)
 131-Ti narbe di bişikî! (H)
 132-Ti naşt a şîrê, aşt a nêrê! (Ç)
 133-Ti ne bidî ne bigîrf! (P)
 134-Ti neqere bê (13)! (Ç)
 135-Ti nê bid' nê biyêr! (Çe)
 136-Ti ... nêresî! (P)
 137-Ti nimac (nimaj, nimajî) nêveynf! (P)
 138-Ti ninga[n] ser dar di bê! (Ç)
 139-Ti owk (awk) û adir di şiyerf! (Çe) (Pa)
 140-Ti parçey bî! (P)
 141-Ti parçey-letey bî! (H)
 142-Ti pa verdî! (P)
 143-Ti pay vindirî cor di çilkî bikî! (P)
 144-Ti pîr û pîs bî! (P)
 145-Ti qonce d' biqereff! (H)
 146-Ti rahar hager-nager ra şiyer! (Çe)
 147-Ti ... ra nêrf! (G)
 148-Ti ... ra xeyr nêveynf! (P)
 149-Ti rehetey nêveynf! (G)
 150-Ti rindey nêvînî! (H)
 151-Ti rindi nêveynf! (G)
 152-Ti riwen bî, [ti] 'er ro şêrf! (P)
 153-Ti roc nêveynf! (G)
 154-Ti roj nêvînê! (Ç)
 155-Ti roşna çiman a (ra) bî! (P)
 156-Ti roşnada çiman ra şêrf! (P)
 157-Ti roşnadey çimon ra bî! (P)

158-Ti roşna wirdî çiman ra bî!
(P)
159-Ti sîda aryî ver o bimanê! (Ç)
160-Ti soseretî (sosretî) bibî! (P)
161-Ti soxe bimanê! (Ç)
162-Ti şaristanan ra vecî! (G)
163-Ti şêrî, cêr di nêrî! (P)
164-Ti şêrî, [ti] nêrî! (P)
165-Ti şêrî, tepa (apey) nêageyrî!
(P)
166-Ti şiyeribipênçe biyer!
(Ç)
167-Ti tari (bi tari) di bimanê! (S)
168-Ti tatarxo bibî! (P)
169-Ti tehm-lezetîk dinya ra
nêvîn! (H)
170-Ti teterxan (tetirxan) bî! (P)
171-Ti teterxo bibî! (H)
172-Ti teterxo bî! (Ç)
173-Ti tewa mergî bigîrî (bigrî)!
(P)
174-Ti tewey merg' bigrî! (H)
175-Ti tê di verdî! (P)
176-Ti tê miyan di verdî! (P)
177-Ti ware û wirt ra bibî! (Ç)
178-Ti ware û wit ra bibê! (Ç)
179-Ti wirdî çimandê xwi ra şêrî!
(P)
180-Ti wirdî çiman ra (a) bî! (P)
181-Ti wirdî çiman ra (a) kor bî!
(P)
182-Ti wirdî gilîyan a kor bî! (P)
183-Ti xax bî! (P)
184-Ti xax û gosirmet bî! (P)
185-Ti xax û sosiret bî! (P)
186-Ti xebe bikarê, zîwan hewa
dê! (Ç)
187-Ti xeyr gandê xwi ra nê-
veynî! (P)
188-Ti xeyr keydê xwi nû 'eylon-
dê xwi ra nêveynî! (P)
189-Ti xeyr (xeyri) nêveynî! (P)
190-Ti xeyr ... ra nêveynî! (P)
191-Ti xeyr xo ra nêvînê! (Ç)
192-Ti xeyr xwe (xwi) ra nivên'
(nêvîn)! (Ç) (Pa)
193-Ti xeyr xwi ra nêveynî! (P)
194-Ti xêr xwi ra nêvînê! (L)
195-Ti xirabey di şêrî! (P)
196-Ti xo ra xeyr nêvînî! (H)
197-Ti xwi borî! (P)
198-Ti xwi ra xeyr nêveynî! (P)
199-Ti xwi şaş kî! (P)
200-Ti yaban kwî! (P)
201-Ti yaz û yabondê Ellay ra bi-
mirî! (P)
202-Ti yere (êre) ra nimaj nê-
veynî! (P)
203-Ti zaf bixebî, tay (toyn) bi-

werî! (Ç)
204-To boxazî ro bêro! (Ç)
205-To çiman ra bêro! (P)
206-Tofan to serî ser di bêro! (P)
207-To gilîyan ra bêro! (P)
208-... (14) to kor ko!
204-To pîmikan ra bêro! (P)
205-To ra oni (ûni) roşa! (P)
206-To ra zurrîyet nêbo! (Ç)
207-To rê cayê Ellay (Allay)
çinêbo! (Ç)
208-To rê fîrlî bo! (Ç)
209-To rê kul û jahr bo! (Ç)
210-To rê sitarê Ellay çinêbo! (Ç)
211-To rî axû bû! (P)
212-To rî ja'rîya marî bo (15)!
(P)
213-To rî kirrantîya mergî bo! (P)
214-To ro fîrlî bo! (Ç)
215-... (16) to şano (şono)!
216-To zincî ra bêro! (Ç)
217-Tu çimî ra biyerû! (Ç)
218-Tuefon (Tofan) tue gino!
(Ç)
219-Tue ra bibî, 'edyu tu bî! (Ç)
220-Tu pîmîkî ra biyerû! (Ç)
Û
-Ûcax' to kori b'! (H)
V
1-Virso to ri do! (P)
2-Virî (Virê) Ellay tu ri gin'!
(Ç)
3-Virûsk (Viro) bêro to ro! (Ç)
4-Viyey (Vîyey) to bindê to di
mono! (P)
5-Viyey to bişikiyo! (P)
6-Viyey to biqerîyo! (P)
7-Vînayê tu birîşû! (Ç)
8-Vîvikê to biteqî! (L)
W
1-Warey tu vila bû! (Ç)
2-Wargeyê to vila bo! (Ç)
3-Wecaxê to kor bo! (P)
4-Wecaxê to kor bo, berê to mor
bo! (P)
5-Wecaxê to wederîyo! (P)
6-Wellî bi to ro! (P)
7-Wicax' tu kuar bû! (Ç)
8-Wirdî gilî (gillî) to kor bî! (P)
9-Wirdî gilî to perî! (P)
10-Wirdî gilîyê to vecî! (G)
11-Wirt tue kuari b'! (Ç)
X
1-Xafil qeda tu ser d' biyor! (Ç)
2-Xaxî to serî ser di bêrî! (P)
3-Xax û gosirmetî to serî ser di
bêrî! (P)
4-Xeberê merg tue mi rî biyerû

(biyor)! (Ç)
5-Xenîmê çimandê to bo! (P)
6-Xenîmê gillîyandê to bo! (P)
7-... (17) xenîmê (xerîmê) to bo!
(P)
8-Xezeb Ellay tu ser di biyerû
(biyor)! (Ç)

Y

1-Yanqere bi to ro do! (S)
2-Yanqere to şano! (Ç)
3-Ya Rebî, gazî û hewarê to deko!
(L)

Z

1-Zerreyê to bihelisyo! (Ç)
2-Zerrey to bihelesyew! (H)
3-Zerrey tu, tu fek ra biyerû! (Ç)
4-Zerya to bihelisyo! (Ç)
5-Zerya to bimaso! (Ç)
6-Zimbêlê to birîjyê! (Ç)
7-Ziyara ... (18) to kor ko (19)!
(P)

1 Heq adir be (ve) to verdo : Key to
veşo. Kê to veyşû. Adir bikewo bandê to.
2 Heq (Haq) adirê to wedaro: Key to
bixerripiyo.
3 Key to adir bigîro : Key to veşo.
4 Korê to rê bêro : Ti kor bî. Gilî to
perî.
5 Mar bi to pero (Mar to pero) : Mar to
di do.
6 Herinda nê hîrê nuqteyan di nameyê
yew ziyareti vajiyêno. Mesela:
Meqbera Xoci to şono! (L)
Meqbera Sêdê Hezonî to şono! (L)
Xoce : Ti ra Ba Xoce zî vanê. Namey
jeyo raştikên Mela Mehemed bi. Meqbera
jey mintîqa Dara Hênî di dewa Baxşon dir a.
Sêdê Hezonî (Sêydê Hezonî) : Seydayê
Hezanî
7 Mi patrayê to da: Homa (Hûmay) to
mi ra bigîro. Mela ti geber bî.
8 Qeda to ya kewo (bikewo) : Bela û
qeza to rê bêro.
9 Ti çilkî bikî: Ti nêweş bî, gonî to ra
bêro.
10 Ti kerra bî : Ti bimîrî. Ti wişk bî.
11 Ti koyan û royan ser di şêra : Ti
cawo zaf durî ra bizewiciya.Ti koyon û roy-
on sar di şêra.
12 Ti mi zerî ver qet helal nêwê: Şitê
mi to rî helal nêbo.
13 Ti neqere bê: Ti bimasê.
14 Herinda hîrê nuqtan di nameyê çîyan
û kesanê muqeddesan yan zî erjayeyan va-
jiyêno. Mesela: Qur'an (Qur'on) to kor ko!
(P)
15 To rî ja'rîya marî bo : Werdê
(Werê) to bibo zey ja'rîya marî. To rê heram

bo.

16 Herinda hîrê nuqtan di nameyê çîyan û kesan ê -zey zîyaran, şêx û welîyan- ki goya "şîynî" zirar bidê kesî ro, vajiyêno. Mesela:

Qereyer to şano! (Ç)

Meqbera Sêdê Hezonî to şono! (L)

Şêxî Çonî tu şonî! (Çe)

Zîyara Xêwo to şono! (L)

Zîyara Xêwo: Nizdî dewa Xosorî di yew zîyar a.

17 Herinda hîrê nuqtan di nameyê yew çîyê muqeddesî yan zî erjayî vajiyêno. Mesela: Nanê mi xenûmê to bo! (P)

18 Herinda hîrê nuqtan di nameyê yew zîyari vajiyêno. Mesela:

Zîyara Şêxmalan to kor ko! (P)

19 Tewirîna vatey estê ki zewtan manênê. Mi cer ra çend mîsalê enasarênî nuştî:

Bêmirad (Bêmrâd)! (P) (H)

Bêmirad 'emirkilm! (H)

Bîbîkvete! (P)

Ellaygirewte! (P)

Ellagurote! (P)

'Emirkilm! (Çe) (Pa) (H)

'Emirkirr! (P)

'Er ro şiyaye! (P)

Geberbiyaye! (P)

Gilîperraye! (P)

Hûmaygirewte! (P)

Hûmaygurote! (P)

Key'emiriyaye! (P)

Keye xeripiyaye! (P)

Keyxeripiyaye! (P)

Mala (Mela) ti se bî! (P)

Malmêrat! (P)

Mela nêzana ti se bî! (P)

Narbe d' şîknaye! (H)

Narbe d' şîkte! (H)

Nêmendê! (P)

Nêmendewo şîya! (P)

Qonce d' qerefnaye! (H)

Rebbîgirewte! (P)

Rosnaperraye! (P)

* Na zewti semedê cinî û keynekan rê (ra) vajiyêna.

DU'AY

Vernîya du'ayan di zî zaf ray nê vateyan ra yew vajiyêno: "boka", "mala", "mela", "mera", "înşallah", "înşalla", "înşallo", "îşalla", "îşellay", "ti bê", "ti bî", "ti bê, ti bê", "de'ba yey keno", "de'wa yey keno", "ya Rebî", "hurmetê Hebîbî kena". Mi çend mîsalan vişêr vernîya heme zewtan di nê vatey nênuştê.

Mi du'ayanê cêrênan di hîna zaf formê nerî (masculin) -formê fiilî yê ki pey camêrdan rê du'ay yenê vatişnuştî.

B

-Boka ti adirê qespa nêvînê. (S)

C

1-Cayê to cenet bo. (S)

2-Cay to cenet di b'. (H)

3-Cay to cinet (cennet) bo. (P)

Ç

1-Çi miradê to esto, Hûmay bido. (P)

2-Çi miradê to estû, Hûmay biqednû. (H)

3-Çi mirado ki tu zerri di, Alla bid' tue. (Çe)

D

1-Dereceyê to hewna vêşî bo. (S)

2-Dest-ling' to tem û con bib' . (H)

3-Dest-ling' to zergû bib' . (H)

4-Dest û doşîyê to nêtewê. (S)

5-Dîna to rî çayîr û çîman bo. (P)

6-Dinya tû rî çayîr û çîmo bo. (P)

E

1-Ella (Ellah, Alla) belayo tû ser ra de'f bikû. (P)

2-Ella bizêdîfî. (Çe)

3-Ella cey (cê) tu cennet kirû. (Çe) (Pa)

4-Ella çetinê tu nêd' (niyedû). (Çe)

5-Ella dest û doşîyandê to di bo. (S)

6-Ella 'emrê tue derg kirû (kû). (Çe) (Pa)

7-Ella îqbal tu bişuxilnû. (Çe)

8-Ella mu'în tu bû. (Çe)

9-Ella nanêndo rihat bido to. (S)

10-Ella to mahfize (mehfeze) ko. (P)

11-Ella to mar û pêrdê to rî verdo. (P)

12-Ella to may û pêrdê to rî verdo. (S)

13-Ella to mehfeze (mahfize) biko. (P)

14-Ella to pîr û kalik biko. (P)

15-Ella tu dadî-babî tue r' verd'. (Çe)

16-Ella tu darê ziyari k'. (Çe)

17-Ella tu verdû. (Çe)

18-'Emir' to dergi b'. (H)

19-'Emrê to derg (darg) bo. (P)

20-Ez qedayê to bigîra (1). (S)

21-Ez qedey tu biyêr (bigîrû). (Pa) (Çe)

H

1-Heq (Haq) qedayê to mi rê biyaro. (D)

2-Heway koon tu ser di nişiyerû (nêşiro) (2). (Çe)

3-Hîmmetî ... (3) tu ser o bo. (Çe)

4-Homa 'emirê to derg ko. (L)

5-Homa gurêy tu raşt biyarû. (Çe) (Pa)

6-Homa meradê to biko. (L)

7-Homa se'eto weş bido to. (L)

8-Homa tu salihên kirû. (Çe)
 9-Homa tutonê to verdo. (L)
 10-Homa tu verdû. (Çe) (Pa)
 11-Homa warê to êşîn biko. (L)
 12-Homa yewey tu hinzari k'. (Çe)
 13-Homay to pîr û pîs nêko. (P)
 14-Homay yewdey to hinzar ko. (P)
 15-Homa zyedi k' (kirû). (Çe)
 16-Hûmay (Homay) derd ganê to ra vejo, defîno (deko) yew koyo xirr û xalf. (P)
 17-Hûmay 'emir to derg bik'. (H)
 18-Hûmay 'emrê to derg (darg) ko. (P)
 19-Hûmay 'emro derg bido to. (P)
 20-Hûmay 'eyelonê salihêno bido to. (P)
 21-Hûmay 'eylanê salihinênan bido to. (P)
 22-Hûmay 'eylanê to to rî verdo (vardo). (P)
 23-Hûmay 'eylon' to to r' verd'. (H)
 24-Hûmay gedanê to to rî verdo. (P)
 25-Hûmay gurey to raşt biyaro (beero). (P)
 26-Hûmay janê ganê to ti ra vejo, defîno yew koyo xirr û xalf. (P)
 27-Hûmay kemî nêko (4). (P)
 28-Hûmay kê 'ecêban ra bipawo. (P)
 29-Hûmay kê 'ecêbo ra bipawû. (H)
 30-Hûmay kê negewo bêgirane ra bipawo. (P)
 31-Hûmay kê pîlda (pîla) pîlan ra bipawo. (P)
 32-Hûmay kê pîlda xwi ra bipawo. (P)
 33-Hûmay kê pîley pîlo ra bipawû. (H)
 34-Hûmay kê tofanan ra bipawo. (P)
 35-Hûmay miradê to bido to. (P)
 36-Hûmay mirad' to biqedin'. (H)
 37-Hûmay paştîya to di bo. (P)
 38-Hûmay pê biyaro (beero). (P)
 39-Hûmay to belayan ra bipawo. (P)
 40-Hûmay to dar ba ziyari ko. (P)
 41-Hûmay to di ardim biko. (P)
 42-Hûmay to mar û pêrdê to rî verdo. (P)
 43-Hûmay to may-pî to r' verdû.

(H)
 44-Hûmay to mehfeze (mahfize) biko. (P)
 45-Hûmay to qedayan û belayan (qedayan û belayan) ra bipawo. (P)
 46-Hûmay to qedon-belayo ra bipawû. (H)
 47-Hûmay to raştê yew cenîya salihêni biyaro (bero). (P)
 48-Hûmay to verdo. (P)
 49-Hûmay werye bîyar'. (H)
 50-Hûmay yewa to hinzar ko. (P)
 51-Hûmay yew cenîya salihêni bido to. (P)
 52-Hûmay yew lajo (laco) salihên bido to. (P)
 53-Hûmay zêde ko (5). (P)

J

1-Jûda to bi hezar bo. (S)
 2-Jûda çimsiya raştê to (to ya) bîro. (S)
 3-Jûda şithelali raştê to bîro. (S)

K

1-Key to awan (awa) bo. (P)
 2-Key tu awon (awo) bû. (Çe)
 3-Kê to awo bib'. (H)

L

-Lingey to kerra nêginû. (H)

M

1-Ma kemî kerd (kard), Hûmay kemî nêko (6). (P)
 2-Ma kemî kerd, Hûmay zêde ko. (P)
 3-Ma kerd kemî, Homa zyedi kû. (Çe)
 4-Melaketey xeyron yow tue ra veri b', yow tue ra peyi b'. (Çe)
 5-Mela ninga (ningey) to kerra ro nêguno. (P)
 6-Mera lingê tu kerra nêverdiyû. (Çe)
 7-Mera lingê tu kerra wa nik-wurû. (Pa)
 8-Milaketa yew to ra ver bo, yew to ra pey bo. (P)

N

-Ninga (Linga) tû ver kerra nê-diyo. (P)

O

1-Oxirê to oxirê xeyrî bo. (P)
 2-Oxirê to xeyr bo. (P)
 3-Oxirê to xeyrên bo. (P)
 4-Oxir' tu xêr bû. (Pa)
 5-Oxir' tu xêri b'. (Çe)

Q

1-Qedayê to bigîra (7). (S)
 2-Qedayê to bijêrî (8). (D)

Ş

-Şitê mi lê û laserî wo, to ver gêro (9). (L)

T

1-Ti bira (birra) horsî wê (10). (L)
 2-Ti ça şêr' tu r' riz û rûn bû. (Çe)
 3-Ti dadî û babî (buabî) b'. (Çe)
 4-Ti dar ba ziyari bî. (P)
 5-Ti dardi qesba nêveynî. (P)
 6-Ti derdê (dardê) qesba nêveynî. (P)
 7-Ti derdî biraro niveyn'. (Çe)
 8-Ti derdî qesba niveyn'. (Çe)
 9-Ti derd niveyn'. (Çe)
 10-Ti [bi] 'emro derg (darg) bî. (P)
 11-Ti Hûmay ra xeyr veynî. (P)
 12-Ti kalik û pîrik bî. (P)
 13-Ti kalik û pîrik bî, [bi] 'emro derg (darg) bî. (P)
 14-Ti miradê xwi resî. (P)
 15-Ti oxeyş veynî. (P)
 16-Ti pîrik û kalik bî. (P)
 17-Ti raştê belay nêrî. (P)
 18-Ti raştî belayo nêrî. (P)
 19-Ti raştî kem bi si'eta xirabi nêrî. (P)
 20-Ti ... ra xeyr veynî. (P)
 21-Ti şêrî kerra ver (ser), kerra to rî zergûn bo. (P)
 22-Ti şêrî teluy (telîy) ver, telu (teli) to rî zergûn bo. (P)
 23-Ti şêr' kerra ser, kerra to r' zergû bû. (H)
 24-Ti tengane (tengone) nêveynî. (P)
 25-Ti tenganey (tengoney) ina dîna û aya dîna nêveynî. (P)
 26-Ti tengi nêveynî. (P)
 27-Ti timî şayî veynî. (P)
 28-Ti ti ra xeyr veynî. (P)
 29-Ti warî bext û îqbalî bî. (P)
 30-Ti xeyr şêr', selomet bêrî. (H)
 31-Ti xeyr şêrî, silam (silom) bêrî. (P)
 32-Ti xirabey (xirabi) nêveynî. (P)

W

-Wicax tu şênî bû. (Çe)

X

-Xoca Xizir 'imazî tu bû. (P)

Y

1-Yewa to hinzar bo. (P)
 2-Yewda çimsiyay raştê to bêro. (P)
 3-Yewda salihêni (salihî) raştê to bêro. (P)
 4-Yewda şithelali raştê to bêro. (P)

- 5-Yewda tu hizar bû. (P)
 6-Yewdey to bib' hizar. (H)
 7-Yewdo çimsiya raştê to bêro*.
 (P)
 8-Yewdo salihên (salih) raştê to bêro*.
 (P)
 9-Yewdo şithelal raştê to bêro*.
 (P)
 10-Yewey to henzari b'. (H)
 11-Yewka salihîn raşt' to bêrû.
 (H)
 12-Yewka şithelal raşt' to bêrû.
 (H)

R. T. HULMANÎ

HESÎ MIKÊ Û EZÎZÎ MEXSÊ

1 Ez qedayê to bigîra : Bela û qezay to mi rê bêro, ti bela nêvînê.

2 Heway koon tu ser di nişiyerû (nêşiro) : Ti xirabey (xirabi) nêveynî. Ti raştê belay nêrî.

3 Herinda hîrê nuqtayan di nameyê yew şêxî, welî yan zî kesanê enasarênan vajiyêno. Mesela: Hîmme' Key Şêx' Çonî tu seri b'. (Çe)

4 Hûmay kemî nêko : Hûmay werdê to (malê to) kemî nêkero.

5 Hûmay zêde ko : Hûmay werdê to (malê to) zêde bikero.

6 Ma kemî kerd (kard), Hûmay kemî nêko : Ma werdê (werê) to ra werd (ward), werdê to kemî kerd, Hûmay vişî bikero.

7 Qedayê to bigîra : Ez qedayê to bigîra. Bela û qezay to mi rê bêro, ti bela nêvînê.

8 Qedayê to bijêrî : Ez qedayê to bigîra. Qedayê to bigîra. Bela û qezayê to mi rê bêro, ti bela nêvînî.

9 Şitê mi lê û laserî wo, to ver gêro: Şitê mi to rê helal bo.

10 Ti bira (birra) horsî wê: Ti zey dara horsî (wersî) geş bî. Ti heway dara horsî keyfweş bî.

* Na du'a samedê cinî û keynekan rê (ra) vajiyêna.

Hesî Mikê û Ezîzî Mexsê
 Hesî Mikê ahalliyê Dêrsim
 Ji gundê Dirban
 Mala erbaban.

Ezîzî Mexsê ahaliyê Xarpit
 Ji gundê Golan
 Malek zane xan.
 Herdukên tiranevan
 Tune bû ew derdoran.
 Leqyarîyên mezin giran
 Xûda nede ser kevir daran.

Ema wan herdukên tiranevan
 Ew pişt dikirin tim caran.

Hesê got: "La lawo Ezîzo
 Nîvî ra taltirş piçek lezîzo.
 Min xemdek dît ji xemdan
 Qertalekî ez bilind kirim heman
 Kêşandim birim jor asman.
 Jorda berdam jêr
 Wî qertalî teyr.

Jorda ketim nav kûpê hingiwîn
 Hawêr dor ser çavên min bû şîrîn.
 Paş wê qertal carek din
 Ezîz jî da wekî min.
 Tu birî jorin cih bilind tax
 Jorda berda, ketî nav kûprîx ew çax.

Ezîz got: "La lawo Hesî Mikê,
 Wayan li min û te gelek dişikê,
 Te negot xemd heta dawî paş,
 Guhdaran meke ecêb wer şaş.
 Çawan tu dibêjît
 Min jî ew xemd dît.

Paşê qertal got: Hev dalaskin ka
 Ser çavên hev, tev bikin paqij pa.
 Da me ser çavên hev kirin dalas,
 Em dîsan hevra bèn dost hevalnas.

1986

Kongre Üyesi John Porter açılış konuşmasını yaparken

AMERİKAN KONGRESİ BİNASINDA KÜRT FOTOĞRAF SERGİSİ AÇILDI

N. MEDYALI

26-29 tarihleri arasında Amerikan Kongresi'nin Cannon Ofis binasında, 35 adet fotoğraftan oluşan bir Kürt Fotoğraf Sergisi açıldı. Kongre üyelerinin çalışma odalarının bulunduğu Cannon binasının girişinde, Kongre üyeleri, personel ve halkın ziyaretine üç gün açık tutulan sergi, görenlerin ilgisini çekti.

"Kürtler Tehdit Edilen Halk" adı altında Kürtler'in ekonomik, politik, kültürel, sosyal ve yaşamsal olarak yüzyüze buldukları güncel konularını fotoğraflarla bir makale halinde dile getiren serginin açılış konuşmasını, Amerikan Kongresi üyelerinden Tom Lantos ve John Porter tarafından yapıldı.

Amerikan Kongresi'nde Kaliforniya eyaletini temsil eden Tom Lantos ile Illinois eyaletini temsil eden John Porter, aynı zamanda Kongre'nin "İnsan Hakları Komisyonu" başkanlığını ortak olarak yürütmektedirler.

Açılış konuşmasında her iki Kongre üyesi, Amerikan Kongresi İnsan Hakları Komisyonu başkanları olarak, tüm azınlıkların olduğu gibi Kürtler'in de azınlık haklarının ko-

runması yönünde her türlü çabayı göstereceklerini belirttiler.

Tom Lantos; Irak'ın binlerce Kürdü kimyasal silahlarla hunharca imha ederek yakın tarihin en büyük insanlık suçunu işlediğini, Irak'a ekonomik ambargo uygulanması için Kongre'ye sunduğu yasa tasarısının Kongre'de onaylanması için mücadeleye devam edeceğini belirtti.

Ayrıca 13 Temmuz'da Viyana'da öldürülen Kürt lideri Abdurrahman Kasımlı'nın da bu serginin açılışında bir konuşma yapması planlanmıştı. Ne yazık ki bu, onun katledilmesi nedeniyle gerçekleşmedi.

New York Kürt Kütüphanesi'nce düzenlenen bu sergi, daha önce de New York, Los Angeles, Chicago, Burlington, Toronto ve Washington'da gösterime açılmıştı. Toronto Üniversitesi Program Başkanı, sergiye ilişkin yorumunda şöyle demişti:

"Sergi; Kürt halkının tarihi ve bugünkü trajik durumu hakkında çok az ya da hiç bir bilgiye sahip olmayan çoğumuzun gözlerini açtı. Giysilerdeki olağanüstü renklerin oluşturduğu imaj ve güzel çocukların yüzleri uzun süre belleğimde kalacaktır".

APÊ FARİZ

Nivîskar R. Baran, Kurdekî Dêrsimê ye û ji ber hinek sedeman niha ji dost, xizm û yarên xwe dûr û di rewşa xerîbîyê de jîyana xwe didomîne. Ev çîroka xweşik û giranbîha bermayê zarokîtiya wî ye. Ji ber vê yekê di warê awayê gotin û pêşber kirina vê çîrokê de hinek taybetîyên herêmî û devokî jê kêmbûne. Bi gotinekî din, êdî li gor awayê axaftin û nivîsandin a nivîskar hatîye nivîsîn. Lê behs û tem û navero-ka çîrokê her wek xwe mane.

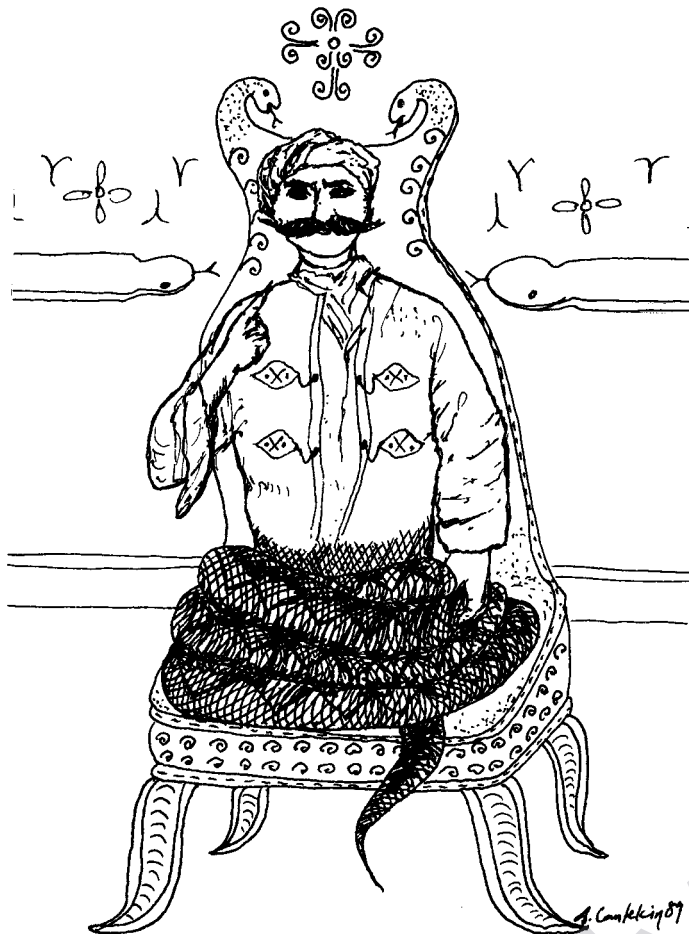
Nivîskarê hêja, di destpêka çîroka "Apê Fariz" de cîh daye îzahatekî fireh û li ser hînbûna xwe û rewşa çîrokbêjên wek Ana Senem û Ezîzê Mewê disekine. Ji bo zelalkirina dîroka vê çîrokê û rewşa çîrokbêjîyê di Dêrsim de, em dixwazin ku kurteyekî wê beşê nivîsarê jî di destpêka vê çîrokê de pêşberê xwendevanên birêz bikin.

BERHEM, hejmara 5. gelek bi min xweş hat. Xasima çîroka "Têlî Leylan û Mecnûn. Wê, ez çil û pênc sal paşve birim. Dil û kezeva min şewitand, ez bi girî xistim. Dema ku min guhdîda çîroka "Têlî Leylan û Mecnûn"ê ez hîn heft-heşt salî bûm. Lê min çiqas ji wan çîrok û hêkatan hez dikir! Xwedê rama xwe lê ke, li gundê Rîçîkê merîyekî xalê min hebû; navê wî Ezîz bû. Jê re Ezîzê Mewê digotin. Ez bawerim di Kurdistanê de, ew kesên ku çîrok û hêkatan gelê Kurd qasa wî bizanibaya hejmara wan gelekî kêmbû. Méjiya wî bi çîrok û hêkatan ve tijî bû. Wî dema ku dest bi axaftina çîrokan dikir, mirov li wî heyran dima. Meriv digot "Ez mexwim û vemexwim li Apê Ezîz guhdarkim. Wî tenê çîrok neqil nedikir, her wisa wî çîrok dixemilandin, tama şekir û hingiv jê dihat; werge dida guhdaran û werge qise dikir. Lê nizam, kesekî an qulekî xwedê, ew çîrokên wî camêrî berhev kirin an na?

Ez di zarokîtiya xwe de kurekî çîrokhez bûm. Wexta ku min çîroka "Têlî Leylan û Mecnûn" di rûpelên kovara Berhemê de xwend, xwedê rama xwe lê ke Jina Sey Bavo yê Sey Kekil, xwişka cangorîyê Dêrsim Hesenê Şekir, Ana Senem hate bîra min. Me hemû zarokên gundê Kûpîkê ji Ana Senem ra digot "Amojin". Ew jinekî herî kedkar û bi rûmet bû. Evaran em zaro li dora Amojinê kom dibûn, me destên wê maç dikirin. Li berdigeriyan ku ew ji me ra çîrokan bibêje, hedura me bîne. Wê tim ji me ra taybet çîroka "Apê Fariz" digot. Wexta ku dest bi axaftina çîrokê dikir, demekî şûnde di naveka çêrokê de Amojin xewirî û dikete xewê. Vêga em disan li bergeriyan û digot "Hadê Amojin! Ramekeve ji me ra çîrokê biqedîne." Bi wî halî Amojinê ew çîroka xwe digot û dawîya wê dianî. Lê nizanim çawa bûye min ev çîroka ji bir nekirîye!

Hebûye tunebûye li zemanekî da naxirvanekî hebûye. Navê wî Fariz bûye. Jê ra gotine Apê Fariz. Apê Fariz bê zaro bûye. Li dari cêhan de tenê jinekî wî hebûye. Ew pir bengîyê jina xwe bûye. Apê Fariz ne tenê bê law û bê qîz bûye her wisa ew merivekî pir feqîr û belengaz bûye.

Apê Fariz rojek ji rojan disan wek berê pez û dewar dibe gazekî û diçêrîne. Pez dikeve nav gîyayê hêsin, pûş û pelaxê dixwe û têr dibe. Apê Fariz jî derdikeve li ser cîhekî bilind, li ser kevirekî sal de rûdine. Alîyek de li pez û dewar dinhêre, alîyek de jî di berika şalvara xwe de li qutîya titunê digere. Titunê dike qelûna xwe, pişo jî datîne ser kevirê gamê, bi hesteyê xwe vedixîne û agirê pişo datîne ser korcikê. Pîyek ve korcika xwe dikişîne, pîyek ve jî qaytê pez û dewarê xwe dike. Xaftulan dît ku

marekî reng sor û qerbelek û bi qoç ji qulek derket, li dora qula xwe de xizikekî gilor kişand û piştra kişiya çû winda bû. Piştî çûyîna marê sor û qerbelek (sipî-belek) û bi qoç, demek paşê marekî gewr mîna xulav û her pintî hat ba qula marê sor û qerbelek, li derveyê xizika gilor lîfê xwe kom kirin û li ser xizika gilor de bazda hindurê xizikê û di qula marê sipî-belek de daket jêr û winda bû çû.

Saetekî şuva ew marê gewr, xulav û pintî, li qulê derket û çû. Piştî çûyîna marê gewr û xulav, vêcarê marka sor û xudan pulik û bi bisk, xweşik û bedew ji qulê derket. Li dorbera xwe û qulê nihêrî û li hindurê xizika gilor de sekinîya. Apê Fariz him li wêrê qaytê mara sor û xudan pulik û bisk û bedew dikir, him jî bêdeng xwe bi xwe wisa digot:

"Her hal ew marê sor û sipî-belek, mêrê vê mara xudan pulik û bisk û bedew e. Ew marê gewrê weke xulav jî dostê wê ye."

Çawa ku Apê Fariz xwe bi xwe wisa dibêje, ew mara xudan pulik û bisk naftilan serê xwe li keviran dixîne, serî û çavên xwe di nav xwîne de dihêle û di qula xwe de dadikeve binê erd û winda dibe. Apê Fariz xemgîn dibe, li ber xwe dikeve û dibê, "Gelo wê çira wergê kir, çima serî û çavên xwe şikandin û xwe birîndar kir?" Apê Fariz

heya êvarê li ber pêz û dêwêr de ew bûyera anî bîra xwe û nikarî manekî bide wê.

Piştê, marê sor û sipî-belek dadigere qula xwe û dadikeve jêr, ku çî bibîne jina wî di nav xwîna sor de, serî û çav lê hûr bûne. Li şuna xwe dirêj dibe û digîre. Marê mêr ji jina xwe dipirse, "Keçê li te çî bû? Çî hat serê te, Kî serî û çavên te li te hûr kirin?"

Mara jin gotê:

"Ez ji qulê desrketibûm der, ku li ber tavê piçekî xwe germ bikim. Naxirvan Apê Fariz li min xist û ez kirim vî half. Min xwe zor di qulê de avêt jêr."

Marê mêr pir hêrs dikeve. Dike here, dibê:

"Tu qe merex meke, îşev ez terim mala Apê Fariz. Hemû dewar û pezên wî jehr dikim. Piştê jî wî û jina wî jehr dikim, dikujim. Ezê tola te bistînim."

Marê mêr, piştî xwarina şivê hêdî hêdî dikişîne diçe bi dizîyan dikeve axûra Apê Fariz. Hemû pez û dewarên wî jehr dike û dikeve. Ê dikişê diçe oda Apê Fariz. Di şunek de bi jîr xwe vedişere û hêviya raketina Apê Fariz û jina wî dimîne. Apê Fariz li gel jina xwe bêdeng û pozxîn rûniştîye. Jina Apê Fariz ji mêrê xwe pirs dike:

"Li te xêr e? Îro li te çî qewimîye, çî hatîye serê te? Çira tu wisa pozxîn û xemgîn î? Gelo çî derdên te hene?"

Apê Fariz ji jina xwe re şol û meselê neqil dike, dibê:

"Min çawa ku got, ew marê xulav dostê vê mara sor û xudan pulik û bisk û bedew e; wê serê xwe li keviran xist, serî û çavên xwe şikand û li nav xwîne de hişt, di qula xwe de daket çû. Ej ji bona wê meselê bêdeng im û li ber xwe dikevim."

Çawa ku Apê Fariz wergê dibêje, marê sor û sipî-belek ji şuna xwe derdikeve, diçe ba Apê Fariz. Tê ziman û dibê:

"Apê Fariz divê tu ji min biborî. Ew marê ku tu dibê, ew jina min e. Wê ji min re "wisa-wisa" got. Derew kirin. Ez jî pê bawer bûm û hatim mala te ji bona tol girtinê. Min hemû pez û dewarê te jehr kirin û ew hemû mirin. Te ku ew mesele ji jina xwe re dengnekirana, min jî nebihîstana, minê tu û jina te jî jehr bikira û bikuştana. Ez Şahê Maran im. Niha ez terim, sibê piştî nîvroyê divê tu werî filan derê. Ezê te li we derê bibînim û em bi hevra biçin welatê me maran. Te ku, ew marê ku tu dibê nas-kir ezê ji malê dinyayê xezînekî mezin bidim te. Ku tu ji vê belengazî û naxirvanîyê xilas bî."

Roja din Apê Fariz radibe diçe wê şuna jê re gotî. Li wê derê marekî dikeve pêşîya Apê Fariz û bi hevra diçin dikevin şkestekî û li cîhanekî din de derdikevin. Şahê Maran, gazî hemû marên li welatê xwe dike, ku hemû werin li pêş qesra wî kom bin. Giş marên, ref bi ref pêş qesra wî de rêz dibin. Li wêrê marekî tê nêzî Apê Fariz dibe û jê re wisa dibêje:

Li min qaytêke û guhê xwe bide gotina min! Ez bawerim Şahê me dixwaze xezînekî mezin ji te re dîyarî bike. Lê pêşneyar û şîreta min ji te re, divê tu wê xezîne qebul nekî. Tu ji Şah re bêje, "Tûyê devê min bike, ez tu xezîne û dîyarîyên din naxwazim. Ewê ji te re bêjî, tûya me ji bêynî Adêm re jehr e! Tu lê sîr ke ku ew tû devê te ke. Ew ku tû devê te ke, êdî tu zimanê hemû mexluqatan hîn dibî, qezî dikî. Wê çaxê ji te re rîya xezîne û malê cîhanê vedibe."

Apê Fariz ji wî marî re sipas dîke û belênî dîde ku ewê wergê bike. Piştî demekî Şahê Maran bangê Apê Fariz dîke, dibê:

"Tu bi kerema xwe li wan marên hatî binihêre gelo ew mara kîjan e.

Apê Fariz li maran dinihêre û dibêje "Pir mixabin, ew mara di nav van de tune." Şahê Maran pirs dîke, "Gelo li derekî mar mane yan na?" Marek dibê "Belê, li filan derî marek maye. Wî nexwast ku bê, got ez nexweşim."

Şahê Maran, du mar şandin pey wî û piştî nîv saetekî de tev wî marê reng xulav derketin hatin. Şahê Maran li Apê Fariz pirs kir, got "Gelo ev kîjan e?" Apê Fariz got, "Ewê pêş û paş nîne, ewê navînê ye." Şahê Maran agirî gurr dadide, wî marê gewrê xulav davê nav wî agirî, dişewitîne.

Dadigere ba Apê Fariz. Dibê, "Apê Fariz çi mirazê te heye ji min re bêje!"

Apê Fariz wisa bersîvê dîde: "Bila canê te xweş be, ez tu malê dinyayê ji te naxwazim. Daxwaz'ya min ji te ev e ku tu tûyê devê min bikî."

Şahê Maran gotê "Tûyê me ji beynî Adêm re jehr e!", felan -bêvan... Lê gotina Şahê Maran tu fêde nekir. Apê Fariz go "Tûyê devê mi bike" û tiştê din negot. Ji ber vê lêsûrî ya Apê Fariz neçar ma û vegefî Apê Fariz re şertên xwe gotin: "Baş e, ez tûyê devê te bikim, lê divê tu vî sirrî tu kesekî re nebêjî, deng nekî. Tu ku ji kesekî re bêjî, tu yê bimirî!"

Apê Fariz şertê Şahê Maran qebul kirin. Û Şahê Maran jî tûyê devê wî kir û ew şuva hat mala xwe.

Apê Fariz dagerî mal û hat ba kewanîya xwe. Kewanîyê jê pirsî, "Gelo tu li ku yî? Çûyî ku?"

Apê Fariz tu bersîvek rast neda jina xwe. Jê re derew kirin û ew da hişt kirin.

Rojên Apê Fariz, dîsa mîna berê ber dewar û pez de derbaz dibûn. Rojekî Apê Fariz pez û dewar di bin sîya darê dîde mexelkirin û bi xwe jî paldide ku vêsa xwe bistîne. Dibîne ku sê kevok firî hatin li ser gulîyê darê hewirîyan. Ji hevûdu re wisa gotin:

"Xwezî Apê Fariz bi zimanê me bizanîbana, wî ev kevira ku serê xwe daye ser rakirana! Di binê wê kevirê de tenîkek zêrên zer hene, bigirtana û biçûna. Êdî ji wê feqîrî û naxirvanîyê xilas bibana!"

Apê Fariz çer ku van gotinên kevokan dibihîse, yekcar ji şuna xwe radibe, wê kevirê ji cîh radike, ku çî bîbîne tenîkekî zêrên zer di bin kevirê de ne. Zêrên xwe digire, berdide xeqîba xwe ya vala û ber bi êvarê tev naxir û pez-dewar dadigere gund. Tere mala xwe.

Êdî Apê Fariz her roj bi kirametê ve rûbirû dibe, xezînan dibîne û her diçe dewlemend dibe... Dibe xêdan qesr, qonax û serşokan. Dewlemendîya wî di nav xelkê derdor de nav û deng distîne. Apê Fariz êdî naxirvan nîne; merivekî pirr dewlemend, xûdan qesr, mal û milk û dirav e.

Rojekî jinên der û cîranan mala Apê Fariz de dicivin, dest bi galegotan dikin. Hemû jinên mîvan, ji jina Apê Fariz re dibêjin:

"Keçê em bawer in ku sirrekî mêrê te heye! Tu bi xwe jî dibînî ew yekcar dewlemend bû. Iro ew xûdan qesr û mal û milk û dirav e. Sibê jî ewê bibe xûdan çend

jinan û hewîyan bi ser te re bîne. Divê pirr zûtir tu sirrê mêrê xwe doz bikî û hefsarê wî bigirî destê xwe. Na ku tu wergê nekî, welleh pêşîya te tarî ye!"

Wê rojê piştî xwarina şîvê, jina Apê Fariz ji mêrê xwe re:

"Lawo ez bawer im sirrekî te heye; te va heyî, zêr û xezîne ji ku anîn? Ez dixwazim tu ji min re hêkmeta wî tiştî bêjî!"

Apê Fariz, ji destpêkê de gotê "Tu sirrekî min tune" û felan bêvan. Lê tu fêde nekir û her çû jinekê lê sûr kir. Apê Fariz dît ku çare tune û nikane ji devê jinekê xilas be, go:

"Keçê ez ku sirra xwe ji te re yan kesek din re bêjim, divê ezê bimirim."

Jinekê go:

"Na, divê tu ji min re sirra bêjî! Bêje û bimire ku ez bi te bawer bim."

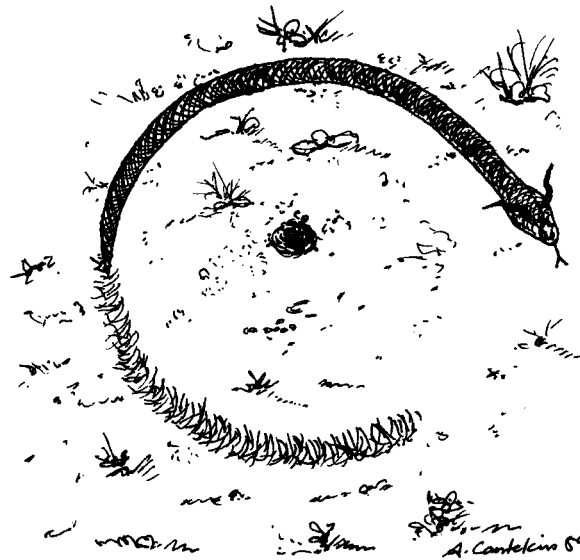
Apê Fariz go:

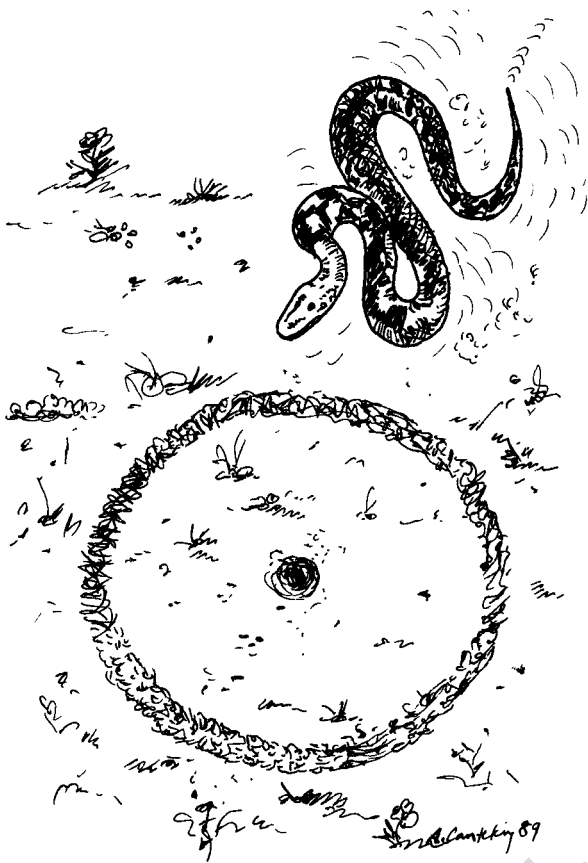
"Baş e, ezê ji te re sirra xwe bêjim; lê divê tu gazî der û cîranan bikî, bila hemû bèn, biçin tîrba min bikolin, tu jî ava min germ bike, kefnên min bibire û amade bike. Ezê dawîyê de sirra xwe ji te re bibêjim û bimirim. Bila der û cîran jî meytê min bibin bixin gornê û bi vî awayî ezê ji dest te xilas bim."

Jinik radibe, gazî hemû der û cîranan dîke û giş tên mala Apê Fariz. Hinek jî diçin gornê dikolin. Jinik du pezan jî serjê dîke, sawar û dan dikelîne û tev goşt dipêje. Kefîna mêrê xwe dipîve, dibirîne û dîde çend jinan ku bidurin. Jin kefnî didurin, amade dikin ku Apê Fariz sirra xwe ji jina xwe re bêje. Bimire, wî bi vê kefnê ve bipêçin, bibin û defnî bikin. Ew kesên ku di mala Apê Fariz de civîyabûn, kî digîre, kî dikene lê kes bawer nake. Dîsan jî bi benda pêşdarîya dawîyê radiwestin.

Apê Fariz, ji her tiştî pêşde, dixwaze ku here axûrê û helalîya xwe ji pez û dewarê xwe bixwaze û paşê dagere mal; ji jina xwe re sirra xwe bibêje û bimire.

Apê Fariz berê xwe dîde axûrê, dibîne ku kuçik li ser şêmûga derê axûrê paldaye, ramerdîye. Dîk jî hemû

mîrîşk û varik komkirine û dane pêş xwe, dixwazin ku herin nav axûrê. Lê, kuçik derî girtîye û nahêle. Dîk ji kuçik re hêrs dikeve û wisa dibêje:

"Birayê kuçik, bi kerema xwe li ser şêmûga derî rabe, xwe bide alfyekî, em dixwazin herin hindir."

Kuçik jî dibêje:

"Kuro dîko, tu dîn î yan gêjî? Çima tu dixwazî hemû mîrîşkan bixî axûrê û hepis bikî! Ma tu nabînî çî dibe û çî diqewime? Qaytêke sitilên goşt, sawar û dan dikelin.

Piştî çend deqîqan wê Apê Fariz here jina xwe re sirrê bêje û bimire. Hemû kes li vir civîyaye ku bergoma wî bixwun. Hestîyan davên der, ez jî xwe re hestîyan diko-jim û zikê xwe têr dikim. Tu û jinên te jî xwe re sawar û dan berhev kin; bixwun û zikên xwe têr kin."

Dîk disan lê sûr dike:

"Hala tu bi kerema xwe li ser şêmûga derî rabe, em biçin hindir. Ez jî mîna te her tiştî dibînim û dizanim. Her dîn û gêj jî ninim!"

Çer ku dîk gotina xwe diqedîne, ji nav mîrîşkan mîrîşkek bazdide alfyekî û dibêje:

"Lawo, birayê kuçik rast dibêje! Ma çî re tu dixwazî me bibî êxûr de hepis bikî û birçî bihêlî? Ez naxwazim herim hindir, tu ku dixwazî kerem ke ha ji te re! Tu here hindir!"

Ji ber vê kirina mîrîşkê, dîk bi hêrs dikeve. Tul dide, xwe digehîne mîrîşkê û nîkulekî li stûyê mîrîşkê dixê, stû ji mîrîşkê qut dike. Dibêje:

"Keçê te ez Apê Fariz hesibandim, ku ez gotina jina xwe bikim!.. Sirrê xwe bêjim, bimirim. Apê Fariz bûye dîlê (kole) jina xwe, ma tu dixwazî ez jî mîna wî bikim? Bibim kolê te!"

Apê Fariz jî li ser pêya sekinî bû, li dîk û kuçik dini-hêrîya. Her ev gotin û berhevdanên wan jî yek û yek bihîstin. Ket hizrê û heq da gotina dîkê û ji xwe re ders jê derxistin.

Yekcar bi lez vegeftîya mala xwe. Giş benda wî mabûn ku were, sirrê xwe ji jina xwe re bêje û bimire. Çer ku ket hindir, ajot ser jina xwe ku wê bikuje. Xelk kete navê û nehiştin. Lê mesele saft bû, Apê Fariz sira xwe nego û nemir. Cimaetê xwarina xwe xwar û belav bû

Çîrok çû dîyaran, rama Xûdê li dê û bavê xwendevan û guhdaran!

Wêne: Ahmed Cantekin

USOYÊ DERWÊŞ

Uso ji ku hatibû Sirdo, gelean nizanîbû. Uso, kera wî Şerê, jina wî Dilo û kurê wî Qado bûn. Tu erdê wan tunebû. Hinekan digotin Uso di xortanîya xwe da mêr kuştîye û ji alê Qersê hatîye. Paşê ew bûye esker, çûye şerê Uris û Osmanîyan, li wir çendî çend salan hêsîr maye, dûre vegerîyaye hatîye.

Ew bû defeke wî bû. Mal bi mal digerîya, def lêdixîst, beyt digotin. Dilo her tim li ba wî bû. Berê xulamî, gavantî kirîye... Lê êdî teqetê wî tunebû. Car bi car gundîyan lawa dikirinê. Digotin "Dewrêş Usiv ca kerema xwe ji me re hinekî Urisî xeberde." Uso, berê eynat dikir xeber nedida. Paşê ji malê jê re nan, rûn, car bi car şekir yan titûn dianîn, wê çaxê Uso dest pê dikir bi Urisî xeber dida. Paşê gotinên xwe vedigerandin Kurdî. Çaxa Uso li defê dixist, yan beyt digot, yan jî bi Urisî diaxivî, Dilo xizmekar dibû, lê guhdarî dikir. Belkî hezar caran Uso lêxistibû, gotibû û axivîbû. Lê her carê jî Dilo, bi dil û can guhê xwe dida Uso. Li ba Dilo rûmeta Uso pir bû. Gundî rex rex Dilo diketin. Digotin, "Dilîşah Xanim ka tu ji Uso çî fam dikî. Uso êdî kalekî hevda ketî ye. Ne guhên wî dibihên, ne destên wî digirin. Mîza xe bi xwe ranagre. Diran giş weşîyane. Tu ruh pê re nemaye. Ka ew çî hal e tu zûr dibî, lê temaşê dikî. Te yan qe meriv nedîne, yan jî êdî tu jî kor û ker bûyî. Xûdê zane belkî bîst sal in Usê nikare bi te re razê jî?" Dilo ji wan re xeber dida, tûyê rûyê wan dikir. Wê digot "Hela lê, qijikê, êtimê derdoran rabûne ji Usiv ê min re pîrsa dibên! Usif qasî giranîya vî gundê hevda ketî dinya dîfîye. Di xortanîya wî de bi sedan keç û bûk li pey Usif ketine. Jinên Urisan ji bo Usiv dimirin. Ka hûn çî ne? Ka hûn ji dinê çî beşer dikin? Bicexmin herin!.."

Gundî dikenîyan. Usê hêrs dibû, digot "Erê lawo, wexta xelkê behsa min dikir selewat dikişandin. Ku ez ji cîkî derbaz dibûm, dev û lêvên keç û bûkan av didan. Lê tê çî bikî. Ez niha kal bûme. Lê Qadoyê min ê çapik dê

dewsa min bigire..." Gundî bi van gotinan ve fam dikirin ku dilê Uso dişkê. Çendên di ser de dilê wî dikirîn, digotin "Usiv Axa qusurê me bibexşîne, me henek kir. Çima em te nas nakin. Tu mêrekî ji mêran î." Usiv dengê xwe dibirî. Paşê hêdî hêdî dest bi Evdalê Zeynikê dikir...

Kurê Uso Qado xortekî bêdeng û bêxis bû. Ew di halê xwe de bû. Diçû ber naxira gund. Car bi car wî alîkarîya gundîyan dikir. Merivekî çavvekirî û baqil bû. Gazî eskerîyê kiribûn. Wî van rojan hazirîya xwe dikir ku here esker. Gundîyan di nav xwe de jê re pere kom kirin. Dilo her roj digirîya, digot "Bê Qado ka ezê çawan bijîm. Ka çawan roj dê derbaz bibin?" Cînanan didan ber dilê wê, digotin "Bila canê Qadir sax be, bi xêrxweşî dê bibore. Ka kî neçûye eskerîyê. Bila ew here eskerîya xwe bike. Piştî hat, emê jê re destê keçeke baş û hinkûf bigirin; emê daweta wî bikin, tu û Uso hûnê mirazê wî bibînin. Merumê rabe, çaw û rûyê xwe bişo, şikrîma xwe li Xûdê bîne..."

Lê Dilo bi van pîrsan ve him kêfxweş dibû, him jî êkser kelogirî dibû û car din digirîya. Hêdî hêdî ew di ser xwe de dihat, girî berdida, dest bi pesnê Qado dikir. Roj filitî hatin. Gundî li meydana gund kom bibûn Qado rêvî dikirin. Usê, Dilo û kera wan Şerê li pêşîya gundîyan bûn... Qado, siredor destê mezinan maçî dikir, diçû rûyê biçûkan. Xortên gund bi Qado henek dikirin. Dilo dîsan digirîya. Usê hêrsa xwe anî, got "Dilo, dest ji zirikê berde! Eybe ji te re! Wê kurê te diçe eskerîyê. Herkesekî diçe! Şerm e dilê gede tijî neke." Li ser gotinên Uso, Dilo girî berdida.

Axirîyê de Qado hat ba dê û bavê xwe. Berê destê Uso, paşê jî destê Dilo ya dîya xwe maçî kirin. Uso û Dilo çûne rûyê wî. Bi çend xortan ve tevayî, di destê wî de bawoleke textî û bi bend ve girêdayî, Qado berê xwe da bajêr. Jinikeke gund revî, çû ji hewşa mala xwe vêdroke av anî û li pey Qado rêşand. Gundî hêdî hêdî belav

bûn. Usê berê xwe da mala Mexso. Hewşa Mexso mezin bû. Gundî jî pey Usê re hatin. Usê rûnişt. Jê re titûn anîn. Wî cixara xwe pêça, vexist, kûr kûr kişand. Dilo fam kir ku Uso dê li defê bixe û bibêje. Ew çû ji ser pišta Şerê def girt anî da Uso. Uso dest pê kir bi dengê kelogirî go û lêxist. Gundî jî bi Uso re dilşkestî bûn...

Gundîyan giş ji Uso û Dilo hez dikirin. Berê berê de dureşer û halê xwe de bûn. Tu kesekî ji wan xirabî û nepakî nedîtûbû. Mizewirî, gotgot di kîsê wî de tunebûn. Usê merivekî destvekirî bû. Mêvanekî bihata, ji sê mirîşkên xwe yek ji bo mêvan serjê dikir. Van axirîyan ji gundê derdoran kî ku bi hêrs telaq avêtiba, jinik li ser Uso mer dikirin. Uso bibû "Hile"vanê gundîyan. Ew him kal bû, him jî jê xirabî nedihat. Li dema "Hilê" zarzêçên gund gişk li ser mala Uso xwe ditelandin. Di kulekê de dinihêrîn ka Uso bi jinikê çî dike. Dilo derdiket derva dida xebera, berî zara dida. Edî çend rojan behsa Uso û "Hilê" dikirin. Çend caran hinek ji hilevanan jinik para venegerandibûn, gotibûn "Edî ew jin jina min e." Lê bi Uso bawer bûn. Dilo jî bi vî halfî pir razî bû... Lê di derheqa dîn û dîmayetê de Uso dîr bû. Di meha Remezanê de gundîyan car bi car jê dipirsîn, digotin "Uso tu çima rojîyê nagirî û nayê lêmêja teravîhê?" Uso dikenîya, digot "Heyra weleh tu halê min tune, ez ne dikarim rojîyê bigirim û ne jî dikarim lêmêj bikim. Hema xêra xwe ji min re jî dia bikin bese..."

Dilo jî wek Uso bû. Lê di eydan de roj roja Uso û Dilo bû. Sê-çar rojan Uso şev û roj li defê dixist û beyt distira. Rojên wan bi vî teherî derbaz dibûn. Tu kesekî ji Uso û Dilo re pirseke xirab nedigot. Car bi car zarok ku biketana rex wan, bav dêyên zarokan yan gundî gundîzî zaro dikutan; ji wan re hêrsa xwe dianîn, digotin "Uso û Dilo li gundê me tek û tenê ne. Ne xizmekî wan, pisma-mekî wan heye. Ew mîna mêvanan in. Tu carî kesekî nîkare ji wan re tiştêkî bibêje, însanên feqîr û keyfî in..." Dema bahar, havîn û payîzê Uso, bi Dilo ve kera xwe dibirin ber zevîyan. Dilo qal û qirs kom dikir. Usê ju bêdervanan re li defê dixist. Genim didanê. Dema aş, jê re ar dicivandin. Her malekê li goreyî xwe ji Uso û Dilo re rûn û hirî dida. Wan xêr-xêratên xwe berî her kesekî didan Uso û Dilo. Dema Qado esker bû, xaniyê wan sîwax dikirin, li ser banê wan lox digerandin. Wextê Dilo û Uso bi vî qeydî bê deng û bê xisderbaz dibû, diçû...

Rojekî xeber hat ku Qado îzin girtîye û hatîye. Niha ew li bajêr e, lê ew dê çend saetan şunda were gund. Xelkê mizgînî dane Uso û Dilo. Uso dîsan hate hewşa Mexso, rûnişt û li defê xist. Bi dilekî şayî kilam gotin. Çendekî paşê Qado hat. Gundîyan Qado hembêz kirin, bi kêf û henek ew hildan anîn hewşa Mexso. Dilo girîya. Qado û bav û dîya wî çûn dest û rûyê hev. Uso nizanîbû çî bibêje. Qado kincên eskerîyê li xwe kiribûn, piçekî di ser xwe de hatibû. Ew gelekî guherîbû. Wî digot, dikenîya. Ew Qado çûbû, Qadokî din hatibû. Ew roja bi kêf û gotgot derbaz bû.

Subetirê, Qado çû ser zevîyan, bi gundîyan ve rûnişt. Qado dest bi behsa eskerîya xwe kir. Gundî gişk sekinîbûn guhê xwe didanê. Car bi car jî helan didanê digotin, "Qadir qurbana te, paşê çawan bû? Eê axirî li çî asê bû?" Qado cixarên eskerîyê li ser hev teze dikirin. Wî

çavê xwe digirtin, bi dîr ve diçû û digot, "Welahî, ya min tu eskerî nîne. Bawer bikin ez tu rojî destê xwe ji ava germ nakim ava sar. Gişk rûmeta min dizanin. Kuro ezê ji we re tiştêkî bêjim, ema nebî nebî hûn li nav xelkê belav bikin..."

Gundî diketin esesê, sond dixwarin. Wan pirs didanê ku ji kesekî din re nebêjin. Qado dengê xwe niviz dikir û digot "Îro, piştî şeş mehan şunda, rojekî Bînbaşî gazî min kir got, Kurê min Qadir ji vî rojê şunda tê bibî emirberê min. Pîreka min hatiye ji nav eskeran bi te qayîl bûye. Min jî got, ser seran û ser çavan. Em tevayî derketin çûn mala Bînbaşî. Xûdê xirab bike, mal nîne tu bêjî cinet e. Wan êvarê ji min re himam hazîr kirin. Min xwe şuşt. Paşê wan ez gazî ser sifra xwe kirim. Edî sifre nîne, tu bêjî halhal e. Min qey got def e, dewat e. Ez şerme şerm li koşê masê sekinîm. Jina Bînbaşî bi ken û gilê got, Qadir de kerem bike, êdî vira mala te ye. Tu şermê naxwazim. Tu ji vir şunda merivê malê yî.

Qado sekinî, çavê xwe kuta rasta gund. Cixara xwe teze kir. Gundî bê sebir bûn. Yek duda got, "Eê de bêje! Paşê çawan bû?" Yekî din, "Lo hela hê dê bêje, çî ewêdîya we heye?" Qado dest bi gotina xwe kir: "Me nanê xwe xwar, şîr û şerbet vexwar, em ji sifre rabûn. Wan cilê min çêkirin. Wê şevê tu bêjî ez li cinetê razam. Subetirê ez rabûm. Jina Bînbaşî pere dan min. Min çû tedarîkê malê kir û hatim. Edî kêf kêfa min bû. Xerjlixê min jî didan. Wan ez bi xwe re dibirim û digerandim."

Qado sekinî. Gundîya serde girtin. Helan danê. Qado taseke av xwest. Serê xwe walf walf hejand û dest pê kir: "Şevêkê Bînbaşî nobedar bû. Ji min re got lawo Qadir baş teselîya malê bike, ez îro nobedar im. Evar bû. Xanimê gazî min kir. Me tevayî şîva êvarê xwar." Qado car din sekinî. Gundî xwilxwil in, niçandine Qado, helan danê. Qado çend gulmikên kur ji cixarê hilda û car din got: "Piştî xwirekê, me tevayî sifre rakir. Gidî ez di bextê we, bextê bavê we de me! Navê jina Bînbaşî, Fatme bû. Ya rebbî tu bêjî hîv bû. Tu bêjî ew bi desta, bi qelemê çêkirine. Kuro aha ev qalçe û qomikên wê, sipî çîl erqaş. Hingilên wê! Çavên sût, porên zerîn, wek zêr... Wê ji min re got Qadir rûne! Ez rûniştim. Got ca bi cixarekî bide. Min şerm kir ku cixara eskerîyê bidimê. Ew kenîya, got tişt nabe. Çima tu dikişnî çima ez nekişnîm. Me tevayî yek cixare fîrand. Ew rabû ji me re du fîncan qewe anî. Ez xecîl bûm. Min got xanim, eke îzna te hebe ezê herim çîyê xwe. Wê got, na! Çî ewêdîya te heye. Hela rûne, şev dirêj in. Ez çar neçar rûniştim. Xanim rabû çû oda razanê. Qederekê şunda min dît gazî min dike. Ez rabûm çûm. Xanimê xwe ser zik dirêj kirîye. Wê got, Qadir ca kerema xwe pišta min hinekî mizde. Min fedî kir, wê car din got. Çar neçar min dest pê kir pišta wê mizda. Wê ji min re got, ber bi jêr. Hêdî hêdî destê min çûn ser qalçe û qomikên wê. Min her mizdida, wê axîn û ofîn dikişand. Min dît, wê nişkê ve zivirî û bi min îşkeşk girt û ez kişandim paxaila xwe..."

Qado sekinî. Gundîya serde girt. Qado posîde posîde, "Axir ez dirêj nekim me serê xwe kire yek." Bêdengîkê çêbû. Hinekan gotin "Qado welahî tu derewan dikî." Qado ji paşila xwe resmeke jinikekê derxist, gundî li ser resmê qûz bûn. Qado kenîya, got "Wele heyran min

zanîbû hûnê bêjin derew e. Lê ez çabikim. Aha ji we re şiklê xanimê."

Gundîya li hev nihêrîn. Hinekan got "Qado, kî dizane te ev şikil ji ku dizîye." Hinekên din jî hevve "Welehî dibe dibe. Xûdê bizane. Em çi dizanin. Carna şansê merivên wiha pir e..." gotin. Paşê yekî gazî pala kir, got "Gidî ev çi halê we ye? Qado ji xwe re dest bi vira kirîye, hûn ji kar û emelê we paşde hiştin. Hûn bi wî re quldirîya dikin. Rabin ser karê xwe. Qado rabe, subê dusibê dîsan emê xeber bidin." Bi vî ve her kesek rahişte karê xwe. Qado reya gund girt. Gundîyan him kar dikir him jî li ser gotinên Qado dipeyîvîn...

Qado qasî bîst rojan li gund ma. Wî belkî bîst serpêhatîyên xwe ji gundîyan re gotin. Di her serpêhatîke wî de bênebe yan jinên zabitan, yan keçên wan, yan jî perê ku wî li erdê dîtûbû, hebûn... Lê gundî bi hatina Qado ve pir kêfxweş bûn. Qado digot, ew dikenîyan. Kêfa xwe dianîn...

Rojên Qado tamam bûn. Car din gundî gundîti kom bûn û Qado rêwî kirin. Qado vê hatinê êdî çavên xwe li keçan digerrand, dev û çavên wî dilîstin. Lê bû ku ew li nav meydana gund bireqise... Gundîyan dîsa xerclixê wî danê û ew rêwî kirin.

Piştî çûyîna Qado mehek-du meh derbaz bibû yan nebibû. Rojêk eskeran bi maşînan ve dora gund girtin. Gundî gişk kom bûn, li hev nihêrîn, ji hev pirsîn. Gelo ev çi mesele ye? Gelo çi bûye ku eskeran dora gund girtin? Li vî gundî ne qaçax hene, ne mehkum...

Mixtarê gund Îsmailê Çeto, Tirkî baş dizanîbû. Pêşîya gundîyan derkete ber qumandarê eskeran. Qumandar pêya bû. Gundîyan dît ku di nav eskeran de Qado jî destên wî kelemçekirî, sekinîye. Mixtar ji qumandar pirsî ku ev çi hal e. Qumandar bersiv neda û hêse hêrs got, "Mala Yusuf Beg`ê kîjan e?" Mixtar got, "Welehî li vî gundî bi navê Yusuf Beg kesek nîne. Lê eger hûn bavê Qado pirs dikin, ewa Uso ye. Yusuf Beg nîne." Gundîyan kirin ku ji Qado tiştêkî bipirsîn, lê eske

ran mecal neda wan. Du eskerên bi çek pêşîyê ketin malê. Dûre qumandar. Lê ji ber ku derî niviz bû, serê qumandar li kerpiçan ket. Uso diqirîya, "Qîzê Dilo ew kî ye? Qîzê ca binhihêre çi ka ew kî ye?" Lê Dilo bersiv nedida. Hêdî hêdî mesele kivş bû ku, Qado li eskerîyê bi eskerekî re çend gotinên Urisî ku ji Usê bavê xwe hînbûye, xebêdaye. Esker jî çûye ji qumandar re gotîye. Piştî siwalan Qado hildane anîne...

Qumandar ji Qado pirsî, got "Kanê te digot têlsiz hene. Kanê li ku ne?" Qado got "Bavê min dizane!" Mixtar pirsî qumandar ji Uso re tercime kir. Uso fam nekir. Ewî hê digot, "Qîzê Dilo ev kî ye? Ew kes çima hatine kom bûne?" Mixtar mesele fam kir, ku Qado gotîye em cesus in û li mala me têlsiz hene. Wî ji qumandar re got, ev kesa merivekî feqîr û belengaz e. Çend salan li Uris hêsr maye û çend gotinên Urisî hîn bûye. Kurê wî ji wî hîn bûye û şeltaxa davêje xwe û bavê xwe. Lê Qado hêrs bû. Got "Belê têlsiz hene. Mixtar bi halê me çi dizane? Binihêrin, têlsiz di nava çalê genim de ne." Gundî kenîyan. Lê qumandar emir da ku bila li çalan binihêrin. Du esker ketin nav çalê, lê gotin tiştêkî tune. Ser wîya qumandar Qado da ber sîla. Emir da eskeran û berê xwe dane bajêr. Qado jî bi sîla, bi kulma, bi beyna li maşînekî sîyar kirin. Bû toz û duman, bû hela hela derketin çûn.

Gundîyan got û kenîyan. Lê Uso hê tu tiştêkî fam nekiribû, dipirsî "Ew Qado bû, car din bo çi anîne? Ew kî bûn?" Mixtar hêdî hêdî û bi dengê bilind ji Uso re mesele got. Uso got:

"Teeş! Xwezî min bizanîbûya. Tuh tuh, heyfa Qado! Niha Qadoyê min li ba wan derewker derket. Min bizanîbûya minê bigota welahî ez cesus im. Yê çi biya! Qe nebe Qado derewker dermediket..."

Dilo dest bi girîne kir. Gundîyan ber dilê Uso û Dilo dan. Ew hildan birin hewşa Mexso. Hêdî hêdî Uso ew tiştê ji bîr kir û dest bi Evdalê Zeynikê kir... Bi dilekî kul û bi dengêkî kelogirî digot. Dereng dereng gundî ji hev belav bûn. Uso û Dilo çûn malê. Bêdeng û bêxis ketin nav nivînan.

BENGBORE Û BENGÎBOZ

Yow mêrdek beno, dey rî 'eylî nêbenî. Yow roj Xoca Xizir xu rî dew miyan ra geyreno, cenîya ay mêrdekî şona, te ra vana hal-mesela "ma rî 'eylî nêbenî". O vano:

-Ha to rî ina say, ja bitaşi, telaşey ja bidi mayîna xu; zerey ja zî yow felqe ti bori, yow felqe bidi mêrdey xu.

A saya xu gêna, şona. Ja taşena, yow felqe a wena, felqey bînfî dena (dana) mêrdey xu û telaşey ja zî dena mayîna xu.

Jînfî rî yow lajek beno, mayîna jînfî rî zî yow cane beno.

Lajek howt serrî pey berî di maneno. Banê jînfî di yow quli bena, şowqê rojî a quli ra deno zerey heyati ro û lajek ay şowqî reydi xu rî kay keno.

Şar pîro (pêro) vano "eman, hewar, lajê şima howt serre wo, yew name pa nî!"

Ê vanî: -Ay mêrdeko ki say daya ma ginî namey jey pa no.

Yow roj Xoca Xizir vejêno yeno, vano:

-Wa namey lajê şima Bengbore, namey caney şima zî Bengîboz bo.

Cane lajekî ra vano: -Eyro ra pey wextano ki ti yenî keye, bê mi hetî, mi veyni, ba'ndînfî şo zerre.

Yow roj lajek yeno, hoynêno (honêno) ki caney jey bermeno. Vano:

-Qey çi rî ti bermenî?

Cane vano: -Ma (Maya) to to rî yow tasa germi ser naya û ja'r dekerdo. Eki ti borî ti ca di mirenfî (merenfî). Şo vaji "ez tasa xu gêna, şona caney xu hetî wena."

Bengbore vano: -Wa bo.

Gama ki şono zerre, ma jey te ra vana:

-Lajê mi bê, mi to rî germi hedimaya, bori.

O vano: -Ez şona caney xu hetî wena.

A vana: -Oyta (Owta) bori.

Vano: -Ney.

Tasa germi ano fineno binê linganê canî. Cane ja

parçe parçe keno.

Yowna roj yeno ki caney jey gilana bermeno, canî ra vano:

-Qey ti bermenî?

Cane vano: -Ma to yow doşek to rî viraşto, heme çî dekerdo zerre. Mar, aqreb, goçîni, cam werhasil (welhasil) heme çî. Şo doşekî beri mi rî, ez jey parçe parçe ka.

Bengbore şono zerre. Ma jey vana:

-Bê lajê mi, bê, ti betiley, şo infî doşekî ser o xu tikê derg ki, arrisi.

O vano: -Ez şona caney xu hetî kuştâ kwena (kiştâ kuwena).

Doşekî gêno ano fineno binê linganê canî, cane jey zî parçe keno.

Yowna ray zî Bengbore yeno ki caney jey wiyêno, vano:

-Qey ti wiyênfî?

Cane te ra vano hal-mesela ma to nano patîre pewto (powto), giroto (guroto) qarxanê xu ver nawo û xu cili di derg kerdo. İnka ti şêrî se a xu tê dena, non (nan) vano qirp qirp şikêno. Eki ti vajî "dayê, ay çi yo?", a vana "ez nêweş a, daruy nêweşeya mi zî qesba caney to ya."

O şono zerre, ma jey xu tê dena, nan vano qirp qirp şikêno. O vano:

-Qey day ti nêweş a?

A vana: -E lajê mi

Vano: -Daruy to çi yo?

Vana: -Qesba caney to ya.

Vano: -Wa bo day, ez şona jey sere birmena.

Caney xu gêno şono pey yow koy, di muyanê jey te ra anceno û jey vera deno. Şono yew herî sere birmeno, qesba jey gêno yeno keye. Vano:

-Day, mi to rî qesba canî arda.

A vana: -Lajê mi, wextano ki to weyra kardîya jey anti, ez oyta weş bîya.

Bengbore hinî xu rî şono. Wirdî muyanê canî tê saw-

eno, caney jey yeno. O canî weyşeno (wenîşeno), şono yow dewi, canî vera deno, şono. Yow çekur gêno xu ser neno, beno heway keçelî û şono kar geyreno. Geyreno, geyreno, verê rojawanî key yow mêrdekî di xu rî kar veyneno.

Xeberi dekwena dewi, vanî "dêwan keyna Axa'y remnay!" Lajê Qazî, Lajê Miftî û Lajê Melay mayînanê xu weyşenî, vanî "ma şonî keynanê Axa'y anî." Keçel zî meruy (merî) awka xu gêno eynî ser o roneno, muyanê caney xu tê saweno, caney jey yeno, jey weyşeno û şono. Hoynêno (Hownêno) ki Lajê Qazî, Lajê Miftî û Lajê Melay ha rarî ser o gî xu kerdo û tîrkeman ver bere denî. O caney xu ra robeno, yow nale deno qîyda jîn ro û şono. Şono, şono yow koşki ver. Berê ewilî akeno, hoynêno ki keyneka pîli ha sînîya şawo bulbulî ser o kay kena û yow dêw zî ja rî lulî (lilî) ceneno. A lajekî veynena, xu şaş kena. Dêw vano:

-Xu xelet meki!

Lajek tîrkeman ver bere deno, dêwî kişeno û keyneki gêno şono berê diyini ver, hoynêno ki keyneka ortî zî ha sînîya şawo bulbulî ser kay kena û yow dêw ja rî lulî ceneno. O deno puro ay dêwî kişeno, a keyneki zî gêno şono berê hîrini ver. Hoynêno ki keyna şeniki zî ha sînîya şawo bulbulî ser kay kena û yow dêw zî dey rî lulî ceneno. Lajek deno puro ay dêwî zî kişeno, keyneki reydi giştiriyane xu bedilnenî û jînî gêno şono.

Şono hoynêno ki Lajê Qazî, Lajê Miftî û Lajê Melay hinik î hima ha weyra. O gêno ay keynekan deno jînî û şono eynî ser ra meruy awka xu gêno, şono keye.

Mêrdek te ra vano: -Keçel, qey awka to germin a?

O vano: -Yew mêrdekî ez rar a 'edilnaya, yow heq-bey fistiqaq da mi, va " ti ginî jînî yow bi yow bişiknî, mayîna mi fek a nî." Heta mi qedênay, awki germin bî.

Mêrdek vano: -Çî nêbeno.

Xeberi dekwena, vanî "Lajê Qazî, Lajê Miftî û Lajê Melay keyna Axa'y ardi!"

Axa yow keyna xu deno Lajê Miftî, yew deno Lajê Qazî û keyna şeniki zî vana:

-Ay ki ma ardi inî nî, ez yewerî reydi nêzowjêna. Ginî carmedê dewi pîro bêrî berê koşki ver ra vêrî, mi say day serey kamî ser o, ez ay reydi zowjêna.

Axa vano: -Wa bo.

Carmedî pîro yenî binê koşki.

Vanî "kam mend, kam nêmend?" Yow vano:

-Keçel mendo!

Axa vano: -Şêrî veynda jey zî dî!

Veynda bere denî, Keçel zî yeno. Keyneki paja ra vindena, carmedî yow bi yow binê paja ra vênî, sira Keçel'î yena. O hima ay destê jey o ki giştiri te de wo gêno serey xu ser neno, keyneki giştiri xu veynena û say dena jey ser o. Şar vano "xelet, xelet!" Vanî "ma yowna ray vêrî."

Vêrenî, gilana sira Keçel'î yena. O gilana destê xu serey xu ser neno, a say dena puro. Şar gilana vano "xelet, xelet!"

A vana: -Xelet-melet çino, ez giştirî xu sereşnena!

Axa vano: -Temam, ez to dena Keçel'î.

Veyvey wirdî wayanê bînan ronêno, şar pîro şono veyve di kay keno. Ay mêrdeko ki Keçel jey heti xeftê-

no (xebtêno), te ra vano:

-Keçel, ti nêşêrî veyve ha! Zav qelebalix o, ti binê lingandê jînî kwenî.

Keçel vano: -Ney ney, qey karê mi weyra çi yo?

Mêrdek ki ber ra vejêno, o hima di muyanê caney xu tê saweno, cane yeno, o jey weyşeno, şono veyve.

Veyve di kay keno, kay keno, hoynêno ki Axa ha yow dari ser o ronîşte. O qestî jey ver ra vêreno û kalme deno destê xu ro, gonî te ra yena. Axa hima dismala xu vejeno, destê jey ser o girey deno.

Şan di Keçel verê mêrdekî yeno keye. Axa zî şono keye, keyna xu ra vano:

-Keyna mi, mi eyro veyve di yow xort dî, ti liyaqê jey biya.

A vana: -De çî nêbeno bawo, qey qederê mi inawa wo.

Tay zeman ra pey Axa nêweş kweno. Vanî heta şitê şêri û saya Xelat'î nêwiro se weş nêbeno.

Lajê Qazî, Lajê Miftî û Lajê Melay mayînanê xu weyşenî, vanî "ma şonî şitê şêri û saya Xelat'î anî".

Keçel keye di kuştawo kewto. Cenîya jey yena, vana:

-De wardi wardi, Lajê Qazî, Lajê Miftî û Lajê Melay şîy ki bawî rî şitê şêri û saya Xelat'î berî, ti zî jînî dim a şo, ma veynî qe ti nişnî tikê çî peyda kî.

O wardeno yew mayîna topali weyşeno, mayîni vana req û teq, tinq û ring dewi miyan ra vêrena. Pey dewi kweno, hima muyanê caney xu tê saweno, caney jey jey ver di vejêno.

Lajê Qazî, Lajê Miftî û Lajê Melay şonî, tikê sayanê tîrş û calan û şitê herî gênî anî, Axa weno, indîna nêweş kweno.

Keçel tikê şono, Xoca Xizir jey ver di vejêno, te ra vano:

-Ti şonî ti yow şêri veynenî, linga ja dejena. Rêw de-kewto linga ja. Ti fesali tîrkeman ver bere denî, rêwê ja ber (beer) kenî. A vana "ti kam î se ez to bitoyşa se ez to pirçî ra wena!" Wextano ki linga ja rehet bî, vana "ti kam î se çî miradê to esto se ez qednena." Ay zeman ti şonî ja heti, a derdê to rî daru veynena.

Keçel mayîna xu gêno şono. Şono, şono, veyneno ki yew şêri ha yew kerra ver di xu derg kerdo û barrî-çizîya ja yena. O fesal tîrkemanê xu vejeno, ver bere deno û linga ja ber keno. Şêri vana " hi hi, ez to veyna se ez to pirçî ra wena!" Wextano ki linga ja rehet bena, vana "ti kam î se çî miradê to esto vaji, ez jey qednena."

O vejêno meydan, vano hal-mesela ina, "ez hameya şitê şêri û saya Xelat'î bera, derdê mi ê yî".

A vana: -Şitê ma ginî postey ma di şêro, postey ma nêbo se nêbeno. Madem ki mi va "ez miradê to qednena", şo yow leyrekê mi bişo pey howt koyan di sere birni wa pey vengê jey nêro mi.

O leyrekê ja beno pey yow kerra di sere birneno. Vengê jey şono ja. A çî nêvana. Şêri postey leyrekê xu gêna gêna gillî ra şit kena û te ra vana:

-Berê cay sayan ver di di şêrî estî. Wextano ki ber abeno ti hima şo zere û wextano ki ber gilana abeno ti vejî.

Keçelê to şono yow towrey sayan zî dekeno û agey-

reno keye.

Cenîya jey te ra vana: -Pî mi sayanê Lajê Qazî, Lajê Miftî û Lajê Melay reydi weş nêbi, ko sayanê to reydi weş bo!

O vano: -Gurey Ella te'alay boyli nêbenî. Hela ey mi ra zî tikê dey rî beri, ma veynî se beno?

Keçelî dismala Axa'y a ki hewa naybî ja gêno gillî ra sayan keno, yow uskura şîfî zî dekeno û cenîya xu ra vano:

-Ha, hela jînfî beri.

A jînfî gêna bena, Axa tikê weno, çimê jey abenî. Tikêna weno, wardeno xu ser. Dismala xu sereşneno. vano:

-Îna dismali ey min a. Şêrfî mi rî Keçelî'î berî, ma veynî ina kura ra arda.

Keçelî zî betleyo, xu ode di derg kerdo. Çekurê jey zî jey ser a kowto, ti vanî qey çiley paneya ya.

Keynek û ma xu şonî, hoynênî ki ode berqêno. Ê vanî qey Keçelî'î çiley pa naya. Keyneki vana:

-To ra aseno day, ino roj-teştare Keçelî'î çiley pa naya! Şonî zere, hoynênî ki çi çiley a? Eki (Eke) çekurê lajekî jey ser o niyo û şowqê jey dano zerey odî ro.

Keyneki çekurê jey gêna hewa nena, o xu aqlêno, vano:

-Çekurê mi, çekurê mi!

Ê vanî: -Çekurê çi yo? Wardi ma şêrfî Axa'y hetî!

Şonî Axa'y hetî. Axa vano:

-Keyna mi, ay xorto ki mi veyve di dî ino bi. Ti liya-qê ganê jey a.

Weyra hinî lajek vano hal-mesela ez şiya mi inî kinêkî dêwan ra girofî. Veynda Lajê Qazî, Lajê Miftî û

Lajê Melay deno, vano:

Hela timnanê xu acêr dî!

Ê timnanê xu acêr denî eki herinda nalan (naleyan) ha pa ya.

Axa te ra vano: -Ez mal û milkê xu dena to, oyta vindi.

O vano: -Ney, ez ginî şêra pî xu veyna.

Cenîya xu nû mayîna xu gêno şono dewa pî xu di ro-neno.

Ma jey zî pî jey teber kerdo. Pîy jey hindi barrawo hindi barrawo, wîrdî çiman ra kor bîyo.

Şar şono pîy jey ra vano: -Yow aşik hamewo binê dewi di ronawo xu rî deyrfî keno.

O vano: -Destê mi bîgrî mi zî berî weyra, ma veynî hela qe deyra Bengborî û Bengîbozî zî nêvano?

Wextano ki lajek şono dewa pîy xu, rar a Xoca Xizir yeno vernîya (veynîya) jey, te ra vano:

-Ha inî tozî bîgrî, xu reydi beri. Pîy to kor bîyo, wextano ki o yeno to veyneno, ti inî tozî puf ki çimanê jey zere, çimê jey weş benî.

O vano: -Wa bo.

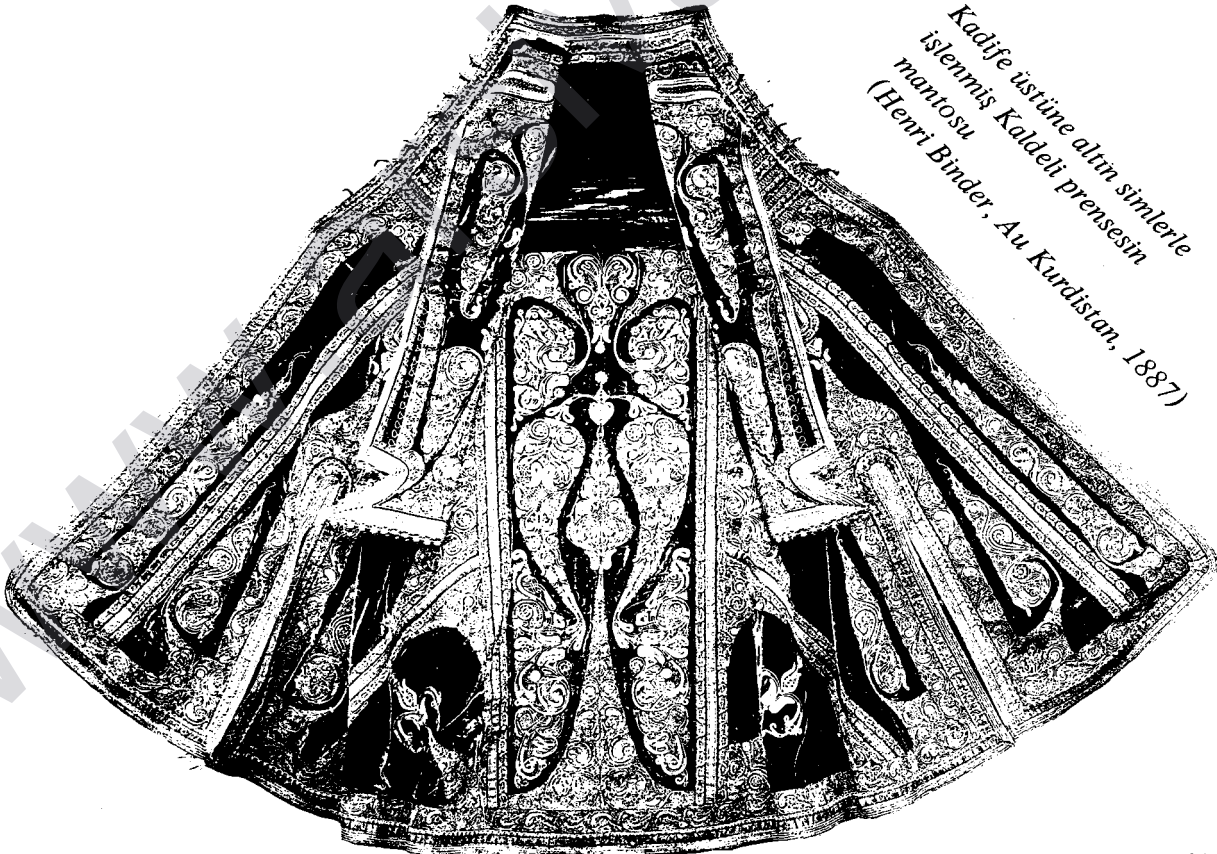
Pîy jey yeno binê xeyma jey, te ra vano:

-Qe ti deyra Bengborî û Bengîbozî zî nêzanî?

O vano: -Xalo, ez zana. Ez to rî vaja.

Vano vano, deyra xu qedineno. Pîy jey bermeno. O hima ay tozî puf keno çimanê jey, çimê jey weş benî, hoynêno ki lajê jey o.

Weyra hinî yowna muçî kenî. Dim a o şono ma xu nû yaranê ja kişeno û o yû pî xu miradê yowna şa benî.

*Kadife üstüne altın simlerle
islenmiş Kaldeli prensesin
mantosu
(Henri Binder. Au Kurdistan. 1887)*

No. 689.—VOL. XXIV.]

SATURDAY, JUNE 24, 1854.

[WITH A SUPPLEMENT, SIXPENCE.]

KÜRT ASKERLERİ ÜSKÜDAR'DA

N.MEDYALI

2000'E DOĞRU'ya,

Okuyucularımızın anımsayacakları gibi, dergimizin Haziran 1989 tarihli 5.sayısında "Kürt Aşiret Lideri Kara Fatma Hanım İstanbul'da Osmanlı Sultanı ile Görüşüyor" başlıklı belgesel bir yazı yayınlanmıştı. Aynı yazının kısmen kısaltılmış olan metni daha sonra 2000'E DOĞRU dergisinde de yayınlandı. Adıgeçen dergide yerverilen Tevfik Teker imzalı bir mektupta yazarımız Medyalı'nın belgesel yazısı ırkçı ve inkârcı bir yaklaşımla eleştirildi. Yazarımız, eleştiri sahibine cevap olmak üzere 2000'E DOĞRU dergisine bir mektup gönderdi. Biz bu sayımızda Medyalı'nın mektubunu ve Kara Fatma ile ilgili olarak "The Illustrated London News"un 24 Haziran 1854 tarihli sayısında yayınlanan bir diğer haber ve fotoğrafı da yayınlıyoruz. Böylece hem Kara Fatma'ya ilişkin bilgilerimiz artacak, hem de Tevfik Teker ve benzerleri gereken cevabı almış olacaklar.

18 Haziran tarihli 2000'e Doğru'da "Kürt Fatma'nın Abdülmecid'e Vaadi" başlığı altında yayınlanan ve 1854 yılında geçen, Maraşlı Kürt Aşiret Lideri Kara Fatma'nın Sultan Abdülmecid'le görüşmek üzere bir grup savaşçısıyla birlikte İstanbul'u ziyaretiyle ilgili belgesel nitelikte resimli bir haberi konu alan yazımı eleştiren ve derginizin 27.sayısında okuyucu köşesinde Tevfik Teker imzasıyla sunulan yazıdan geç haberdar olduğum için, kendisini ancak şimdi yanıtlama olanağımı buldum.

Öncelikle sözkonusu yazının bir methal (tanıtma) olup "resim altlığı"ndan türetildiği iddiası doğru değildir. Çevirisini verdiğim haberin orijinali 22 Haziran 1854'de Londra'da The Illustrated London News'da yayınlanmış. Resim orijinalinin kenarında ilgili yazının adı ve basılış tarihi yer alıyor. Çevirisi yapılan haber ise resimle birlikte yeralan iki sayfalık bir metni içeriyor. Bunların fotokopilerini ekte yeniden sunuyorum. Bay Teker istiyorsa bunların asıllarını Londra, Paris, New York (ve belki İstanbul) gibi önde gelen şehirlerdeki kütüphane ya da arşivlerde kolaylıkla bulabilir. Aslında, Bay Teker'in böyle bir belgenin herhangi bir arşivde unutulmaya terk edileceğine, 2000'e Doğru gibi üstelik "okunan" bir dergide (okunmayan bir dergide yayınlanmasında ya

da kütüphanelerde, arşivlerde unutulmasında sakınca yok tabii) yayınlıyor olmasından neden (hem de 2000'e Doğru adına!) utanç duyduğunu anlamak zor değil. Öyle ya, onların mantıgınca Türkiye'deki okuyucunun onların hoşlanmayacağı şeyleri okumaya hakkı yok! Üstelik kimin Kürt, kimin Türkmen olduğuna karar vermek de yine ellerinde tuttıkları kranilyometrelerle (kafataslarını ölçmek için) dolaşan onların tekelindedir. "Elin İngilizi"nin (haberin İngiltere'de ve İngilizce olarak yayımlandığını biliyoruz, ancak yazarının İngiliz olup olmadığı bilinmediği için yazıda belirtilmemiştir bile) değil. Sanki dünyanın en iyi Türkolog ya da Kürdologlarının Türk ya da Kürt olmadıkları kimse tarafından bilinmiyor. Başka halkları da küçümsemeye yönelen bu nitelermeler, Bay Teker'in gizlemeye çalıştığı ırkçılık tüten içgüdüsel saldırganlık eğilimini de ele veriyor.

Sözkonusu yazının 2000'e Doğru tarafından bir altyazıdan üretilmediğinin bir diğer açık kanıtı ise aynı metnin farklı bir başlık altında İsveç'te yayımlanan sosyo-kültürel içerikli bir yayın organı olan BERHEM'in Haziran sayısında da (2000'e Doğru ile hiç bir ilişkisi bulunmaksızın) ayrıca yayınlanmış olmasıdır.

Eğer Bay Teker'in kendisinde ya da sözünü ettiği yayınlarda Kara Fatma'nın Kürt değil de Türkmen olduğunu kanıtlayan belgeler varsa, bunları açıklaması gerekirdi. Ancak amacı, dergiyi ya da haberi eleştirmek değil; genel olarak Kürtlerin varlığını reddetmekte hala bilinçsizce ısrar etmektir. Gene de Bay Teker'in eleştirisinin Kürt ile Türkmen'i "ayırדתme" yönünü (olmayan bir halkın Türkmenlerden ayırדתılmaya çalışılması söyleyen adına biraz tuhaf kaçardı) ve dolayısıyla Kürtlerin varlığını kabul etmiş olmasını dikkate alarak, "Dağlı Türk" ya da "Kar-Kart-Kurt-Kürt" masallarını uyduran teorisyenlere göre daha ilerde olduğunu belirtmek gerekir.

Başbakanın bile "Kürt olabileceğini" söylediği Türkiye'de, Kürt sorununun artık "Kart-Kurt" gibi ipesapa gelmez saçmalık düzeysizliğinden kurtarılacak "Kardu-Kardaka-Gordien" ciddiyetine ve evrensel insan hakları temeline oturulmaya çalışılması doğal olarak Bay Teker(leri) rahatsız ediyor. Ve etmeli de.

Yani şimdi, Kara Fatma'nın Maraşlı bir Kürt kadın aşiret reisi olduğunu, İslamın tanıdığı en büyük komutan olarak kabul edilen ve dizegetirdiği Haçlıların bile hayranlığını kazanan Selahaddin Eyyubi (1137-1193)'nin Hadabani aşireti üyesi bir Kürt olduğunu ya da ütöpik ırkçı-turancılığın öndegelen teorisini sosyolog Ziya Gökalp'in aslen Diyarbakırlı bir Kürt olduğunu söylemek için önce Bay Tefvik Teker gibilerden fetva mı almak gerekiyor?

20 Ağustos 1989
N.MEDYALI

Kürt süvarilerine eşlik eden kortej, Sultan'ın yeni müttefiki Kraliçe ya da Nedime Kara Fatma'nın muhafız alayının bir bölümünü oluşturduğu Üsküdar'da sanatçımız tarafından resmedilmişti. Bölüğü (Fatma'nın), giysileri ve genel görünüşleri çok canlı 300 atlıdan oluşuyor. Kara'nın kendisi, bir Kürdistan şehri olan Maraş'dan. Gezgin bir İrani kavim olan Kürtlerin yiğitlikleri, Asya'daki genel bir savaş durumunda onları korkulur bir müttefik haline getirir. Bunlar, sınır bölgelerini etkili bir biçimde korurlar. Ama kendileri de yağmacı olmuşlar; komşusu ova ve vadileri sık sık yakıp yıkarlar. (*The Illustrated London News*, 24 Haziran 1854 Cumartesi, No: 689, Vol. xxv)

URZE SILO SODIR O

Way de urze urze Silo sodir o
Lawo no Belukbaşı(1) ame, ez berdo Mose biro.
Mi nîyada ke zu yo niştoro ostorê qirê kimetî(2),
Rameno ververê kinarê mi ro.
Hermê xo yê raştî serde mi Estemolde nîyada,
Bira, Bozlat-u Xizir(3) o.
Vake Silo nîne dest-payê to girêdê,
To benê kotî Silo feqîr o?
Mi va, zerê mi na kafirî ra terseno,
Huske soyna mi, vilê mi danê piro.
Vake mixenet, xorê eftar meke,
Sata tenge de lewê tode hazir o.

- II -

Mêrata Kopira(4) ax-leminê gayî
Zalimo Belukbaşı ame,
Dest u payê minê neçarî girêdayî.
Ez kerdune rast berdune,
Dîyarê Nîsangê Qere Bavayî(5).
Mi reyê nat u dotê xo nîyada,
Ewliyayê Cerçegî(6) koyê Dêrsimî ra asayî.
Tenê berdîme delxe mi nêda,
Mi nîyada Budela Kurêsê(7) zerevêsayî.
Mi va kotî menda, hawarê seyê xode birese,
Nêçe feqîrî namê to ra xeleşayî.
Mi va, nê kafirî mirê kerdê top ardê,
Dest-hawt qilincê keskunê zerejayî.
Vake Silo, vilê to pirodayêne rê qerar doveci,
Ewraqî înzâ kerdî tê dest de fetelnayî.
Mi va lawo, mi hawar do wayrê xo,
Ax, Kuresê xo yê Budelayî.

- III -

Mi nîyada niştoro ostorê qirê qiskekî,
Kerde ra mi ser helkana vayî.
Mi pošta xo kerde qayîme,

Î pêro nayro tê hurendî dayî,
Her çi qilincê ke dave şêne ro,
Dest kerdo vera, pêro hewa ra perayî.
Mi nîyada, ayê ke ustê ra xo ser,
Çimî kerdê pirê hêştirû bervayî.
Kafirû emegê ma qanatê xo açix bî,
Cutê kavirê xo ardî, pêsin sarebirnayî.
Ez guretû berdo Pirdê Mamaxatûne(8),
Tezelê mirê zalimû îcat kerda,
Bira şîrê sojî tun o.
Hîrê rojî-hîrê sewî estû dare,
Taliyê mirê, mirê kerda nêweşîno.
Hîrê rojî bîyo tamam, amo dîyarê mi,
Perr u qanatû saneno pa lewîno.
Mi va kafir, mi xeteyê nêkerda,
Qasbe hêgawo kewe(9) tovebo werte nêkuno.
Ti ke sebikerê girzê nonî kerdo dilege,
Sano binê lingonê mi,
Ez ke heştê pa vindî corû mi nîno.
Mi nîyada şîwarîyê Xizirî rameno,
Pošta mi bîye qewîne,
Mi va no îmdadê min o.
Vake mixenet, cirê vilê xo romene,
Dîyarê tenge de to ra vîrî nêkuno.

- IV -

Mêrata Kotega(10) ax hênîyo şeno
Ez terkitû şîne Mose,
Hewnê mino bêkeşî nîno.
Mi va, zalimî nika çewres şuwarîyê xo gureto,
Dormê minê feqîrî birneno,
Safaqî sano camûnê teverî,
Berteng de vilê to no wazeno.
Mi va, mi hawar do Kemerê Duzginî(11),
Ez be heşîrîye teslîmê to nêbeno.
Mi sig do, butine pêyê dîne gureto,

Pošta dîne ra vozdana.
 Kafirî emir da çewres şuarîyê xo,
 Yaxê minê bêkeşî ranêverdano.
 Tezelîrê şû rastê hêgayê çirpojî amû,
 Sil tovelîyo paynê ci nênano.
 Mi nîyada, zalimî vake Sil game ra kewto,
 Ax, coka voznêdano.
 Pêbîjerê benû danû mekeme,
 Şêro ceza xo mirdî bivêno.

- V -

Ey kafir, mira a kelîma mevaze,
 Talîyê mi rind o, hakim hewnê xo vêneno.
 Sodir urzeno ra xo ser,
 Xanima xorê hewnê xo qesey keno.
 Vano, mordemê emso qilincê,
 Da qapaxê dayra mi ro, qilaşîya ra
 Mi sero asmên aseno.
 Vake, meşte peroz mordemê yeno
 Lewê to mekeme.
 Xo mexeletne bere peyî,
 Îtirazê wazeno.
 Nê kafirî ez guretû berdo,
 Çêverê mekemî de veto.

Vatox: Alâverdi

Areker: Hawar Tornêcengî

Ca: DÊRSIM

1. Belukbaşî: Naza de yeno mana qumendarê cendermo. Qesade Tirkî ya.
2. Qirê kimetî: Anagorê êtîqatê camatê Dêrsimî, ostorê Xizirî yo. Gegane kî vanê "qiro qizkek".
3. Bozlat-u Xizir: Namê Xizirî yo. Anagorê êtîqatî kam ke tenge de mend, û îmdad de yeno.
4. Kopire: Dewêda Dêrsimî ya.
5. Nîsangê Qere Bavayî: Namê jîyarêda sarê Dêrsimî yo.

Mi nîyada hakimî uştê ra xo ser,
 Mirê wertê dosya ra qanûnê veto.
 Vake, Silo verê xo hetê mara biçarne,
 Verê çimonê minê feqîrî gureto.
 Vake, ez zonû ke îlava soyna to Silo!
 Torê tawa çîno, nafa berat o.
 Mi va kafir, eylîgîya xo meke,
 No ancax karê Kuresê minê sat o.

- VII -

De urze urze Silo rozika serd e
 Dewrê hîrê serî yo biyo tamam,
 Kafirî tekrar ez kerdû darde.
 Mi va ez be heyranê to bî,
 Sar tora miradû wazeno Duzgino ke Kemer de.
 Mi va ez be qirvanê to Budelayê Kuresî,
 Baxîm da pošta mi, firine kerda serd e.
 Firine ra ama yemê teverî,
 Cemed eve zimelona biyo darde,
 Mi nîyada, hawarê seyê xo de resto,
 Dest kerdo şîrîtê gula mi verde.
 Mi va, ewro roza teng a,
 Mi to texvîn kerda,
 Ax seyê xo teyna cameverde.

6. Ewliyayê Cerçegî: Namê ewliyayêde Dêrsimî yo.
7. Budelayê Kurêşî: Cedê aşîra Kurêsan o. Çimê camatê Dêrsimî de û wayrê kiramete wo. Vanê, Kurês esto firine ke bivêsnê; hama eyî firine dewna kerda. Wexto ke firine ra amo tever, miletî eve çimonê xo dîyo ke cemed zimêlo ra wo.
8. Pirdê Mamaxatîne: Pirdê Têrcanî.
9. Hêgawo kewe: Êtîqatê sarê Dêrsimî de wertê hêgayê kewayî kutene yan payna çirpojî dayêne xirabo.
10. Kotege: Dewêda Dêrsimî ya.
11. Kemerê Duzginî: Mekânê xo koyê Sultan Bawayî sero wo. Ewliyawode zaf zaf pîl o.

300 BİN YEZİDİ'NİN YARISI AVRUPA'YA GÖÇTÜ

Cengiz MUMAY

9 Aralık 1989 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, Türkiye Kürdistanı'nda yaşayan Kürt kökenli Yezidi topluluğunun, 12 Eylül 1980 sonrasında daha da yoğunlaşan baskılar sonucu toraklarını terkederek Batı ülkelerine sığınmalarını bildiren Cengiz Mumay imzalı bir haber yayınlandı.

Tarih boyunca, özellikle İslami yetten sonra Yezidiler dinsel inançları yüzünden ağır baskı ve horlamalara, kanlı kırm ve sürgünlere hedef oldular. Sadece yabancıların değil, ne yazık ki bizzat kendi soydaşı Müslüman Kürtlerin de baskı ve hoşgörüsüzlüğüyle karşı karşıya yaşayageldiler. Halkımızın en eski kültür öğelerini, gelenek ve göreneklerini büyük bir özveri pahasına korumayı başaran Yezidiler, merkezi yönetimlere karşı sık sık başkaldırdılar; kendilerine yönelen saldırıları kahramanca göğüslediler. Şimdilerde ise halkımızın ve insanlığın sahibolduğu zengin kültür sayfalarından biri daha yakılmak isteniyor, siyasal iktidarların ve yerli işbirlikçilerin elbirliğiyle koca bir kitle yokoluşa sürüklüyor.

Aklıbaşında hiç kimse bu duruma seyirci kalmamalı, sesini yükseltmeli diye düşünüyoruz.

Cumhuriyet gazetesinin bu haberini okuyucularımıza olduğu gibi duyuruyoruz.

Türkiye'deki önemli dinsel azınlıklardan biri olan "Yezidiler" in 1980 sonrasında yoğunlaştıkları göç dondu. Türkiye'de yaşayan 300 bin dolayında Yezidi'nin yarıya yakını çeşitli Avrupa ülkelerine göç ederken, yaşadıkları yerlerdeki gayrimenkullerine aşiretler tarafından el konuldu.

Türkiye'den ayrıldıktan sonra çeşitli Avrupa ülkelerinden iltica isteminde bulunan yaklaşık bin Anadolu Yezidi, yurttaşlıktan çıkarıldı. Yezidilerin Türkiye'de yerleşik buldukları Siirt, Mardin ve Şanlıurfa'daki çok sayıda köyde genç nüfus oranının sıfıra dayandığı, bu yerleşim birimlerinin "topraklarında ölmeyi" amaçlayan yaşlı Yezidiler tarafından korunduğu bildirildi.

Siirt, Mardin ve Şanlıurfa'nın çeşitli köylerinde yaşayan Yezidiler, 12 Eylül'den itibaren çeşitli Avrupa ülkelerine göç etmeye başladılar. Yaşadıkları yörelerde yoksulluklarıyla tanınan Yezidiler'e, yıllar önce Avrupa'da yaşayan Irak kökenli Yezidiler tarafından açılan "iş kapısı", Türkiye'de geniş tutuklamaların yapıldığı 12 Eylül'den sonra "umut"a dönüştü. "Dinsel azınlık" olmanın getirdiği avantajla gittikleri Avrupa ülkelerinde çalışmalarına ya da iltica etmelerine 12 Eylül nedeniyle olumsuz yanıt verilm

eyen Yezidiler, Türkiye'deki evlerini, tarlalarını yok pahasına sattılar.

25 yaşından küçük sadece üç kişinin yaşadığı Uğrak köyünün Yezidi muhtarı Emin Bulut (55) "Göçü" ve "nedenlerini" şöyle anlatıyor:

"Azınlık olduğumuz için bölgedeki ağalar yıllarca topraklarımızı talan etti. Topraklarımız biçildi. Ürünleri satıldı, biz açlık çektik. 15 yıl öncesine kadar bu köyde 100 hanenin üzerinde Yezidi yaşardı. Sadece Beşiri'yi baz alacağımız zaman, 30 kadar köyün her birinde 60, 70 hane Yezidi bulunurdu. Tüm dindeşlerim ağa baskısına dayanamadıkları için kaçtılar. Bu baskıyı biz, yaşlı olduğumuz için sineye çekiyoruz. Ancak gençler buna hiç mi hiç dayanamıyor. Benim altı çocuğum Avrupa'da, Avrupa bizim için iyi bir yer değil. Doğup büyüdüğüm topraklarımda ölmek istiyorum. Ama daha ne kadar dayanacağımı bilemiyorum. Bir fırsatını bulsam ben de giderim bakarsınız. Zaten çocuklarım beni aldırmaq için büyük baskı yapıyor."

Muhtar Emin Bulut, kendi gibi Yezidi olan Mustafa Bulut ve Sefer Tolun'un arazilerine yasal olmayan bir şekilde bazı ağalar tarafından uzun yıllar el konulduğunu anlatarak, "Ancak dava açtılar ve kazanıp arazilerini geri aldılar. Şimdi ağaların bunu yeni bir huzursuz-

luk kaynağı yaparak biz yaşlılara bir zarar vermesinden korkuyoruz" dedi.

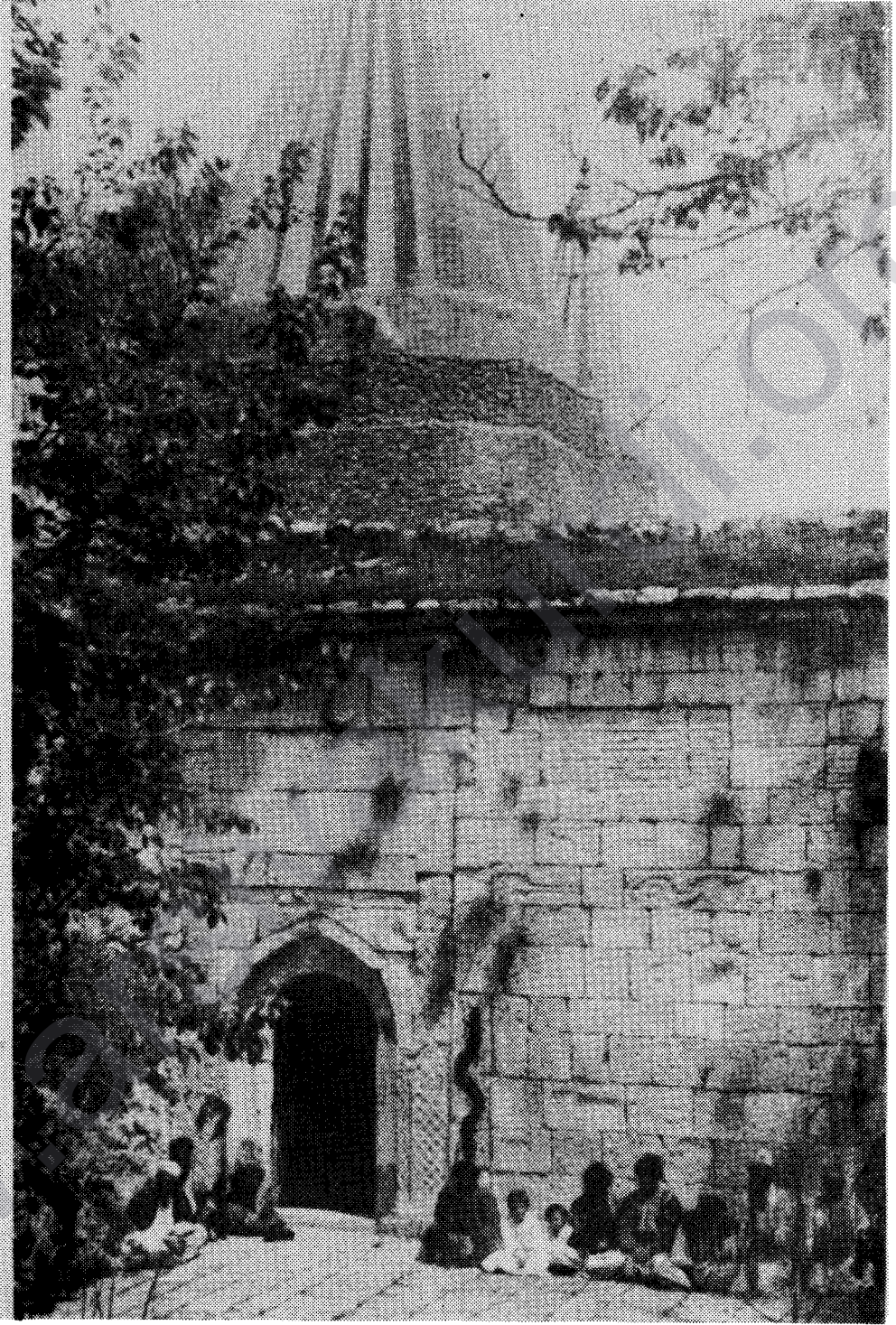
Yapılan araştırmaya göre on beş yıl kadar önce en az yüz hanelik olan ve tümünde Yezidiler'in yaşadığı Kurtalan ve Beşiri ilçelerinin Uğrak, Kurukavak, Ekinciler, Kumgeçit, Onbaşı, Oğuz, Yolkonak, Karasık, Üçkuyular, Çin erya ve Kuşçular köyle rinde Yezidi nüfusu on, on beş hane de yaşayan 50 kişi dolayına düştü. Yezidiler'in boşalttığı yerlere, başka köylerde yaşayan "Yoksul Müslüman"ların çeşitli ağalar tarafından yerleş tirildiği saptandı.

Kız kaçırma ve ötesi

"Yezidi göçü" nün Siirt yöresinde, Mardin ve Şanlı urfa'ya oranla daha sık olması, 8 Mayıs 1987 de meydana gelen bir kız kaçırma olayına da bağlanıyor.

Bu tarihte Beşiri'nin Uğurca köyünde yaşayan Semra Özcan (15) adlı bir Müslüman kız, Yezidi genç Hüsnü Gelan'a (18) aşık olmuş. Köy yaşamından bıkan gençlerin birlikte İstanbul'a kaçmışlar. Olay üzerine galeyana gelen halk birçok Yezidi köyünü basmış, evler tahrip edilmek istenmiş, bazı Yezidiler ise linç edilmeye çalışılmıştı. Ancak alınan geniş güvenlik önlemleri, olayların büyümesini engellemişti. Yezidiler'in yoğun araştırmaları sonucu Semra Özcan İstanbul'da bulunarak Beşiri'ye getirilip babasına teslim edilmiş, Hüsnü Gelan da cezaevini boylamıştı.

Ancak bu olaydan sonra Yezidiler gereksinimlerini karşılamak için Beşiri kent merkezine bile inemez duruma gelmişler.

Laleş'deki Şeyh Adi Türbesi

*W.A.Wigram, Edgar T.A.Wigram, "THE CRADLE OF MANKIND
Life in Eastern Kurdistan, London 1914" adlı eserden.*

MI HUKMAT KISTO

Tay aşıqê sūkda ma ya Sewregî estê, nê zey eşîrana yê. Bîro nay dayeni ser û camêrdey ser, goreyê kuwetê xo anê ca. Bîro şoreşey ser jî heminanê ci hendik ez zana şoreşgeran heti cayê xo giroto. Ezî Kurdîyê û mese-la xo ya Kurdey domnenê û dahwa xo vînenê û şoreşgeran kişta cayê xo gênê. Nînan ra tay dê ci key Rizo dê aşıqî yê. Meselaya ki ezo kena binûşna jî Rizo dê aşıqî sero ya.

Mengda rojî di sūkda Sewregî di, wextê weriştan da sihorî aşıqî kuçe kuçe geyrenê û niqara cinenê. Niqara cinenê ki mîlleti hewn di nêmano û werzo sihor. Na sūkda Sewregî di edetên o û hergi serî mengda rojî di dest pey keno, menga rojî qedêna niqara cinayîş jî biryeno. Eger wextê sihorî niqara nêcineyo, mîlleti bolê ci hewn di manenê û nêşenê werzê sihor di nanê sihorî bûrê û roje tepşê. Wexto ki nêşê werzê sihor di nanê sihorî bûrê, wexto pîzedo venga roje tepşenê. Wexto ki pîzedo veşana roje tepşenê, wextê ci bol zor ravêreno û rewrewî wextê fitari nêbeno.

Qandê coy na niqara cinayeni Sewregî di bîbî edet û kewtibî kulturdê Sewregî mîyan. Sūkda Sewregî di, hergi mengda rojî di û heme roşanan di niqara cineyêna.

Fina mangan ra menga rojî bena û aşıqê sūkda Sewrega silasnayey û meşhûrî şewi niqara cinenê. Nê ki niqara cinenê Rizo aşıqî û lajdê xo ya benê. Rizoyo aşıqî zîra cineno, lajê ci jî niqara cineno. Nê kuçe kuçe geyrenê û niqara cinenê. Nê niqara cinayîşa yenê kuçeyêdo tarî.

Ti nêvanê no kuçedo tarî di, nînan vernî di bekkîyê şewi beno. Nê bekkî dest di elektrîxê desta beno. Bekkî vengê niqara aşnaweno ki êyê hetê kuçedo tarî ya yenê. No elektrîxê xo yê destan fino aci ki nînanrê roşn bo û

nê verê xo bivînê ki linga ci sî mîya nêkewo û nê nêgunê erdro. Wexto ki no bekkî elektrîgê xo fino aci, Rizoyo aşıqî jî vano qey dişmenê cî yê kewtê ci vernî. Eyê elektrîxî danê piro ki nînan bivînê û nînan qerşûn kerê û bikşê.

Rizoyo aşıqî vano heta nîna ez nêkişta, me ki ez înan bikşa. No hima zîra xo dest ra erzeno, dabançera xo xo vera anceno û tetixê dabançeri anceno û qerşûnanê dabançeri varmeno bekkî ser. Bekkî beno dirbetin û bê hal dîndeyêno erd. Rizoyo aşıqî dano piro û şîno ser ki bewnîro dişmenandê xora kam kişto. No yeno meytî ser winêno ki çi bewnîyo, no bekkî yo, bekkîyê mahla yo, bekkîyê hukmatî yo. Bekkî yo ki kişta hukmatî ra şewi mahla paweno, o bekkî yo.

Rizoyo aşıqî finêra bêhemd qîjeno û wîna vano:

- Elalfyêno, delalfyêno bêrêêê bêrêêê!.. Mi hukmat kişto, mi hukmat kişto! Bêrêêê bêrêêê mi hukmat kişto! Mi hukmat kişto, mi hukmat kerdo erd ra. Mi hukmat erd o derg kerdo zey patîla. Bêrêêê bêrêêê! Mi key xo veşna, mi bi destandê xo ya adir na keydê xo ya. Bêrêêê bêrêêê! Mi keyê xo veşna, mi estûna xo xo sero ardi war. Elalfyêno, delalfyêno rew bêrê! Mi keyê xo veşna, mi hukmat kişto!..

Jewser qîjeno û vajyêno. Xo şaş keno nêzano hetê kotî ya şîro û senî bikero.

Vengdê cira qîjînda cira mahla pêro verzene û yena meytî ser. Rizo hewna vano "Mi hukmat kişto!"

MEBERVE PITÊ MI MEBERVE

*Dûrî ra dûrî vengê tifango yeno,
Pitê mi nêwes o cizik nêceno
Meberve pitê mi meberve,
Dismen bervîsê to hesneno.*

*Dar u kemer dezîya mi ver vêseno,
Qulva tarîye de qe sodir nêbeno.
Meberve pitê mi meberve,
Dismen bervîsê to hesneno.*

*Ax leminê bîye bîye,
Pitê minê çewreşî rê bîye.
Zalimî pilê ma qirkerdê,
Qizê ma fişt lona tarî ye.*

*Vajî vajî eve hêşîrîyê vajî,
Na tarî de çîna çîleka qajî.
Veng ro pitê mi birîyo,
Olî înerê kî meverdo jûyê ajî.*

Na şîwara, rozonê "Otuz Sekiz"î de, domonê derguse ser vajîya. Tertelê Dêrsimî de dewleta Tirkî çek çarna ra qomê Dêrsimî. Pîl u qiz çîya nêkerd, kam ke kewt ra dest kist, qirkerd. Keso ke fekê tifangî ra xeleşîyayvî î kî ya kerdî zerê bonû adir napa vêsna, ya kî eskefto de sanay qazê kîmyayî ver xeneqayî.

Demenû hata peynîye verva eskerî vinetî, çekê xo nê-nayro u teslîm nêbî. Oxta ke eskerê Tirkî kewtve Derê Heydero, cînî u domonî şî kewtî eskefto ke xo eskerê dismenî dest ra bixelesnê.

Ordîyê Tirko cayê eve cayê eskeftû fetelîyene, koyî kerdêne sayê. Rêyê, eskerê Tirkî dormê mixareyî ca ve ca kerd sayê hama kes doz nêkerd. A sate de zerê mixarî de veng ro milletî birîya. Xaftûla çîkayîs ginaro domo

nêde sawî, derguse de berva. Se kerd se nê kerd domon nêvînet, berva. Naye ser, pî lazê xo guret virarya xo u zerê mixarî de bîve hîra, şî hetê peyî.

Maye nîyada ke veng ro domonî birîya. Voste şîye, xo est ro ser ke pî seweta silametîya sarê mixarî lazê xo xeneqito. Ūza de, veyvike çokê hardî bîye porê xo rûçikna; xorê na şîwara xo vate. Cînî u domonî têde dormê maye de amêy pêser, têy bervayî.

HAKÎ BOXAZÊ KAMAXÎ GURETO

Rozê, dewêda Pilemorîye de camat bîyo. Dewûnê dormî ra axlerî bîyê top, amê qorr de nîştêro. Her jû qeseyê vano, zûvînî sero kenê sûr. Wertê na camatî de kî di mordemê zûrekerê meşhûrî benê. Zûrekerî nîyadanê ke hawa camatî rind nîya, verve pêrodayîşî sona. Zûrekerî ra jû, qeseyê kerd werte ra ke millet xayîz bo, zûvînî ro nêdo. Va ke:

- Mi, tarîxê de, eve lingo napa şîyo ke şêrî Erzingan. Şîne Kamax de vejîne ke çî bîvenî; teyrê hakê kerdo, hak gino Boxazê Kamaxî ro, awe fişta arê u hevê mendo ke suka Erzinganî bîjero xo ver. Qut ro mi birîya, cêrûne ra peyser amûne çê."

Zûrekerî bîn damîs nêbî, xo est werte. Va ke:

- Ez zamanê şîne Estemol de gurîne. Mi reyê nîyada ke des u di mordemê hostayî, nezeliyê ci leyê virazenê; vengê çakuçê kesî kesî nêsono.

Zûrekerî virên damîs nêbeno, vano:

- Olî adirê zûrê to rê! Ū sene lewo ke honde girso, des u di teney kî tey gurîne hama veng zûmîn nêsono?

Wayrê zûrî cêreno ra cira vano:

- Ma çêne dirrayê, a senê teyra ke hakê xo honde girso çemî bestneno arê? Hakode henên, lewode nîyanên de pojîno.

LI GOR HINEK BÎYANÎYAN KURD KÎ NE?

Di 1889'an de û 1986'an de Kurd

Bi çavê L. E. Högberg, "Bland Persiens Muhammedaner"
(Di Nav Musilmanên Îranî de) Kurd ki ne?

"... Cara yekemîn ku em ji Rûsya derbasî Karabaxê bûn,
wê demê Karabax di hundirê Îranê de bû; Rûsan nedixwazt ku
em ji sînor derbas bibin.

Rûsan digot:

- Ew dê ji ber solên we yên bi qîmet we bikujin.

Piştî hefteyekî li Karabaxê, me ji rêzanê xwe pirsî:

- Gelo me tu rêbir dîtin?

Rêzan got:

- Hemû Kurdên ku me dîtin, rêbir bûn.

Mîr pirsî:

- Gelo ew dizanin ku em ji ku ne û em kî ne?

Rêzan got:

Ta ew roja ku em ji sînor derbas bûn bi vir de, ew li dû
me ne. Ew dizanin em diçin kîjan gundî, mala kî û kîjan
konî, me kî dît û em niha li kû razane.

Em di hewşeke Ermenîyan de, li bin stêrkan razabûn. Bi
dû re min jê pirsî:

- Ma bo çî wan destên xwe dirêji me nekirin?

Rêzan got:

- Ev girêdayî bi hinek tiştên taybetî ye. Dema ku meriv
nasê Kurdekî ye, ew bi xwe mêvanperwer e û ew di mala xwe
de her tim nazik û kubar e. Giş xwastinên mêvan bi cîh
tînin.

Dema ku meriv di rê de diçe, rastî pênc-deh kesan têt û
hemû jî bi çek in. Xasima Kurd, bi awayekî xweşik û
rêkûpêk xwe dipoşin. Bê tîfingên bi destê wan de, qame û
dança wan, bi gelek rextên wan li piştê û li gurmikên wan
hebûn. Bi vî awayî ew, him ji bo êrişê û him jî ji bo xwe
parastinê amade bûn.

Dema ku meriv bi rêbiran ve dest bi şoran dike, ew bi
dilxwazî qala tiştên ku wan kirî, dikan. Carekê min ji wa

pirsî:

- Gelo dema ku hûn êriş dibin li ser gundekî, hûn li hem-
ber wan kûçikên har û hov çawan dikan?

Rêbirê ku min jê pirsî, bersiv da:

- Kûçik, ew ne pirsgirek in. Em bi gelek awayan dikarin
çarê pêyda bikin.

Mîr dîsa pirsî:

- Gund tijî kûçikên har in. Ma ji bo merivekî rêbir ne
talûkeye ku bê gundekî nenas?

Rêbir:

- Belê. Lê meriv divê bizane ku her tiştî rîyeke wê jî heye.

Mîr dîsa pirsî:

- Bas e, hûn çawan dikan?

Rêbir:

- Dema êvar bû bi şûnde, em biryar didin ku ji aliyekî ve
êriş bibin ser gundekî. Lê em ji aliyê din ve jî meriyekî
dişînin pêşîya gund. Di demekî kurt de, kûçikekî hişyar wî
dibîne. Mêrik keviyekê davêje kûçik û kûçik veciniqe û bi dû re
diewte. Piştî wê kûçikên din tîn alîkarîyê. Mêrik xwe di paş
de dikişîne û him jî keviran davêje kûçikan. Kûçik didin dû
wî. Gundî jî hişyar dibin û ji gund dertên, ji bo ku bizanin ka
çî diqewime. Mêrik xwe vedişêre. Eger gundî wî bibînin, ew ê
bêje ez rêwiyekî belengaz im û dixwazim ku bêm nav gund û
bibim mêvan.

Mêrik saeteke yan du saetan kûçikan diwestîne û bi dû re
ew bi halekî westî pevra tîn gund. Kûçik ewqas westîne ku,
meriv pê lingên wan bike jî êdî ew hişyar nabin.

Awayekî din jî heye, ku ew jî ev e: Meriv simê ga yan yê
mangan digire û bezdê dewar tê de dihelîne. Dema her
kûçikekî simêkî xwe girt bi şûnde, li pêşîya wan karê bi sae-
tan dimîne. Êdî dawîya dawîn em tîn bira wan.

Yan jî meriv çend parçe goşt davêje ber wan û ew jî bi lez
wan dadîqultînin. Lê ewtîna wan dom dike. Wê demê meriv

Rêbir

L. E. Högberg, "Bland Persiens Muhammedaner", Stockholm 1920

gokek qetranê davêje pêşîya wan. Dema ew gez dikin , devê wan êdî kilit dibe. Ew ne dikarin gez bikin, ne jî dikarin biewtin. Tu îmkân tune ku ew xwe jî goka qetranê (asfalt) bifilitînin."

"... Hemû dinya dizane ku Kurd nezan in, zalim in, heygir in û eşîrên rêbir û weşş in. Ev beşek jî qerextera wan e. Lê gelek hêlên Kurda yên baş jî hene. Ew bi ber xwe didin û jî azadîyê hez dikin. Kurd, di mala xwe de jî Tatar û Farisan baştirîn mazûvan e, kubar e û hevalê li ser şora xwe ye. Kurd jî hêla adet û tore ve jî jî gelên li jor binavkirî bilindtir in.

Bejn û bala Kurdan tijî ye. Rûye wan xweşik û tam jî yê mêran e. Lê di nav çar salan de, di nav ew Kurdên min dîtî de, mêt jî jinan sewexttir bûn. Jinên Kurda qet jî ne xweşik in. Mêt jî kincên delal pir hez dikin. Kincên wan yên netewî jî gelek xweş in. Lê jin gelek biha ne. Ji ber ku jin bi zîv û zêran xemilandîne, wek xişrên jî heywanên qalix hişk (kirêc), kevirên bi qîmet, mirarî (parla) ve ew wek xezînekê ne.

Kurd ya hevvelatîyê dewleta Farisan an jî yê dewleta Tirkan in. Lê hêsa azadîyê li ba wan ewqas mezine ku ew naxwazin serê xwe li ber wan xwar bikin. Gelek caran ew diçin rêbirîya Farisan, Tataran, yan jî yê Sûrîyan. Kurd kerfîyên wan yên pez wek malê ku di şer de zept kirî digirin û tûnin serî çiyayên xwe yên bilind."

Ev herdu beşên jorîn li gor nivîskar L. E. Högberg di sala 1889'an de hatine nivîsînê. Nivîskar li gor wxe rewşa Kurdên 1889'an pêşkêşî me dike.

Ev birê jêrîn jî ji ansîklopediyek Îspanî ye û di sala 1986'an de hatiye amade kirin. Di navbera ev herdu çavkanîyan de hema hema sed sal derbas bûye. Lê, gelo qet Kurd nehatine guhartinê? Ma Kurd hîn rêbir in? Navê wê ansîlopedîya Îspanî "Diccionario Enciclopedico Grijalbo" ye. Her wiha çi mixabin dibêjin jî alfiyê grubekî pêşverû ve hatiyê nivîsîn. Dema ku meriv li tîpa "K" dinhêre û têt ba peyva "Kurd", ev rêzên jêrîn dixwîne:

Kurdan:

Peyv ku kesekî jî gelêkî Îndo-Ewrûpî, jî grûba Îranî û li Kurdistanê rûdine nişan dide. Ola Kurda ya Îslamî ye. Belengazîyê û bi rastî koçerî û xwedî pez-dewar bûyîne, ew hînî şer û rêbirîne kirine.

Kesekî Îspanî, yan jî ku bi Îspanî dizane, di sala 1986'an de Kurda bi vî awayî nas dike. Yan jî gora vê înfomasyonê dê nas bike. Çar neçar meriv dixwaze bizane ku jî ber çi amadekarên vê ansîklopedîyê Kurda bi vî awayî didin nasandinê.

Belengazbûnê, Kurd belengaz in. Hoyên wê jî ew in ku, Kurd bi nikarîn dewlemendiya welatê xwe bi xwe bixwin. Koçerî jî êdî li Kurdistanê pir kêmbûye û tiştekî berbiçav e. Ew jî rast e. Kurd jî bo Kurdistanê serbixwe û azad jî şer dikin. Ew jî rast e. Lê rêbirîn? Gelo ma Kurd îro jî rêbirin? Ma Kurd hîn li serê çiyayên dijî? Her çi çiqas ku em di paş de hatine

Kürtler

L.E.Högberg, "Bland Persiens Muhammedaner"
Stockholm 1920

hiştin jî; sermayedarî ji bo qezenca xwe hat Kurdistanê jî. Sedî sed tiştên ku li Ewrûpa hene, lê sedî de heştî-nod ji wan her li Kurdistanê jî bi dest dikevin. Û rêbirên Kurdistan û Ermenistanê, duyînê jî îro jî her leşkerê Tirkan yên xwînxwar e. Yê li Asûr kevir li ser kevir nahêlin her serkarên dewleta Tirk bi xwe ne. Eger îro bi dehan hezar Asûrî, bi sed hezaran Kurd û bi milyonan Ermenî ne li ser erdê welatê xwe ne; gu-nehkarê vê dewleta Tirk a rêbir e. Yê ku sed sal berî vê Kurd kirbûn rêbir, her ew dewletên ku Kurdistan xistibûn bèn pê-yên xwe, dîsa her ew in.

Rastî ev e ku di dawîya sedsala bîstem de hê neteweyê Kurd bi rêbirî ve tearîf kirin, ne ji bo Kurda, her ji bo amadekarên vê ansîklopediyê nişanê nezanî û şermizariyê ye.

Çavkanî:

1. L.E. Högberg, "Bland Persiens Muhammedaner", Stockholm 1920, 256 rûpel.
2. "Diccionario Enciclopedico Grijalbo", Espana 1986.

ÇAV

Çav, ew wek deziav
Dezi bend tezi tav
Digre dide hergav.
Ew ronakkêş, dîtçav.

Cihyekî digere
wek deziya bende
Tev xeyal û xemde.
Têde têt û tere.

Car hevketiye ew
Cida dîtî helqe
Car tilpeki telpe
Wek ling paş hev dikev.

Kûr qet lê nagere,
Şaş wer navhev keti
Wek teyrê perşkestî
Baş, xweş nafrê.

Carcaran wek fire
Menzil girtî, zûrev
Zor tere diçe ew,
Kûr dike têde tere.

Carcaran tevkêşe
Miknatis, mekandiz
digre tîne wek diz.
Ser xwe de bervêşe.

Seyata çavan
Wek tîr tîrêje
Dîtnan tev dikêşe
Nîne wek rev gavan.

Çav hawêr diçêre
derdorên digeri
Birçî, wer serserî
Qet carek ne tere.

Xwendina du çavan
Nahên devzimanan.
Ne jî guh guhmanan
Tîm mane îşaran.

3.7.1987

KÜRT DİLİ VE TÜRKİYE'DE ONU YOKETME ÇABALARI

Türkiye'de ve ülke dışında birkaç yıldan beri daha da gelişerek süren Kürt dili ve edebiyatı üzerindeki çalışmalar, ortaya çıkan yüzlerce değerli ürün Türk egemen sınıflarının içine düştükleri korkuyu daha da arttırdı. Kürt, Kürdistan, kavramlarını ve Kürtçe'yi yasaklamakla umdukları sonucu elde edememiş olmanın düşkünlüğü içinde hala boşuna çırpınıyorlar. Şimdilerde adlarının önünde bilimadamlığı unvanları bulunan sözümona bazı "dilbilimciler" öne itilerek "böl-parçala-yönet" taktiği bu kez de Kürt dili konusunda uygulanmak isteniyor. Bu girişimin ereği Kürtlerin konuştuğu lehçeleri, ayrı ayrı diller ya da Türkçenin değişik kolları olarak göstermek ve yine Kürt diye bir ulusun var olmadığını kanıtlamak... Dil bir ulusu meydana getiren en önemli öğelerden bir tanesidir. Her dilde çeşitli diyalektler ve ağızlar var ve bu doğaldır. Kürtler gibi yüzyıllardan beri ülkesi işgal edilmiş, dilini ve kültürünü geliştirip kaynaştıracak bir merkezi otoriteden yoksun bırakılmış; üstelik de tüm tarihi ve ulusal değerleri inkâr edilmiş bir halkın dilinde de farklılıkların görülmesi son derece doğaldır. Hatta böylesine ağır koşullarla yüzyüze kalan birçok ulus, dilleriyle birlikte silinip kaybolmuştur.

Türk egemen sınıflarının özellikle Cumhuriyet döneminden bu yana Kürt halkını inkâra kalkışması boşuna değildir. Kurtuluş savaşı yıllarında, Kürt halkının desteğini alabilmek için çokça çırpınan, onun adını sık sık anan Türk önderleri amaçlarına erdikten sonra, bu kez onun varlığını her bakımdan inkâra kalkıştılar. Kürt halkının ulusal istem ve özlemlerini kanla bastırma yolunu seçtiler. T.C.'nin kurulduğu ilk dönemlerde, Mustafa Kemal'in direktifi altında Türklerin kökenini araştıran bazı Türk tarihçileri, dünya tarihinden ve tarihçilerinden habersiz görünerek Tüm dünyadaki ırkların

Türklerden türediğini ileri sürerek "Güneş Tarih Teorisi"ni ve buna paralel olarak da "Güneş Dil Teorisi"ni icat edip savundular. Bu ırkçı-şoven safsatalar tüm dünyada alay konusu olmakla kalmadı, bazı Türk bilimadamlarının da tepkisine neden oldu. Görünen odur ki sömürgeciler hala bu safsatlardan medet bekliyor, bulandıracak kafa bulabileceklerini umuyorlar. Profesör, Doçent, Doktor etiketli bir kısım insanlar, resmi ve yarı-resmi görünümdeki kuruluşlar kullanılarak eski oyun yeni bir kılık altında sunulmaya çalışılıyor.

Türk devletinin belirtilen amaca yönelik olarak sergilediği bu tür çalışmalar, politik saçmalıkların yanısıra bilimsel bakımdan da her hangi bir değer taşımıyorlar. Üzerinde yaşadığımız yerkürenin her yanı yüzyıllar önce keşfedilmiş, insanlık şimdilerde uzayın araştırılması sürecini yaşıyor. Dünyadaki ırklar, diller ve bunların sınıflandırılması, bundan yarım yüzyıl önce ve bilimadamlarınca tamamen bilimsel bir biçimde bir çözüme bağlandı. Çözüme bağlanmış konuları görmezlikten gelerek yeniden ırkçı tezler icat etme modası ise İkinci Dünya Savaşı sonunda Hitler faşizmiyle birlikte bir kez daha dirilmemek üzere gereken yere gömüldü. Ancak çaresizlik, sömürgecileri hala bu paslı silahı kullanmaya itiyor.

Dünya tarih ve dilbilimcilerinin hemfikir oldukları konulardan biri, dünyada yaşayan yüzlerce halkın yanısıra Türklerin ve Kürtlerin de var olduklarıdır. Bir halk var olunca, kuşkusuz onun konuştuğu bir dili de olacaktır. O halka ve dile akraba halklar ve diller de olacaktır. Bu akrabalık dahi bir halk ve dilini inkâr etme hakkını kimseye tanımaz. Üstelik Türklerle Kürtlerin ne ırk ne de dil olarak akrabalıkları vardır. Türkler Turani, Kürtler ise Ari'dirler. Türklerin konuştuğu dil olan Türkçe, Ural-Altay Dilleri Ailesi içinde yer alır. Moğolca, Azerice, Macarca, Tunguzca ve Çeremisce Türk-

çe ile yakın akrabadırlar. Ari kökenli olan Kürtlerin konuştu-
kları dil Kürtçe, bir Hint-Avrupa (İndo-Cermen) Dil Aile-
si'nin koludur. Kısaca, dünyanın tanınmış dilbilimcileri bu
konuda aynı görüşte birleşmektedirler.

Bu görüşler neden Türkiye'de benimsenmiyor? Türkiye
Cumhuriyeti, etnik bakımdan son derece renkli bir mozayici
andıran bir alanı kapsıyor. Ancak demokratik ve insani ol-
mayan bir anlayıştan yola çıkılarak bu yapı "Türk ulusu" kav-
ramı içinde zorla eritilip yokedilmeye çalışıldı. Bu tutum,
daha baştan Türk devletini ırkçı bir çığa sürükledi. Ulusal
baskı ve inkâr politikasıyla en başta Kürt ulusu ve Türk ol-
mayan herkes zorla Türk sayıldı ya da öyle gösterildi. Peki mi-
lyonlarca nüfusu bulunan ve ulusal hakları için aralıksız
savaşım yürüten koca bir ulus kaşla-göz arasında nasıl yoke-
dilebilirdi? Hem sonra Irak, İran ve Suriye devlet sınırları içi-
ne kapatılan, tek kelime Türkçe bilmeyen milyonlarca Kürdü,
Türk saymayı nasıl başaracaklar? Kısacası dünyada eşine en-
der rastlanan bu insanlıkdışı uygulamayı kimseye kabul ettir-
meleri mümkün değildi ve başaramadılar. Dünyanın ve
akıbaşında herkesin gözünde küçük düşmek ve alay konusu
olmaksa cabası. Demokrat olan her Türkün, bu politik ma-
skaralığa karşı çıkıp Kürt halkının ulusal ve demokratik hak-
larından yana çıkması tüm Türkiye halklarının yararına ve
insani bir görev olarak kendisini dayatıyor.

Yoksayma ya da yoketme politikası resmi ve yarı-resmi
değişik kanallardan yürütülüyor. Belirli dönemlerde, özelli-
kle askeri yönetimlerin işbaşına geldikleri koşullarda varlığı-
nı hemen hissettiren sivil görünümüne kuruluştan biri de
TKAE (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü)'dür. Bu kuru-
luş denebilir ki tüm oklarını Kürt halkına ve onun kültür kay-
naklarına yöneltmiş bulunuyor. Türk kültürünü araştırmak
yerine Kürt kültürünü Türk kültürünün bir kesiti olarak gös-
terme, Kürtleri Türk sayma ve kısaca bu halkı belki haritadan
silebilirim diye olmadık maskaralıklara başvurmaktan ve ye-
gâne sermayesi olan yalan savlar yaymaktan geri kalmıyor.
Özellikle 1980 askeri darbesinden sonra TKAE peşpeşe bir
dizi kitap yayınladı. Biz bunlardan sadece birkaçına kısaca
değinmekle yetineceğiz.

TKAE yayınları arasında çıkan ve Prof.Dr.Aydın Taneri
imzalı, Ankara 1983 basım tarihli "Türkistanlı Bir Türk Boyu
Kürtler" adlı yayın, artık alay konusu olan "Güneş Tarih Teo-
risi"ni yeniden diriltme çabası niteliğindedir. Ismarlama ola-
rak yazdırıldığı anlaşılan bu kitapta Kürtler Türk olarak
gösterilmeye çalışılmış ve alışlageldiği gibi gerçekler tersyüz
edilerek sunulmuştur. "Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı" öğ-
retim üyesi olduğu belirtilen yazar, Kürtleri soy olarak Tür-
kleştirirken; diğer bir Türk yazarı Doç.Dr.T.Gülensoy da
aynı kurum tarafından 1983'te yayınlanan "Kurmanci ve Zaza
Türkçeleri Üzerine Bir Araştırma" adlı kitabıyla aynı kerva-
na katılıyor. Yazar, tek sözcük Kürtçe bilmeden böylesine
uzmanlık isteyen bir konuda öneatılmaktan kendisini alamı-
yor. Yazarın tüm sermayesi "Önsöz"de belirtildiğine göre,
"Kurmanci Türkü öğrencim.... ile Zaza Türkü öğrencim...."ın

verdikleri ham malzeme işlenerek ortaya konulabilmiştir." ol-
maktan ibarettir. Dilbilim alanında araştırma yapan bir kişi-
nin bu kadarlık "ham malzeme" ile bu denli büyük iddialarda
bulunması mümkün müdür? Ancak Kürtçe'nin Türkçe'nin
bir bölümü olduğunu iddia etmek için Türkiye'de bu kadarı
bile fazladır. Çünkü amaçları gerçekten bilimsel araştırma
yapmak değil, yaftalı propagandistler aracılığıyla yalana cid-
diyet kazandırmak ve inanıluluk dercesini bir parça daha art-
tırmaktır. Yazar, Kürtçe sözcüklerin Türkçe olduklarını
kanıtlamak amacıyla, sözcüklerin Kürtçe asılları yerine kasıt-
lı olarak Türkçe sözcüklerin değişik yörelerdeki bozuk kulla-
nımlarını örnek vermeyi tercih etmiştir. Adıgeçen bu kitaptan
birkaç örnek verelim:

Türkçe	Kurmanci (!)
bilezik	bilezik
yılan	ilan
orman	ormiyan
avrat	arvat
altın	altun
bacı	bacı
balta	balte
baykuş	bayekuş
ana	ana
bütün	bıtun
bayrak	beyrek
olmak, bolmak	bo,bo
diş	diş
geri	geri
nokta	nuhte
tabak	tebek
yeni	yeni

Yazar, yukarıda görülen türden 877 adet sözcük derlemiş.
Doğrusu, bir Türkçe sözlüğe bakıp örnekleme alanını Türk-
çe'nin vokabüleri kadar genişletebilirdi. Dil ve dilbilimciliği-
yle uzaktan yakından ilişkisi bulunmayan bir kimse bile
Gülensoy'un içine sürüklendiği kötü durumu görmekte ge-
cikmez. Türkçe sözcükleri, daha doğrusu Türkçe'de de kul-
lanılan sözcükleri birbir seçecek ve sonra onların bozuk
telafuzlarını sıralayacak, ortaya çıkan ucubeye de "Kürtçe"
diyeceksin! Bir dilbilimci kendisini böylesine komik bir duru-
ma düşürmez; bundan da öte dilde kalpazanlığı meslek edi-
nerek bir halka karşı bu denli saygısızca bir tutumu
benimsemez. Ne var ki Türkiye'de "bilimadamı" postuna
oturmuş, ama bilime zerre kadar saygısı olmayan bu türden
insanların sayısı hiç de az değil. Yukarıda önce Türkçe'si,
sonra da Kürtçe'si (!) verilen tabloda bir tek Kürtçe sözcük
yoktur. Ancak bu tabloda Türkçe olarak gösterilen sözcükler
arasında Arapça, Farsça ve hatta Çince kökenli olanlarının
bulduğunu da hemen belirtelim. Sözelimi; "avrat" Arap-
ça "avret"ten, "bayrak" Farsça "beyrak"tan, "nokta" ve "tabak"
Arapça'dan, "yılan" Çince "lung"dan gelmedir. "Ana" sözcü-

günün ise Türkçe kökenli olmadığı, Hitit dilinden geldiği önesürülüyor. Yukarıdaki tabloda, sayılan bu dillerden çeşitli sözcükler yer aldığı halde tek bir Kürtçe sözcüğe rastlanmıyor. Pekli Türk kültürünü araştırmak savıyla ortaya çıkan bu kurum nereye varmak, neyi kanıtlamak istiyor bu saçmalıklarla? Yanılmıyorsak yazar küçük bir kalpazanlıkla 25 milyonluk koca bir ulusun ve onun dilinin varolmadığına birilerini inandırmaya çalışıyor! Böyle birinin Kürtler arasında, hatta hatta aklıbaşında Türkler arasında da artık bulunabileceğini sanmıyoruz. Belki sözkonusu propagandistlerin kendileri de yazdıkları bu şeylere inanmıyor, ama "başka görevler" uğruna bu kötü duruma sürüklenmekten kendilerini alamıyorlar!

Sözkonusu yazarın oluşturduğu uydurma sözcüklerin Kürtçe asılları ise sırasıyla şöyledir:

bazın
mar
daristan
jin
zêr
xwişk
bıvr
kund
da/dê
gısti/hemû
al
bûn
dîdan/dîran
paş
nıqt
fıraç/fere
nû

Bu Kürtçe sözcüklerden hangisinin Türkçe ile en küçük bir yakınlığı var? Kaldı ki diller, tarihsel ve toplumsal çeşitli nedenlerle birbirlerinden sözcük alıp-verirler; ama bundan hareketle alanın ya da verenin aynı dil oldukları iddiasını önesürmek bir dilbilimcinin aklından geçmez. T.Gülensoy'un başvurduğu bu yöntem Türkçe'ye uygulanırsa ne olur? Türkçe sözlüğe bakıldığında en kalabalık sözcük topluluğunun "m" harfi altında dizildiği görülür. Oysa "mutlu" ve türevleri dışında bu harf altında yeralan bir tek Türkçe sözcüğe rastlamak olası değil. Yani bu dizindeki sözcüklerin tümü başka dillerden Türkçe'ye girmiştir. Yine "n" harfinin serüveni de "m"ninkine benziyor: "ne?" ve "ne"den türeyen sözcüklerin dışındaki sözcükler yabancı kökenlidir. Daha açık bir deyişle Türkçe alfabenin 13 harfinin altında ancak başka dillerden gelen sözcüklerle karşılaşılır. Anaturkçe'nin ses kadrosunda bu harflerle başlayan kelimeler yoktur. Yazarın kullandığı yöntemle soruna yaklaşılsa Türkçe'nin hali ne olur? Türkçe diye bir dilin varlığından söz edilebilir mi? Bereket ki sağduyu sahibi hiç kimse Gülensoy'un niyetiyle soruna bakmıyor ve

Türklerin bir anadilden yoksun olduklarını önesürme komikliğine düşmüyor. Türkçede eldeki kalem, yazı kâğıdı, kitap ve defter sözcükleri bile yabancı kökenlidir. Bu olgu Türkçe'nin tıpkı Osmanlıca gibi yapay bir dil olduğunu mu kanıtlar? Elbette hayır!

Yine TKAE yayınları arasında yeralan ve ismarlama yazarı "Hayri Başbuğ" olan "Göktürk-Zaza-Kurmanc Lehçeleri" adlı kitap ise adından da anlaşılacağı gibi Kürtçeyi ve lehçelerini Türkçenin lehçeleri olarak sunmaktadır. Yazar, Kürtlerin bir bölümünün konuştuğu Zazaki (Dımlı) lehçesini Türkçenin bir lehçesi ve Dımlı konuşan Kürtleri de "Zaza Türkleri" diye adlandırmaktadır. Yazar bir dilbilimci olmadığı halde Kürtçe hakkında rahatlıkla yargıda bulunabiliyor. Örneğin Farsçadan Türkçe'ye girmiş olan "şeker" sözcüğünü Türkçe kökenli göstererek, bunun Kürtçenin tüm lehçelerindeki benzer kullanımından hareketle bu lehçelerin Türkçenin birer lehçesi olduğu sonucuna varıyor. Yazar önüne koyduğu bu yöntemle Türkçeyi de Farsçanın bir lehçesi olarak gösterme hatasına düştüğünün farkında değilmiş gibi görünüyor. Oysa Türkçe ne Farsçanın bir lehçesi ve ne de onunla akraba bir dildir. Yazar, Kürtçe'nin Dımlı lehçesinden aldığı "sond" sözcüğünü Türkçe'nin "yemin, and" sözcüklerine benzetmek istiyor. Sahib oldukları ortak anlam dışında bu sözcükler arasında başka herhangi bir benzerliğin bulunduğunu sanmıyoruz. "Sond" sözcüğü, Kürtçe'nin diğer lehçelerinde de aynı seslere ve aynı anlama sahiptir. Buna rağmen yazar, neden diğer Kürt lehçelerini değil de özellikle Zazacayı bir Türk lehçesi olarak göstermeye çalışıyor?

Yine TKAE 1983'te yayınladığı "Doğu-Anadolu Dil-Onomastik İlişkileri Üzerine" Edip Yavuz imzalı bir diğer kitapta da benzer iddialar önesürülüyor. Dilbilimle ilgisi bulunmayan ve sadece Kürdistan'ın bazı illerinde valilik yaptığı bilinen yazar, Ziya Gökalp'ten esinlenerek Kürtlerin Türk ırkından geldiklerini kanıtlamaya çalışıyor. Aslen Diyarbakırlı bir Kürt olan Ziya Gökalp, başlangıçta Kürt aşiretlerinin sosyolojik yapısını incelemekle, dil ve gramer çalışmalarıyla tanınır. Adı geçen kitabın yazarı Edip Yavuz hiç bir belge ve kanıt göstermeksizin sadece "Kürtler Orta Asya'dan gelen bir Türk kavimi ve dilleri de Türkçe'nin bozulmuş bir şeklinden ibarettir." hükmüne kolaylıkla varabiliyor! "Bozulmuş Türkçe"ye, sözkonusu kitabın 34.sayfasında gösterilen örnekler şunlardır:

TürkçeFarsçaKuzey Lehçesi Süleymaniye Lehçesi

(Kurmanci) (Sorani) su av ab av

kar vefr berf befer

ipek hori heri hori

kağıt kakez kakit kakez

diş dan dedan/deran dan

kız keç hız/kız keç

Yazar, "Kuzey Lehçesi" ve "Süleymaniye Lehçesi" diye adlandırdığı lehçelerin Kürtçeye ait olduklarını belirtmekten

özenle kaçınıyor. Verdiği örnekler ise hemen hemen tümüyle yanlış yerde ve yanlış biçimde gösterilmiş. Dille uğraşan ya da bu alanda iddiası olan herhangi bir kimsenin bu denli ace-mice bir çalışmayı yayınlamaya kalkması ender karşılaşılan olaylardandır. "Su" sözcüğünün Farsçadaki karşılığı "av" olarak gösterilmiş, oysa doğrusu "ab"dir. Kürtçe'nin Sorani ve Dımlı lehçelerinde "aw", Kurmanci lehçesinde de "av"dir. Farsça sözcüklerin tümü yanlış olarak sunulmuştur: Türkçe'deki "kar"ın karşılığı olarak Farsça'da "vefr" diye gösterilenin aslı "berf", "ipeğin" karşılığı "hori" değil "ebrîşem", "kağıt"ın karşılığı "kakez" değil "kağez", "diş"ın karşılığı "dan" değil "dendan", "kız"ın karşılığı "keç" değil -Türkçe seslendirilişiyile- "toğter"dir. "Keç" ise Türkçe'deki "kız" anlamında olup Kürt dilinin bütün lehçelerinde de aynı biçimde kullanılmakla birlikte, "qız" olarak söylendiği de görülür.

Bilimsel çalışmayla ilgisi bulunmayan böyle basit bir derlemeyi herhangi bir kimse yapmış olsaydı ciddiye almadan geçmek mümkündü. Ne var ki başında Prof. unvanlı kişilerin bulunduğu akademik bir kurum tarafından ve de denetimden geçirilerek yayınlanan bir eseri ciddiye alma geleneği ve alışkanlığı olan kimseler için sorunun önemi küçümsenemez. Peki adigeçen Enstitü bir kurum olarak sözkonusu ciddiyete sahip midir? Varlığını ağırlıkla askeri cuntalar döneminde duyuran TKAE özellikle Kürtler konusunda yaptığı bu yayımlarla basit bir propaganda merkezi olmaktan öte herhangi bir saygınlığa sahip görünmüyor.

Kürt ulusunu, onun dilini ve kültürünü yoksayan yukarıda-ki türden çokça yayın var. Bunlar çoğunlukla Türk devletinin

resmi ve yarı-resmi kurumları ve propaganda merkezleri tarafından hazırlanıp piyasaya sürülüyor. Bu sayfa kalabalığının bilimle, bilimsel çalışma anlayışı ve sorumluluğuyla uzak-yakın en küçük bir ilişkisi olmamakla beraber, birçok insanın kafası bu propagandalarla karıştırılmaya çalışılıyor. Uzun yıllardan beri süregelen Kürt gerçeğini inkâr etme ve bu halkı Türk gösterme çabaları, acımasızca uygulanan asimilasyon politikası beklemedikleri sonucu vermeyince, bu kez Kürt lehçeleri ve Kürt toplumunun çeşitli kesimleri üzerinde yoğunlaşarak yeni olanaklar yaratmayı deniyorlar. Kürtlerin bir bölümünü diğerine karşı çıkarmak için ter döküyorlar. "Zaza Türkleri" olarak adlandırdıkları Kürtler, Kürt halkının kurtuluş mücadelesinde çoğu kez öncülük etmişler, bu uğurda son derece ağır kayıplar vermiş ama özgürlük bayrağını daima yükseklerde tutmayı başarmışlar. Gerçekten özgür ve demokratik bir Kürdistan uğruna bugün de yine önsaflarda yürüyorlar. Değil Kürtlerin, Kürdistan'daki çeşitli ulusal azınlıkların da serbestçe ve kardeşçe yaşayabilecekleri, dil ve kültürlerini özgürce geliştirebilecekleri bir toplumun oluşturulması için tüm Kürtler özverili bir savaşım yürütüyorlar. Tarihin bu evresinde artık hiç kimse ne Kürtleri yok sayabilir, ne de Türk, Fars ya da Arap göstermeyi başarabilir.

Türk hükümetlerinin Kürtlere ilişkin olarak sergiledikleri saçmalıkların tümünü bu kısa yazıda dilegetirdiğimiz iddiasında değiliz. Binlerce sayfa tutan sözkonusu yayınların birkaçını eleştirmekle yetiniyoruz şimdilik. Belki bu kadarı bile fazla!

MALAZGİRT SAVAŞI NASIL KAZANILDI?

"Sultân'ın yanında Kürtler'den onbin seçkin asker ve reisler de toplandı. Ancak Sultân'ın daha çok itimadı yanında olan dörtbin kula idi."

Malazgirt Savaşı, Türkler'e Anadolu kapılarının açılışını sağlayan bir büyük başlangıç olarak tanımlanır. Türk ırkçuları, o tarihten önceki Anadolu'nun ve Anadolu uygarlıklarının "kendilerine ait" olmadığını, hele hele burada yaşamış ve yaşamakta olan halklarla en küçük bir yakınlıklarının bulunmadığını sık sık dile getirerek duydukları derin rahatsızlığı açıkça belirtmekten çekinmezler. Son dönemlerde Kürt sorununun ağırlıkla öne çıkması nedeniyle Malazgirt Savaşı'nın kimlerce ve nasıl kazanıldığı soruları da yeniden tartışılmaya başlandı.

Okuyucularımızın bu tartışmalara gösterdikleri ilgiyi düşünerek, Ahmed Bin Mahmud tarafından 16. yüzyılda yazılmış olan SELÇUK-NAME adlı eserden konuyla doğrudan ilgili bölümleri aktarmanın yararlı olacağını düşündük. Şunu hemen belirtelim ki sözkonusu eser "bölücüler" ve solcular tarafından değil, **Tercüman** gazetesince 1977 yılında ve 1001 TEMEL ESER serisinde yayımlanmıştır.

Tipki Türk ulusal kurtuluş savaşı gibi, Malazgirt'in de Kürtler'in yardımıyla kazanılmış olmasında şaşılacak birşey yoktur! Yorum okuyucularımızdır. **BERHEM**

Sultân Alp Arslan hicretin 462. (1069/1070) yılında Hemedân sahrasından hareket ederek, Kafirlerin ülkesine yürüdü. Ahlât vilâyetinden Erciş ve Malazgirt demek ile meşhûr şehirlere ulaştı. O şehirlerin ikisini de kısa zamanda fethedip, halkının kimisini katli ve kimisini esir etti.

Sultân'ın beylerinden Er-Basgan (1) adında bir emiri vardı, Sultân'ın kız kardeşini (2) almış, bu suretle Sultân ile akraba olmuştu. Bir hüsusdan Sultân ile Er-Basgan'ın arası açılmıştı. Er-Basgan Sultân'dan korkarak, Yâvekiyye fırkasından bir grup asker ile Bizans İmparatoru'na sığınmak için kaçıp, Bizans ülkesine gitti. Sultân da Er-Basgan'ın hıyânetin ve Bizans ülkesine gittiğini öğrendi. Afşin demek ile anılan ve pehlivanlığı ile meşhûr bir emir vardı. Bu emir Bizans ülkelerini ayağı altına almış ve o vilâyetlere akın yapmış ve yağmada bulunmuştu. Bizans imparatorları içinde meşhûr olup, adı ve samî (şöhreti) vardı. Sultân Alp Arslan o seçkin Emîr'i bir grup asker ile, Er-Basgan'ı tutup, getirmesi için, onun ardından gönderdi.

Sultân, Afşin'i gönderdikten sonra, kendisi de oradan Meyyâfarîkin tarafına göçüp gitti. Meyyâfarîkin hudûduna ulaştığı zaman, Tell-Bağdâd adındaki mevzide konakladı. Meyyâfarîkin Meliki Nasr b. **Mervân** (3) gelip Sultân ile

buluşdu. Hizmetine vâsıl olduğu zamân, Sultân saygı gösterip, **hil'at** giydirdi. Askerin işlerine sarf olunmak için Nasr b. **Mervân**'a yüzbin dinar saldı (vergi tarhetmek, koymak). O da halkdan devşirip (toplayıp), bir kaç gün içinde tamamlayarak Sultân'a ulaştırdı. Sultân malın halkdan alındığını öğrendi, kabûl etmeyerek, yine Nasr b. Mervân'a gönderdi, "Bizim çiftçilerin malına ihtiyacımız ve halkın malını almağa iznimiz yoktur" dedi. Emr eyledi, o malı nasıl topladılarsa, yine hepsini eski sâhiblerlerine verdiler. Hattâ bir çiftçiden ancak bir yumurta alınmışdı, yine çiftçiye vermek istedikleri zamân, "Bu kadar az nesnede ne var?" deyip, almakdan çekindi. Sultân'ın kulları "emir pâdişâhındır" diyerek yumurtasını güçlükle eline verdiler. Sonra Nasr b. Mervân kendisine salınan o yüzbin dînari hâsırlardan ve hazinesinden hazırlayıp, Sultân'ın hizmetine ulaştırdı. Sultân oradan gitti, Süveydâ (4) kalesine vardı, kısa zamânda Süveydâ kalesini ve o yörelerde olan hisârları fethetti. Sultân'ın kullarından bir grup asker ve yiğitler Harrân'ın etrafının üzerine vardılar, oraları yağmalayıp, zarar verdiler. Harrân ve etrafının halkı kaçıp sağlam bir hisârı ve sûru bulunan Râfika (5) kalesine kapandı ve bir müddet orada oturdu. Sonra Harrân halkı bir mikdâr mal üzerine Sultân ile sulh yapıp, savaştan vazgeçtiler. Sultân, hicretin 463. yılının Safer ayının altıncı Salı günü (13 Kasım 1070), bir tarih yazarının rivâyeti üzerine Rebî'ül-evvel ayının ikinci, Perşembe günü (8 Aralık 1070) Ruha kalesine (Urfa) vâsıl olup, orada konakladı. Urfa halkı Sultân'a itaat göstermeyip, hisâra girmesine izin vermedi. Burclar üzerine mancınıklar, zemburekler (5) ve diğer savaş aletleri kurup, her tarafını sağlamlaştırıp, oturdular. Rahatlık ve sulhu aradan götürdüler, savaş ve kavgayı ortaya getirdiler. Alp Aslan'ın askeri hisârın hendeğini toprak ve taşlarla doldurup, kalenin üzerine hücum ettiler. Kaleden Alp Aslan'ın askeri üzerine ateş yağdırıp, taş atıldılar. Büyük bir savaş oldu. Meğer Alp Aslan'a Bizans İmparatoru Romanos mektub ve elçi gönderip, o elçi Sultân'a Urfa kalesinde vâsıl olmuştu. Sonra o elçi Urfa Hâmı ile Alp Aslan'ın arasını bir mikdar mal üzerine düzeltip, ellibin dînar üzerine anlaşma olmuştu. Sultân da razı olup iki taraf uyuşdukları sırada, kale halkı "Bizim ile arasının bozulmadığını ve anlaş tığımızı bilmemiz için, savaşmak üzere hazırladığı gerekli vasıtaları bozup, o hendeği doldurup ağaçları yaksın. Biz de söz verilen malı ulaştıralım, iki tarafın dileği yerini bulsun." dediler. Alp Aslan da sözlerine itimad eyledi, asker o hendek içinde olan ağaçları yakıp, bütün büyük taşları dağıttılar. Hisârın hendeği açılıp, giriş yolu kesilince, kale halkı sözlerinde durmadılar, o söz konusu malı vermediler. Alp Aslan "Bozu-

klüğün sebebi İstanbul'dan gelen elçidir" deyip elçiyi öldürmek istedi. Vezir Nizâmü'l-Mülk, "Adalet ve hükümdarlar arasında elçi öldürmek âdet değildir." diyerek, bırakmadı. Sonra elçinin mektubuna cevap yazıp, oradan döndürdüler, yine İstanbul'a gönderdiler. Elçi gittikten sonra Sultân kaleyi almakdan ve savaştan vazgeçip, göçmeye ve Fırat suyuna doğru gitmeye niyet etti.

.....
Bu taraftan Bizans İmparatoru Romanos, **Efrenc**, Rus, Ermeni, Rûm, Farslar ve ğuzlar (Oğuzlar)'dan altıyüzbin asker ve savaşçı yiğitler toplayıp, ikibindört yüz araba hazır eyledi. O arabaları dörtbinsekizyüz manda çeker ve yanında hizmet edennice bin er bulunurdu. Bu arabaların üstünde mancınıklar, silahlar ve diğer savaş aletleri vardı. Ayrıca bir mancınık vardı ki, onu binikiyüz er ancak çekerdi. O mancınık on **kantâr** taş atardı. Hazinesinde 1.000.000 dînar para, yüzbin eşi bulunmayan ipekli elbise, çok fazla ve sayısız altın ve gümüş oyan (gemi ile beraber at başlığı, dizginler ve takımlar), eyer ve diğer gereçler vardı. Romanos ile beraber otuzbeşbin **bitrik** bulunuyordu İslam ülkesini kendi sanı ve düşüncesi üzerine her birine dağıttı. Kimine Mısır'ı, kimine Şam'ı, kimine Horasan'ı, kimine Rey'i, kimine Irak'ı ve kimine İsfahan'ı verdi, Bağdâd'ı alıkoydu.

.....
Bu taraftan Alp Aslan'a Romanos'un çok asker ile üstüne geldiği ve İslam halkının vilayetine girdiği haberi geldi. Sonra Sultân düşünceye dalıp, şaşakaldı. Çünkü askerinin çoğu zayıf ve hasta olduğundan izin vermişti. Bu bakımdan yanında gâyet az asker vardı. Önceki askerden kimse kalmamış ve tekrar dinç asker de gelmemişti. Ancak kendi kullarından işe yarar dörtbin asker kalmışdı. Tekrar asker toplamak için dönüp gitmeyi uygun görmedi. Çünkü memleket boş kalacağından Bizanslılar fırsat bulur, yabancı ve kâfirler eliyle İslam vilayetine düzensizlik gelirdi. Sultân "Daha uygun olanı, durur ve başımıza ne yazıldı ise görürüz" dedi. Sabrı kendine dost edip durmayı tercih etti. Kendisi ile seferde olan Hâtunu'nu (6) ağırlıklar ve Vezir Nizâmü'l-Mülk'le Hemedân'a gönderdi. Nizâmü'l-Mülk'e, acele dinç asker toplayıp, arkasından kendisine göndermesini emr etti. Kendisi hemen birer yedek atları ile o dörtbin kulanu alıp gitti ve dönüp onlara "Ben bu gazâda nefsimi zor ve her ne belâ gelir ise sabr ederim, nihayet mücâhidler ve gâziler sevâbımı elde ederim. Eğer sağ kalırsam, gânimet alıp, saâdet ve devlet görürüm. Eğer ölürsem, şehitliğe ve Allah'ın yanında yakınlığa ulaşayım. Ancak andım, benden sonra oğlum Melikşâh'ı tahtımda sultân ve yerime hân yapmanızdır. Eğer öyle yaparsanız her yerde fetih ve zafer üzerine olursunuz. Eğer sözüme muhalefet ederseniz, işiniz dağılır, düşmanlarınızdan size zarar gelir." dedi.

Hepsi itaat gösterip "Baş üstüne" dediler. Sultân'ın yanında Kürtler'den onbin seçkin asker ve reisler de toplandı. Ancak Sultân'ın daha çok itimadı yanında olan dörtbin kula idi. Sonra Sultân o ondörtbin seçkin asker ve reisleri ile, Efrenc, Rus ve İmparator Romanos'la savaşmak için ilerledi.

.....
Bu taraftan Bizans İmparatoru Malazgirt'e ulaştı, orada Sultân'ın adamlarından kimi buldu ise amân verdi. "Bu memleketler hep bizimdir, kendi memleketimizi incidip ne yapalım. Yürüyün ileri Alp Arslan'ın üzerine gidelim, onun işini bitirelim." dedi. Sultân Alp Arslan da hicretin 463. yılının Zilkade ayının onbeşinci, Çarşamba günü (14 Ağustos 1071), bazı tarih yazarlarının sözü üzerine Zilkade'nin yirmibeşinci günü (24 Ağustos 1071), Ahlat ile Malazgirt arasındaki Rahve adlı yere vâsil olup, orada konakladı. Sultân'ın askerinin azlığı ve Bizans askerinin çokluğu, Sultân'ın ordusunun içinde duyulmuş ve Müslümanlar'ın kalbine korku girmişti. Sonra Sultân kendi askerinde cesaretsizlik müşahade edip, Bizans İmparatoru'na elçi gönderip, "Onun ile bizim aramızda Halife'nin yaptığı sulha saygı göstereyim. Onun memleketi ona, bizim memleketimiz bize kalsın, bir birimize taaruz etmeyelim. Savaş olmadan İslam hal kının ülkesinden dönüp, memleketine gitsin." dedi. Bizans İmparatoru'na Sultân'ın bu haberi vardığı zaman, cevap gönderip, "Başşehir olan Rey'i almadıkça ve bizim ülkemize yaptığını onun memleketine yapmadıkça dönmek mümkün değildir ve onun ile sulh ihtimali yoktur. Benim merkezim bundan sonra İsfahan ve Irak'dır....

1. Er-Basgan'ın ismi tarihçiler tarafından muhtelif şekillerde okunmaktadır, söz gelişi; Erbasgan-oğlu, Erbasan, Kurtçu, El-Basan gibi.

2. Sultân Alp Arslan'ın kız kardeşinin ismi Gevher Hâtûn'dur. bk. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 120

3. Meyyâfarîkîn Meliki, Mervanilerden Nizâ mü'l-Devle Nasr (1061-1079) idi.

4. Bugünkü Siverek'tir. bk. Honigmann, s. 135

5. Rafika, Halife Mansur tarafından 772 yılında el-Rakka'nın yanında kurulmuş yeni bir şehir. bk. **Rakka, mad. İA**

Zenburek (veya Zenberek), muharrik kuvvetle kullanılan çelik veya pirinçten yapılan bir ok adıdır. Bu okun dört yüzü vardı ve isabet ettiği yeri delerdi. Aynı zamanda hayvan ile taşınan eski küçük toplara verilen isim, bk. M.Z.Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, III**, İstanbul 1946, s. 552, metinde ok manasına kullanılmıştır.

A. MEDYALI

ANADİLİNDE KONUŞMALI ÇOCUK

*Tümümüz yeryüzünün ortak konukları
Ve yaşadığımız gerçeklerin tanıklarıyız*

Sen de anlatmalısın

Kültürünün tüm şırselliğiyle

Köy düğünlerinde cirit oynamasını

Hormekli Bertâl Ağa'nın

Ya da

*Sıvûs Dağı'nın keskin mavi doruklarında
Yeryüzündeki tüm güzellikler ve sevgiler uğruna*

Adak adayanları

Yurdunda vatansız yaşamasını insanın

Karanlık göçünü bilinmeyene

Ölmesini boynubükük

Ve

Çözülmeyen direnişini

Yine aynı ölünesi topraklar üzerinde

Bilmem ki

Hatıraları andıkça

Munzur'un serinliğini yalayan

Korlanmış bıçağın gibi

Senin de yüreğin cız eder mi

Sahi anlayabilir misin

Korkunçluğunu çocukluğumun

Kıstırılmışlığını, bağlanmışlığını

Birşeyleri yitik konuşmalarımı annemle

Anadilimde değil

Öğretmenimin lisanında

Anasıyla anadilinde konuşmalı çocuk

SASON AYAKLANMALARI VE BASTIRILMALARI (1925 - 1937)

Siirt ilinin bir ilçesi olan Sason'un doğu sınırını teşkil eden yüksek, pek sarp ve arızalı dağlar ve vadiler içinde sıkışmış yol ve her türlü ulaşımdan yoksun bir arazi parçası üzerinde oturan bir kısım halk, pek ilkel hayat koşulları içinde bambaşka bir durum arz ediyordu. Vahşet haliyle, istibdat devrinin meşrutiyete kadar intikal eden itaatsizlikleri sürüp gitkiçe bu devirlerin idare-i maslahatçılığı, bu halkı büsbütün şımartmıştı.

Bu devirlerde esaslı ve belli başlı bir hareket yapıldığına rastlanmakla beraber, yapılan mahallî ve mevzî hareketlerin yetersizliği bu şımarık ve itaatsiz halkı cumhuriyet devrine kadar aynı halde getirmişti.

Birinci Hareket:

Birkaç sergerdenin elinde oyuncak olan ve arazinin sarplığına dayanarak çevresine etkili bir durum alan bu halk, 1925 yılında Şeyh Sait isyanı ile beraber ayaklanmış ve fakat yapılan genel tedip hareketleri altında ezilmiş ve idareten yasak bölge olarak kabul edilmiş olan Asi, Küsküt, Herük bölgeleri o zaman boşaltılmış ise de, daha sonraları yapıldığı gibi etkili bir tedbir alınmamıştır.

Şeyh Sait'in tedibi hareketinden, öteye beriye dağılan ve sinen Sason' lunun sükûnet hali; ayaklanma dolayısıyla, batıya nakledilmiş olan aşiret reislerinin Kovuşturmaları Erteleme Kanununun yayınlanması üzerine tekrar yerlerine dönmelerine kadar sürmüş ise de, bundan sonra burada yavaş yavaş itaatsizlikler ve saldırılar baş göstererek öteye beriye dağılan bu asi sergerdeler ve aveneleri, yasak bölgede yeni baştan toplanmaya başlamış ve bu bölge civarında suç işleyen cürüm erbabına sığınacak yer halini almış ve artık bu bölgeye hükümet kuvvetleri giremez bir hale gelmişti.

1930 yılında Ağrı harekâtının başlaması üzerine, bu durumu fırsat bilen Sasonlunun yeni baştan başlayan itaatsizlikleri uzayıp gitmiş ve devlet yükünlüklerini ödemekten tamamen çekinmişlerdi.

İkinci Hareket:

Sasonlunun devam eden bu itaatsizlik durumu hükümetin dikkatini çekerek 1932 yılında iki alay ve iki seyyar jandarma taburu ile bir hareket yapılmasına karar verilmiş ve harekete Eylül ayında başlanmıştı. Bölgenin taranmasında 200 den fazla silâh toplanmış ve varılabilen köy ve evler tahrip edilmiş ve kışın bastırılmış olması nedeniyle harekât durdurulmuştu.

1933 yılının temmuzunda Muş'ta bulunan 7 nci Seyyar Jandarma Taburundan bir bölüğün himayesinde tütün imhasına giden tekel memurları Halikan ve Harbak bölgelerinde Sasonlunun fiilen engel oluşuna uğramış ve buna karşı Muş ilinin 7 nci Seyyar Jandarma Taburu ile yapmış olduğu mevzî hareket de neticesiz kalınca bu hareketi zaaf sayan Sasonlu bun-

dan sonra büsbütün itaatsizliği ele almıştı. Bu itaatsizlik 1935 nisan ayında hayvan sayımına çıkan devlet memurlarını kovmak, öğüt vermeye giden heyet içinde ilçe kaymakam vekilini öldürmek ve müftüyü yaralamak sureti ile fiiliyata intikal ederek ayaklanma niteliğini almış ve tedibe giden mahallî kuvvetlere silâhla karşı koyacak derecede ileri götürülmüştü.

Üçüncü Hareket:

1935 yılında devlet nüfuz ve otoritesine tecavüz niteliğini alan bu durum üzerine 2 nci Tümen birlikleri (ikişer taburlu üç alay), 7 nci, 10 ncu, 11 nci Seyyar Jandarma Taburları ve 8 nci Seyyar Jandarma Taburunun Süvari Bölüğü tarafından bu bölgede hemen bir hareketin yapılması kararlaştırılmışsa da, ordu birliklerinin almış olduğu acemi erlerin henüz yetişmemiş olması nedeniyle bu hareket ancak 16 ekim 1935'te başlayabilmiş ve bu hareketler sırasında eşkiya mağaralara ve bölge dışına dağılmış ve hiç bir yerde toplu bir direnme göstermemişti. Harekâtın devamı sırasında önemsiz bir iki çarpışma olmuş, nihayet mesele de bastırılmış olduğundan birliklerin garnizonlarına dönmelerine emir verilmişti. Ancak, tekrar bu bölge içine girmek isteyen şakilerin yurt kurmalarına engel olmak maksadı ile Sason'da bırakılan 7 nci Seyyar Jandarma Taburuna sonradan 10 ncu Seyyar Jandarma Taburunun da katılması ile her iki tabur tarafından kısım dahi bölgenin belli başlı yerlerine baskınlar yapılmış ise de, bölgede kış durumunun şiddetli olması ve yolsuzluk sebebiyle bu baskınlar nihayet bölgenin çevresine yakın olan sahalara münhasır kalmış ve içerilere nüfuz edilmemişti. Bu yıl yapılan harekâta birliklerden bir jandarma yaralı, dört sivil şehit verilmiş, eşkıyaya da 23 ölü, üç yaralı verdirilmiş, 58'i yakalanmış, 870'i kendiliğinden teslim olmuş ve bu arada 57 tüfek toplanmıştı.

1936 Yılı Harekâtı:

1935 yılı harekâtının devamı sayılan bu harekâta, 7 nci, 8 nci, 10 ncu Seyyar Jandarma Taburları ile 2 nci Tümeden mürettep bir bölükten mürekkep kuvvetle 10 temmuz 1936'da tekrar başlandı.

Genelkurmay Başkanlığına göre, bu bölgede asayişin bir an önce sağlanması için yasak bölgeden Beşiri'ye, ve sair bölgelere nakledilmiş olan halkın göçmen muamelesine tabi tutulmak sureti ile iskân ve işlerinin sîratle sağlanması gerekti. Böyle yapılmadığı takdirde hem memleketin asayiş zarar görecekti, hem nüfus kaybedilecek ve aynı zamanda tenkil ve nakil işlerinin zihinlerde bırakacağı aykırı düşünceler sürüp gidecekti. Keza, Sason meselesinin senelerce devamı, içeride ve dışarıdaki fena akislerin devam ettirilmesi demek olacağından buna bir an önce son verilmesi memleket savunması bakımından gerekliydi.

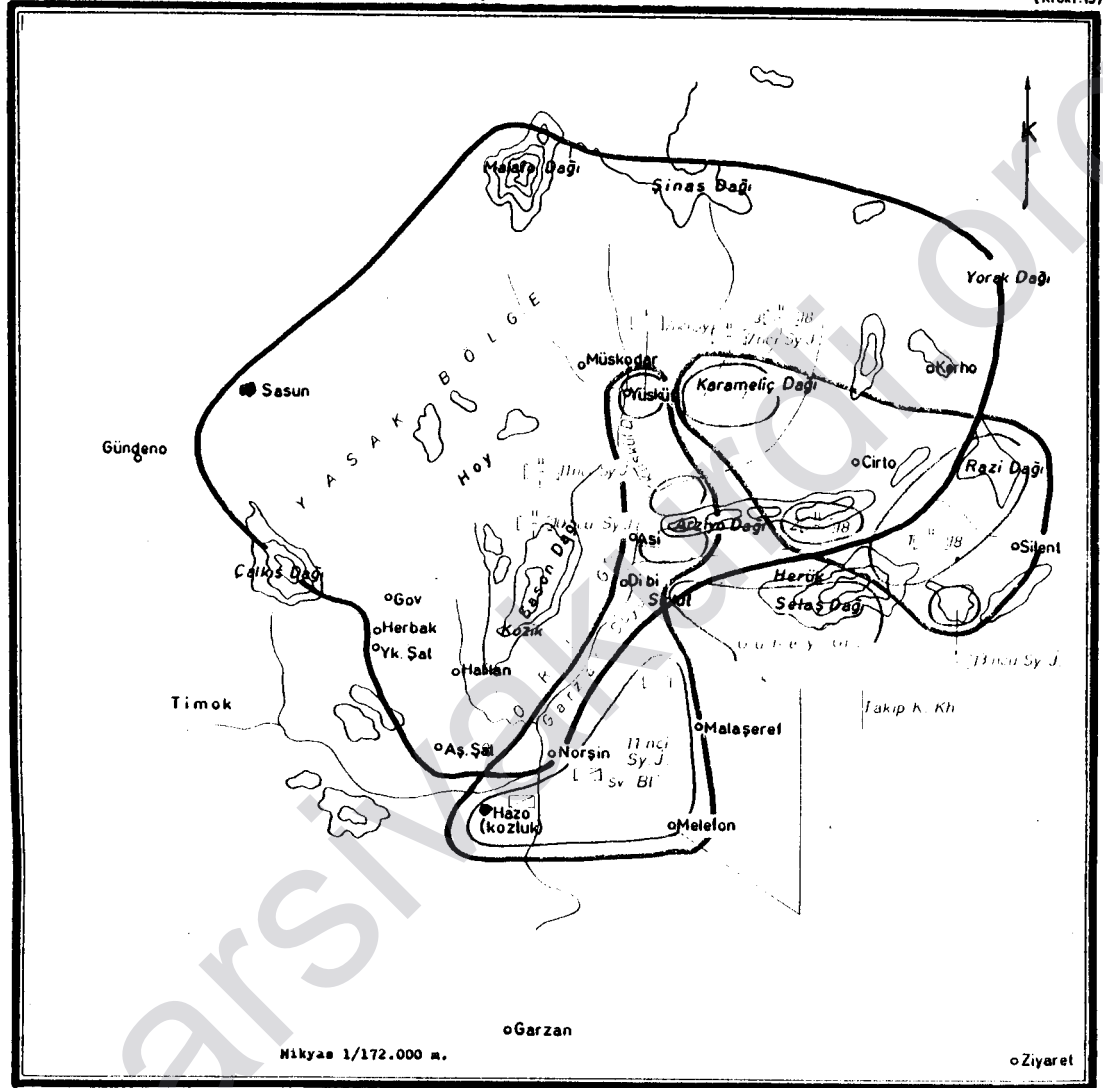
TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE AYAKLANMALAR

1924 - 1938

Çizimci:
Harp Tarihi Bşk.
1971

Harekâta Katılan Birliklerin
30 Eylül 1937 Sabah Durumu

(Kroki: 15)

İçişleri Bakanlığının Sason meselesinin hal tarzı üzerindeki düşüncesi ise; Sason askeri harekâtı sonucu bu bölgeden çıkarılarak Beşiri, Silvan ve Garzan ilçelerine geçici olarak yerleştirilmiş bulunan bu çevre halkının eski köylerinin yakınlığı dolayısıyla tekrar yasak bölgedeki yerlerine yerleşebilecekleri kanısında oldukları dikkate alınmalı idi. Bu duruma meydan vermemenin çaresi, Sason yasak bölgesi halkının Batı Anadolu'ya veya Trakya'ya nakilleri idi. Bu suretle ikinci bir tedip harekâtına yol açılmamış ve seyyar jandarma taburlarının bu bölgeye bağlanmalarının önüne geçilmiş olurdu. Yalnız bu mesele, bir kanun mevzuu olduğu için Bakanlar Kurulunun bu bölgeyi yasak bölge olarak ilân etmesi gerekirdi. Bu bakımdan İçişleri Bakanlığına göre; yasak bölge olması istenen saha sınırları şöyle idi:

Malato dağından itibaren Sason dağlarının güneybatıya doğru tepeler hattını takip ve Sason'un Güneş köyünün 2 km. doğusundan güneybatıya doğru yönelmek suretiyle Çalkış dağından geçen tepeler hattını takiben Gov, Harbak, Yukarı ve Aşağı Şat köylerini yasak bölge içinde bırakarak, Hazo bucak merkezinin 2 km. kuzeyinden doğuya yönelerek Norşin köyünün kuzeyine ve oradan Garzan suyunu takiben Rezi dağı ile Kerho arasından Yarak dağına ve oradan batıya yönelmek suretiyle Şinas dağı üzerinden Malato dağına uzanan hattın teşkil ettiği çerçeve içinde

kalan kısım olarak düşünülmekte idi.

İçişleri Bakanlığı bu sınır üzerinde Genelkurmay Başkanlığının da düşüncesini sormuş ve bu bölgeden batıya nakli gerekenler için çıkarılacak Bakanlar Kurulu kararına hazırlık üzere Eskişehir, Kocaeli, Zonguldak, Bolu, Çankırı, Bursa, Bilecik, Kütahya, Afyon, Balıkesir, Manisa, Aydın, Denizli, Burdur, Isparta ve Muğla illerinin dikkate alınarak lüzumlu hazırlığın yapılmasını Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığından istemişti.

Genelkurmay Başkanlığı bu görüşü benimsememiş yalnız; sınır dışında bulunan ve Melefan kuzey bölgesindeki saha içinde kalan köyler halkı; yasak bölge ilân edilecek olan sınır dışında kalacakları için kanunen yerlerinden kaldırılarak herhangi bir bölgeye nakillerine olanak bulunmuyacaktı. Oysa, sınırları çizilen bu sahada, bu defaki harekât alanı içerisine girmiş ve taranmıştı. Bura halkı da, Beşiri ve sair bölgelere kaldırılmışsa da, kendi köylerinin hükümetin yasak bölge diye ilân edeceği sınırlar dışında kaldığını gördükleri zaman pek haklı olarak gene yerlerine dönmek isteyecekler ve hemen bunları önlemeye imkân bulunmayacaktı. Mesele bu şekilde girince, bura halkı, kendi geçimleri, yayılmaları ve sair ihtiyaçları için yasak bölge dahilindeki dağ, vadi ve yaylalardan faydalanmak maksad

ile sınırı geçerek ve bu suretle yine bir gâile çıkarırlar. Bu nedenle çizilen sınır uygun olmakla beraber şu hususun da dikkate alınması gerekecekti:

Yasak bölge sınırlarına civar olan ve özellikle Melefan kuzeyinden Arziyo dağı güneyi arasındaki köyler halkının da, yasak bölge içinde kalan ve miktarları pek mahdut olan köyler halkı gibi batı illerine nakilleri;

Bu suretle boşalacak olan bura köylerine batıdan göçmen getirmek yerleştirmek suretiyle yasak bölge çevresini birer Türk köyü haline getirerek herhangi bir suç işleyerek suçuların yasak bölgedeki dağlara sığınmalarının önüne geçilmesi;

Yasak bölge ilân edilecek olan sahanın dışında kalacak köyler halkının batıya nakillerine kanunen imkân olmadığı takdirde çizilen sınırın özellikle güneydoğu ve doğu kısımlarının biraz daha genişletilmek suretiyle Berki deresi ile Arziyo dağı arasındaki saha halkının da batı illerine nakillerini göz önünde bulunduracak şekilde çizilen sınırı düzeltmek zorluğu vardı.

Bu mütalaalar üzerine ortaya çıkan durum, 6 ekim 1936'da Bakanlar Kurulunda görüşüldü ve karara bağlandı. Gerekli hazırlıklar yapılmak suretiyle de yasak bölge halkından olan 2 400 kişinin batı illerine nakli başladı. Uzunca süren bu ameliyede Sason yasak bölgesi halkından arta kalanların kısmen bu bölgeye sığınmış olmaları ihtimali üzerine 23 kasım 1936'dan itibaren takip müfrezesi ile Harpak, Kozik, Norsin, Melefan kuzeyi Silent ve Kerho bölgelerinde tarama yapılmış ve asi halktan 32'si imha edilmişti. Sason etrafında yapılan askerî hareket kış ve kar mevsimi gelmesi dolayısıyla durdurulmuş ve 8 nci Seyyar Jandarma Taburu Mardin'e, 7 nci Seyyar Jandarma Taburu Silvan'a alınmış, 10 ncu Jandarma Taburu ise yasak bölgenin korunması ve baskı altında bulundurulması için Hazo ve Melefan'da bırakılmıştı. Bundan sonra takip hareketi hakkında çeşitli görüşler ileri sürüldü. Siirt Valiliğine göre:

Halen yasak bölgeye civar Hazo'da bir tabur, Melefan'a da bu taburun süvari bölüğü bırakılmış olmasına rağmen kışın bütün şiddeti ile hüküm sürmesi ve arazinin çok dağlık ve sarp bulunması da dikkate alınmasa askerî bir hareket olanağı kalmamıştı. Fakat bunun dışında jandarma ve milis müfrezelerin yapabilecekleri takip hareketine lüzum vardı... Zira, eşkiya, yasak bölge dahilinde sığınmış, dağların mağara ve inlerine girmişti. Kış burada geçirecekler ve yazın ele geçmez bir durum alarak muhtelif bölgelere dağılacaktı. Bu itibarla kışın sığındıkları yerlerde bastırılması mümkün olan bu eşkiyanın, önumüzdeki üç aylık kış mevsiminde tamamen imha edilebilmeleri, etkisiz bir askerî hareket yapmaktan ziyade çete takibatı şeklinde muhtelif kollardan hareket edebilecek jandarma veya müfrezeleri ile mümkündü. Zira, bunların yataklarında ve sığındıkları çeşitli yerlerde bastırılması ancak seri hareket kabiliyetli çok çevik, muhtelif takip müfrezeleri ile mümkün olabilirdi. Bunun için de teşkil edilecek 20'er 30'zar mevcutu jandarma müfrezelerini, Bitlis sınırından başlayarak Hazo'ya ve Hazo'dan Sason kuzeyine kadar devam eden yasak bölge boyunca gereken yerlere yerleştirerek, oralardan yapılacak kuvvetli istihbarat teşkilâtının verimli çalışmasına göre yasak bölge dahilinde baskınlar yapmak suretiyle eşkiyayı imha etmek mümkün olurdu.

1 nci Genel Müfettişlik ise; Siirt Valisinin bu görüşüne tamamen katılmakta, sadece müfrezelerin yapacağı hareketlerin yasak bölge sınırındaki başlangıç merkezlerine aynı günde dönmelerinin dikkate alınmasını ve büyük ihtilâtlar doğuracak hareketlerden çekinilmesini istemekte idi. İçişleri Bakanlığı da, bu mütalaayı aynen onamış sadece, Hazo ve Melefan'da bulunan 10 ncu Seyyar Jandarma Taburu ile sabit jandarma grupları arasında sıkı bir irtibat ve işbirliğini düzenlemek ve emir ve komuta birliğini sağlamak için 1 nci Genel Müfettişliğin 7 nci Kolordu Komutanlığı ile müşterek ve uygun bir plan hazırlamalarını ve buna göre Siirt ve Bitlis illerine yön verilmesini istemişti. Bütün bu hususlar Genelkurmay Başkanlığınca da uygun görülmüş ve gereği 7 nci Kolordu Komutanlığına emredilmişti. Bu esaslar dahilinde gerekli takip hareketleri yapıldı ve olumlu sonuçlar alındı.

Bu yıl yapılan harekâta jandırmadan 14 yaralı, nizamiye birliklerinden 21 şehit, iki yaralı, halktan iki şehit, beş yaralı verilmiş, bir hayvan ölmüş, iki hayvan yaranlanmıştı. Eşkiyaya da 155 ölü, 24 yaralı verildi, 39 kişi yakalanmış, 879 kişi de kendiliğinden teslim olmuş, bu arada 52 de tüfek toplanmıştı.

1937 Yılında Yapılan Tedip Harekâtı:

Nisan 1937 sonlarında 1 nci Genel Müfettişlik, İçişleri Bakanlığınca bulunduğu mütalaasında; Sason'da yapılan işin memleket için hayırlı oldu-

ğunu, ötedenberi bir şekavet yuvası ve doğuda bir çıban olan bu bölgenin müteaddit seri hareketlerle temizlenemeyeceğinin tecrübe ile sabit olduğunu, bununla beraber 1.5 senedir ara ara takiplerle iyi sonuçlar alındığını belirtiyordu.

1 nci Genel Müfettiş Abidin Özmen'e göre: 1935 senesi Sason'a karşı harekâta başlandığı zaman, yasak bölge halkı 3 000 - 3 500, silâh miktarı da 350 kadardı. İki senedir yapılan takip ve baskınlar sonucu halk mevcudu 500'e, silâh miktarı da 200'e düşmüştü. Abidin Özmen bu başarıyı, yasak bölgeye karşı iki senedir devam eden harekâta ve dolayısıyla bu işlerde seygar jandarma taburlarının mevcudiyet ve kullanılmasına bağlamakta idi.

7 nci Kolordu Komutanlığının emir ve direktiflerine göre 10 ncu ve 7 nci Seyyar Jandarma Taburları ile mayıs 1937 başında başlayan harekâta asilere çok sayıda ölü ve yaralı verilmekte, malları müsadere, evleri tahrip edilmekte ve bu arada kabarık sayıda dehaletler olmakta idi.

İki jandarma taburundan müteşekkil müfrezenin büyük bir gayret ve fedakârlıkla yapmakta olduğu takip, kesin ve seri bir sonuç vaat etmiyordu. Sason bölgesini dört taraftan kavrayıcı bir şekilde tarayarak, harekâta daha seri ve kolay sona erdirmek için müfrezeye daha bir tabur verilmesi ve bu taburun Mutki üzerinden güneye doğru sevkî gerekiyordu. Aksi halde yasak bölgede mevcut iki taburla sadece güneyden itici bir şekilde yapılacak hareketin, çok zaman ve masraflı gerektireceği gibi kesin bir sonuç vaat etmeyeceği de tabii idi. Bu nedenle Erciş'teki Seyyar Jandarma Taburunun piyade bölüklerinin Mutki'ye getirilerek müfrezeye emrine verilmesi, jandarma süvari bölüğünün de güvenlik ve asayiş için Erciş'te bırakılması uygun olacaktı. 11 nci Seyyar Jandarma Taburunun da katılması dan sonra takip müfrezesinin 12 temmuz 1937 durumu şöyle idi:

7 nci Seyyar Jandarma Taburu, Mükedar, Hov, Küsküt bölgesinde;

10 ncu Seyyar Jandarma Taburu, Rezi, Çirto, Silent bölgesinde;

11 nci Seyyar Jandarma Taburu, Kerho bölgesinde, tenkil ve tahrip görevlerine devam etmekte idiler.

11 nci Seyyar Jandarma Taburunun yasak bölgede tenkil hareketine katılmasından sonra en arızalı ve sarp yerlere sıkıştırılan eşkiyanın son kısmınının da imha edilmesi maksadı ile tenkil hareketine azami şiddet ve hız verilmişti. Gördükleri fazla baskıdan umutsuz olarak mukavemetleri kırılan eşkiya karşısında tenkil işinin bir an önce sona erdirilmesi ve hareketin bundan sonraki oluş tarzı üzerinde yerinde inceleme yapılması üzere 2 nci Tümen Komutanı Hazo'ya gönderildi.

Genelkurmay Başkanlığı da harekâtin en kısa zamanda bitirilmesi işi teğinde idi. Bu maksatla müfrezenin iki havanla takviyesini ve Diyarbakır'daki hava birliklerinin de harekâta katılmasını uygun bulmuştu.

Seyyar jandarma taburlarının son derece azim ve fedakârlıkla yürüttükleri takip ve tenkil hareketinde, çeşitli istikametlerde eşkiya pusuya düşürülmekte, yer yer oldukça zayıflayan mal olan çarpışmalar yapılmakta ve bazen de küçük müfrezeler eşkiyanın baskınına uğramakta idiler.

Bütün gayretlere rağmen yapılan işten sonuç alınamamasının pek tabii ki, nedenleri vardı. Şöyle ki:

Harekâta katılan ve tüfek mevcutları 200 kadar olan jandarma taburlarının yolsuz, geriden ulaştırması dar ve uçurumlu patıkaya münhasır en sarp araziden müteşekkil bu geniş bölgede birbirinden uzak muhtelif gruplar halinde bulunan eşkiyayı tamamen kuşatarak bir arada sıkılaşmak ve imha etmek olanağı yoktu. Herhangi bir gruba yöneltildiği zaman diğer eşkiya gruplarının yanlardan ve açıklardan tecavüzlerini men edecek tertipleri almak, ekseriya 15 - 20 km. uzunluğunda olan işe merkezleri ile kâta arasındaki ikmal yolunu eşkiyanın pususu ve baskınlarına karşı korumak için kuvvet ayırdıktan sonra fiilen harekete geçecek çok az kuvvet kalmakta idi. Buna rağmen müfrezenin taarruzları ve birbiri ardı sıra uğradıkları darbeler ve tahribat karşısında cesaret ve moralieri kırılan eşkiya, mukavemet etmeyerek derhal dağılıp yalnız dağlara gizlenmekte idiler. Mevcut kuvvet, daha geniş bir bölgede ve geniş ölçüde kuşatma hareketine elverişli olmadığı için toptan imhaları mümkün olmadığına göre, muhtelif çarpışmalarla üçer beşer imhalarına çalışılmakta idi. Böyle olmakla beraber her ölenin yanında silâhsız bir iki ihtiyat bulunduğu için de silâhli miktarları eksilmemiş oluyordu.

Son günlerde müfrezenin uğradığı zayıflık, her varlığını yitirmiş, umutsuzluktan can havliyle direnmeye karar vermiş ve aç kalmış durumda olan eşkiyanın, ikmal yolları üzerinde kuvvetli güvenlik tertibatına rağmen erzak kafilelerine saldırmasından ve en ilerdeki emniyet kademelerine yap-

tıkları ani ateşler üzerine, gerideki kademelerin yetişmesi halinde hemen savaşmalarından ileri gelmiştir.

Bu nedenle; acele olarak, önce seyyar jandarma taburlarının 400 tüfeğe çıkarılması ve bir bölükte en az iki olacak şekilde subay ikmaline zorunluk vardı. Ayrıca, bu bölgede öteden beri yapılmış olan büyük ve küçük hareketlerde daima nizamiye kıtalarının bulunması, gerek eşkıya ve gerekse taraftarları ile halk üzerinde yıldırıcı bir etki yapmış, büyüğe bir tenkil işi yalnız jandarmaya bırakıldığı zaman, eşkıya takibi ve sonuçlandırılması hususunda bir kesinlik olmadığı his ve kanısı, bu asiler üzerinde de yer etmişti. Bu itibarla Sason bölgesinde bulunan jandarma kuvvetlerinin bölgenin önem ve genişliği ile orantılı olmaması ve yukarıda belirtilen nedenler dolayısıyla bu işin kısa zamanda bitirilmesi için bir nizamiye alayının bu harekâta katılması faydalı olacaktı. Bu bakımdan 7 nci Kolordu; ağustos sonunda eğitimi tamamlayarak muharebe kudret ve yeteneğini kazanacak olan 18 nci Piyade Alayını bu işe memur ederek 1 Eylül 1937'den 1 Ekim 1937 sonuna kadar yapılacak tenkil harekâtı ile bölgeyi; asilerden temizlemeyi uygun mütalaa etmekte idi. Keza, Kolordu Komutanlığı, bu harekâtın 2 nci Tümenine verilmesini ve enerjik bir tugay komutanının veya Van Hudut Komutanı emrinde sevk ve idaresini düşünmüştü. Bu fikir Genelkurmay Başkanlığınca da benimsenmiş olduğu için, seyyar jandarma taburlarının mevcutları artırılarak yalnız bu taburlarla veya bu taburların 18 nci Piyade Alayı ile takviyesi sureti ile yapılacak harekâtın cereyan tarzı hakkındaki soruya, 7 nci Kolordu Komutanlığının hazırladığı plan şöyle idi:

Yalnız seyyar taburlarla yapılacak harekât kesin sonuç vaat edemeyeceği için 18 nci Piyade Alayı ile takviyesi sureti ile yapılacak harekâta:

7 nci ve 10 ncu Seyyar Jandarma Taburları (süvari bölükleri hariç), Asi bölgesinde toplanarak Arziyo dağı tepeler hattının iki tarafından doğu istikametinde ilerleyecek;

11 nci Seyyar Jandarma Taburu, Herük, Sirtut bölgesinden ve Garzan deresini, doğu ve batıdan ilerleteceği kuvvetlerle ahenkli olmak üzere kuzeye geçerek Arziyo dağına ilerleyecek;

18 nci Alay, bir taburuyla şakilerin doğu ve güneydoğu istikametlerinde sık ormanlık bölgeye sıvışmalarını menetmek ve bu civarı baskı altında tutmak üzere Silent, Kerho bölgesinde toplanacak, büyük kısmı ile Arziyo dağının kuzey ve güney yamaçları ile batı yamaçlarından ilerleyecek;

Sirt Piyade Alayından tertip edilecek iki küçük müfreze, yasak bölgeye giriş çıkışları önlemek üzere Hazo ve Melefan'da bulundurulacak;

7 nci Seyyar Jandarma Taburu Süvari Bölüğü, taburunun geri yolunu emniyete almak ve gereğinde Harbak, Halilan bölgesini baskılamak üzere Hov bölgesinde toplanacak;

10 ncu Seyyar Jandarma Taburu Süvari Bölüğü de, Kerho - Melefan yolunun emniyetine ve bir kısmı ile de seyyar jandarma taburları ile 18 nci Alay arasında irtibat kurmaya ve aradaki boşluğu kapamaya tahsis edilecek.

Bu plan, eşkıyanın o günkü durumuna göre yapılmıştı. Sonradan 7 nci Kolordu planda bazı değişiklik yapmış ve Genelkurmay Başkanlığına da arz etmişti.

Yapılan değişikliğe göre:

Seyyar Jandarma Taburlarından biri Arziyo dağının batısından doğu istikametinde taarruz ederken, diğer bir seyyar tabur, emrinde bulunduraacağı tek top ve havanla bu harekâtı Asi bölgesinden destekleyecek;

Seyyar Jandarma Taburlarından üçüncüsü Hov bölgesinden ilerleyip Küsküt bölgesinde bulunan şakilerin Arziyo'dan Küsküt deresi boyunca kuzeye kaçmalarını menetmek için gereken tükama tertiplerini alacak;

Sirt Piyade Alayından alınacak ve birer ağır makineli tüfekle takviyeli iki müfreze, bir süvari bölüğü ve bir havanla daha takviye edilerek Dilbi ve Herik bölgesinden eşkıyanın Malaşeref bölgesine sıvışması önlenicek;

18 nci Alay bir taburu ile Arziyo dağı doğusundan batı doğrultusunda taarruz ederken, alayın diğer taburu bu taarruzu top ve makineli tüfek ateşi ile Rezi dağı - Silent hattından himaye edecek. Alayın üçüncü taburu Bitlis'ten verilecek tek top takviyeli olarak Şinas dağı tepeler hattından ve Kerho deresi batısından güney ve güneybatıya doğru yönlendirilerek Arziyo

Sason Kürt fedailerinden Ali Yunus, Derviş Ali Yunus, Mehmed Ali Yunus ve oğulları.

dağından kuzeye kaçması muhtemel eşkıyayı, tepeler hattını ve Altır deresini geriden tıkamak suretiyle önleyecek;

Süvari bölükleri, Hov'dan ilerleyecek, seyyar jandarma taburunun geri irtibatını da göz önünde tutmak şartı ile tümenince istenildiği şekilde kullanılacaktır.

Harekâtın asıl hedefi, Abdurrahman Yunus'un bulunduğu Arziyo dağı idi. Bu doğrultuda ve batıdan bu bölgeye giriş harekâtının 20/21 Eylül 1937 gecesi saat 20 00'de başlaması kararlaştırılmıştı. Kararlaştırılan günde başlayan harekâta, 18 nci Alaydan mürekkep Kuzey Grubunun 3 nci Taburu, Çirto, Altır; 1 nci Taburu, Kerho civarını; seyyar jandarma taburlarından mürekkep Batı Grubu, Asi ve Küsküt civarını ele geçirdiler. 18 nci Alayın 2 nci Taburu Rezi dağı, Selaş dağı hattında bulunmakta idi.

Harekâta katılan birliklerin 30 Eylül 1937 sabah durumu şöyle idi (Kroki: 15) :

Kuzey Grubu:

18 nci Alayın 3 nci Taburu ile 7 nci Seyyar Jandarma Taburu: Karameleş dağında,

18 nci Alayın 2 nci Taburu: Arziyo dağının doğu kısmının güney yamaçlarında.

18 nci Alayın 1 nci Taburu: Rezi dağı, Selaş dağı kuzey ve doğu yüzü hattında

13 ncu Seyyar Jandarma Bölüğü: 1944 rakımlı Küçük Selaş dağında

Güney Grubu: Büyük Selaş dağı - Sirtut hattında

Batı Grubu:

10 ncu Seyyar Jandarma Taburu: Arziyo'nun batı kısmının güney yamaçlarında

11 nci Seyyar Taburu: Arziyo dağının batı kısmının kuzey yamaçlarında

7 nci Seyyar Jandarma Taburu Süvari Bölüğü: Küsküt bölgesinde

11 nci Seyyar Jandarma Taburu Süvari Bölüğü: Hazo ve Melefan bölgesinde, yasak bölgenin dış kenarında müteaddit karakollar halinde Takip Komutanlığı muharebe idare yeri: Büyük ve Küçük Selaş dağları boyun noktasında

Karargâhı: Melefan'da

Birlikler, bölgelerinde yaptıkları tarama ve baskınlarda eşkıyaya hayli zayıf verdirdiler. 7 nci Kolordu Komutanlığı 5 Ekim 1937'de üst kademelere verdiği raporda:

"1. Kış mevsiminin Sason bölgesinde erken başlaması dolayısıyla büyük zorluk ve hastalıklar baş göstermesi bakımından Kolorduda Sason tedip hareketine zaruri olarak en geç Ekim ayı içinde son verilecektir.

2. Esasen harekât başyhalı beri asi bölge halkından 135 kişi imha

ve 83 kişi diri olarak elde edilmek suretiyle cem'an 218 kişi bölgeden kaldırılmış ve Kolordunun tahminine göre bir kısım eşyaya ve halk, Arziyo ve Karameliç dağlarında gizlenmiş ve kısmen de muhtemelen Malato dağından güneye inen derelere çekilmiştir.

3. Asi bölge halkı geri kalanının da en kısa bir zamanda ele geçirilmesi maksadı ile bundan sonraki harekâtın şu şekilde tertip ve uygulanması tümene bildirilmiştir:

a. 18 nci Alay, Arziyo ve Karameliç dağlarını taramaya devam ederek, bu bölge temizliğini tamamlayacak ve 1 nci Alayın 3 ncü Taburu Maluşeref bölgesini tarayacaktır.

b. Seyyar jandarma taburları Asi, Küsküt, Hov bölgesi ile Malato dağından güneye inen dereleri ve bundan sonra Harbak - Halilan bölgesini tarayarak Hazo bölgesine gelecektir.

c. Seyyar taburlardan bir veya iki süvari bölüğü bir komuta altında birleştirilerek Şigo bölgesine kaçması muhtemel şakileri yakalamak üzere sevk edilecektir.

4. Bu harekât en kısa bir zamanda ikmal edilerek, kütaların kış ordu-gâhına çekilmeleri emri ayrıca verilecektir" denmekte idi.

Bu yeni tertibi alan birlikler Kolordunun isteğine uygun şekilde yaptıkları tarama harekâtında, eşkıyaya yeniden çok sayıda ölü ve yaralı verdimiş, keza çok sayıda erkek, kadın ve çocuk esir almış ve yer yer yapılan çarpışmalarda kendilerinden de bir miktar şehit ve yaralı vermişlerdi.

Kasım 1937 başına kadar devam eden bu çetin mücadelede kesin sonuç alınmamış olmakla beraber mevsimin elverişsizliği ve birliklerin yorgun düşmüş olmaları nedeniyle harekâta son verilmesi gerekiyordu. Bu maksatla birliklere, garnizonlarına dönme emri verildi. Bu yıl ekim ayına kadar yapılan harekâta; jandarmadan 38 şehit, 57 yaralı, nizamiye birliklerinden üç şehit, beş yaralı, halktan yedi şehit, 10 yaralı verilmiş, 17 hayvan ölmüş, yedi hayvan yaralanmış, sekiz tüfek ve 40 mermi kaybolmuştu. Eşkiyadan da; 273 ölü, 52 yaralı verdimiş, 283 kişi yakalanmış, 748 kişi kendiliğinden teslim olmuş ve bu arada 39 tüfek ve 140 mermi toplanmıştı.

Sonuç olarak, Sason bölgesinde üç yıldan beri muhtelif kuvvet ve teptilerle yapılmış olan ve henüz kesin bir sonuca bağlanamamış bulunan harekât, devlete oldukça pahalıya mal olmuş bulunmakta idi.

Sason'un Islahat Programı:

İçişleri Bakanlığının 27 ekim 1937'de 7 nci Kolordu ile 1 nci Genel Müfettişliğin de teklif ve mütalaalarını almak suretiyle Başbakanlığa sunduğu raporda özetle şöyle denilmekte idi:

"Askeri Tedbirler:

Yasak bögenin iç ve dışında 15 karakolun açılması ve bu suretle genel kadroya 300 kişilik bir jandarma kadrosunun ilavesi gerekir. Ayrıca, gerek yasak bölgeyi baskı altında bulundurmak ve gerek Siirt, Bitlis ve Diyarbakır'daki ordu birlikleri arasında bir nevi garnizon irtibatı yapmak ve özellikle Siirt ilinin şekavet ve asayiş durumu göz önüne alınarak bu ilde şekavetleri devam eden Suffumhi, Abdülkuddüs, Arınçlı Maze, Bakıtlı Reşo, Ziviklî Hacı İbrahim ve bunlara benzer çetelerin hareket ve faaliyetlerinde, vilâyetlerin jandarma kuvvetlerine gereğinde yardımcı bulunmak gayesi ile Sason bölgesindeki seyyar jandarma taburlarından bir taburun Hazo'da, diğer bir taburun da Ziyaret mevkiinde bulundurulması

faydalıdır. Bu taburlar yaz ve kış, yasak bölgede takip ve baskın hareketlerine muktedir olabilecekleri gibi Bitlis, Siirt ve Diyarbakır ana yollarında güvenliğin kurulması ve herhangi bir şekavet olayında sabit jandarmasının çabuk takviyesi bakımından da etkili olacaktır.

Erciş mıntikasının Zeylan bölgesine komşu olması ve bu bölgede başka ordu birliklerinin de mevcut olmaması nedeniyle, 11 nci Seyyar Jandarma Taburunun asıl garnizonu olan Erciş'e iadesi gerekir.

İdari Tedbirler:

Sason ilçesi dahilinde hükümet otoritesini yakından tanıtmak ve hükümeti temsil işini yetkili idare amirlerine vermiş olmak için Hazo ve Ziyaret'te birer ilçe ve Sason bölgesinde Timok, Celâli mevkilerinde ve yasak bölge halkını kuzeyde Muş'a bağlayan Kanbirim dağı bölgesinde, Mutkinin Mermment mevkiinde birer de bucak teşkili suretiyle alınacak idari tedbirlerin bu bölge için etkili ve faydalı olacağı şüphesizdir. Bunlardan başka, bölgede bırakılacak kuvvet için garnizon yapılması, ulaşım ve güvenliği sağlamak için bazı yolların ve köprülerin yapılması ve onarımı da zorunludur.

Sonuç:

Sason yasak bölgesi halkının tekrar canlanmalarına, etrafa saldırımlarına, ülkenin içinden ve dışından gelecek her türlü zararlı kişiler ve propogandaların bu bölgede yer bulmasına meydan vermemek ve esaslı bir güvenlik durumu elde etmek için, şimdiye kadar yapılan harekâtın ve alınan tedbirlerin verdiği tecrübelerle göre, lüzum gösterilen askeri ve idari tedbirlerin alınması gerekir. Bu tedbirlerin alınması geciktirildiği takdirde, Sason durumunu hedef güden Şeyh Sait'in kardeşi Şeyh Abdurrahim idaresindeki çetenin ülke içine girişine benzer olayların vukuunu beklemek lâzımdır. Nitekim bu serir, güneyden aldığı talimat ile Kulp ve Sason bölgelerine girmek ve buralarda bulacağı yardım ve kuvvetle daha geniş ölçüde bir harekete girişmek gayesi ile hududu aşmış ve fakat jandarmanın uyanıklığı sayesinde hareketi gelişmeden çete imha edilmiştir.

Bu itibarla ki, bu gün için yasak bölgede nihayet 100 silâhlı şaki vardır diye bu kadar fazla masraf neden ihtiyar edilmiş mütalaasına, ileride karşılaşılmaması muhtemel değil, muhakkak olan durum dolayısı ile de yer verilemez.

Bu gün alınması düşünülen tedbirler günün durumuna göre değil, geçmişteki benzerlerine göre büyümesi muhtemel ve önlenmesi bizi daha çok uğraştıracak olan kötü durumların doğmasına olanak vermemek içindir.

Bu bakımdan gerekli tahsisatın 1 nci Genel Müfettişlik emrine verilmesi hususunu yüksek takdirlerine arz ederim".

Başbakanlık da bu mütalaaya katıldı ve gereği buna göre yapıldı.

Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları

MUTKİ AYAKLANMASI VE BASTIRILMASI

(26 Mayıs - 25 Ağustos 1927)

A. MUTKİ AYAKLANMASI:

1. Ayaklanmanın Sebebi:

Bundan önce Sason'da yapılan Mehmet Ali Yunus tedibâtı sırasında, bunlara yardımcı bulunan Herson ve Silent eşkiyasının Sason harekâtı sonunda silâhlarının toplanması gerektiği halde bu iş yapılmamış, ayrıca Mutki ilçesi içinde kimlerde silâh olduğu ihbar edilmiş olmasına rağmen bunlar da toplanmamıştı. Bu arada; Bitlis Valiliği Mutki'deki 35 köyün naklini lüzumlu görerek bu hususu 2 nci Tümen'e önerdiği halde, Tümen bu konuyu Kolorduya ve dolayısıyla 3 nci Ordu Müfettişliğine duyurmadığı gibi vilâyeti de cevapsız bırakmıştı.

Bu konu üzerine yeteri kadar eğilinmediğini gören Bitlis Valiliğinin, 2 nci Tümen'e yaptığı öneri ile yetinerek Tümenin cevabını beklemeksizin 35 köyün naklini emretmesi üzerine, bu köyler halkı ayaklandılar ve bu suretle Silent ve Mutki olayları başlamış oldu.

2. Ayaklanma Bölgesi:

Selaş dağı - Kalmas dağı - Kanpırım dağı - Karmelîh dağı - Arziyo dağı hattı ile çevrilmişti. Bu çevre içerisinde, sekiz aşiret olup nüfusu yaklaşık olarak 6 242 kadardı. Bunlardan başka Mutki'nin kuzeybatı kısmındaki Hüvit bölgesinde henüz ayaklanmayan dört aşiretin nüfusu ise, 8 758 kadardı ve bütün Mutki aşiretlerinde 1 880 kadar silâh bulunduğu tahmin edilmekte idi.

B. TEDİP HAREKÂTI:

1. Harekât Öncesi:

a. Mehmet Ali Yunus'u Tenkil Harekâtı :

Geçen seneki Sason ayaklanmasını tertipliyenlerden, firar edenlerle Hazo kuzeyinde Asi ve Küsküt bölgesinde bulunan ve son zamanlarda halkı hükümet aleyhine kışkırtmaya kalkışan Mehmet Ali Yunus ve avanelerine karşı, mayıs 1927 başında muhtelif istikametlerden yöneltilen takip kuvvetleri ile asiler arasında yer yer çarpışmalar devam etmiş ve eşkiya genişçe bir kuşatma çemberi içine alınmıştı. Harekâtın başından bu yana, kıta komutanlarının harcadıkları çaba memnunluk verici idi.

26 mayıs 1927'de tenkile memur kıtaların emir ve komutası 2 nci Tümen Tugay Komutanına verildi ve tertibatta bir değişiklik yapılmadı.

Tenkil Kuvvetlerinin 26 Mayıs 1927 Durumu Şöyle İdi:

Yarbay Ruşen emrindeki 18 nci Alay (11 nci Bölük hariç, bir kudretli batarya ve bir süvari bölüğü dahil); Karmelîh dağı kuzeybatısındaki vadi genel istikametinin doğu yamaçları (dahil), Kopega'nın güneyindeki

1931 rakımlı tepe (dahil) bölgede;

Binbaşı Zekeriya komutasındaki 2 nci Seyyar Jandarma Alayı; süvari takımı yaya erleri (hariç), 18 nci Alayın 11 nci Bölüğü (dahil), 1931 rakımlı tepe (hariç), Karmelîh dağı'nın kuzey ve kuzeybatısındaki vadinin tabanı (dahil) bölgede bulunmakta idi.

Tugay komutanına göre meselenin hal tarzı şöyle mümkündü:

Arazinin son derece arızalı oluşu ve şimdiye kadar buralarda yapılan harekâtta başarısızlık, aşiretlerin moralini yükseltmiş olduğundan ve bu harekât başlangıçta baskın tarzında yapılamadığından asilerin, bundan sonraki taarruza karşı yaptıkları tahkimata dayanarak inatla savunacakları şüphesizdir. Ayrıca, bu gün başarı ile yapılan kuşatma çemberi 4 km. kadardır ve mevcut kuvvet, her tarafı tıkayamamaktadır. Bazı cepheleri zayıf bırakarak sıklet merkezi yapmak suretiyle yapılacak taarruzda, başarı beklenebilirse de çok zayıf verileceği tabiidir ve zayıfla elde edilecek başarı oransız olacaktır. Asi mevcudu kıtaların mevcuduna göre azsa da, arazinin sarp oluşu dolayısıyla 3-4 eşkiya, 5-10 misli kuvveti durduracak durumdur. Bundan ötürü, bu meseleyi kısa zamanda ve az zayıfla bitirmek için; 18 nci Alayın Hazo'da bir bölük bırakıp geri kalanı ile Alay Komutanı emrinde olarak tugay karargâhının bulunduğu yerde toplanmak sureti ile önce, Arziyo dağı batıdan doğuya doğru yapılacak taarruzla, sonra da Karmelîh dağı, doğudan batıya doğru yöneltilen taarruzla elde edilir ve bu mesele de Küsküt ve Asi vadisinde bitmiş olur.

Tugay Komutanının bu görüşü 2 nci Tümen kanalı ile 7 nci Kolorduya intikal ettiği ve üzerinde henüz fikir alıp vermesi yapıldığı sırada idi ki, Tugay Komutanı 29 mayıs 1927'de planın tatbikatına hazırlık olmak üzere şu emri verdi:

"Bugün 7 nci ve 11 nci Bölüklerin cepheleri ile 2 nci Seyyar Jandarma Alayının cephesini gördüm. Kuşatma hattı pek büyüktür. 2 nci Alay Komutanı bir iki gün içinde arazi üzerinde gösterdiğimiz yerlere bölükleri sevk edecek ve kuşatma çemberi daraltılacaktır.

11 nci Bölük cephesini kısmen 2 nci Seyyar Jandarma Alayı ve kısmen de 7 nci Bölük alacaktır. Bu takdirde 2 nci Seyyar Jandarma Alayı cephesi; Karmelîh vadisi yamaçları (dahil), Çıyaraş tepesi (dahil) bölgesi olacaktır. Geriye kalan kuşatma hattı 18 nci Alaya aittir. 11 nci Bölük, 18 nci Alay emrine girecektir. 7 nci Bölük, 2 nci Seyyar Jandarma Alayı emrinde bulunacaktır.

Yarbay Bahir 31 mayıs 1927'de 3 nci ve 2 nci Bölük ile Mürettep Süvari Bölüğü ve iki topa cephesine rastlayan Karmelîh dağı'nın bu kısmına taarruz ederek kuşatma hattını küçültecek, sonradan Karmelîh dağına yapılacak taarruz için gerekli noktaları tutacaktır. 2 nci Seyyar Jandarma Alay Komutanı bizzat sol yanı ile bu taarruza yardım edecektir.

31 mayıs 1927 taarruzundan sonra Mürettep Süvari Bölüğü, 2 nci

Seyyar Jandarma Alayı emrine verilecek ve bu alay Karmelîh vadisinin iki tarafını emniyete alacak ve buradan eşkiyanın kaçmasına zinbar meydana vermeyecektir. Alay komutanı Mürettep Süvari Bölüğüne güvenmediği takdirde, alayın bir bölümünü sağ yana memur etmesi ve Mürettep Süvari Bölüğünü de diğer bir yerde kullanması kendi takdirine bırakılmıştır.

Harekâtın bir an önce sonuçlanması için Hazo'da bulunan 9 ncü Bölüğün mensup olduğu tabur ile bir batarya gönderilmesini tımene rica etmiştim. Kabul edildiği takdirde, tabur tugay emrine girecek, 18 nci Alay önce 2 nci Taburu ve kısmen 3 ncü Taburu ile Arziyo dağına batıdan doğuya doğru taarruz ederek bu dağı elde edecek ve sonradan 18 nci Alay Karmelîh dağına taarruz edecektir. Asi ve Küsküt vadilerinde her iki alayın yapacağı karşılıklı harekâtlarla mesele sonuçlanacaktır. Gelecek bataryanın bir takımı Herük'e, bir takımı da Kopeğa'ya mevziledirilecektir.

Tümenden istediğim tabur ve batarya gönderilmediği takdirde yine aynı plan, mevcut kuvvetlerle uygulanacak ve mesele 8-10 gün zarfında bitmiş olacaktır'.

Bu emrin gereği yapılmış ve Tugay Komutanı 3 haziran 1927'de yapılacak taarruzun tertip ve icra tarzını 1 haziranda verdiği Tugay emriyle açıklamıştı.

Birlikler aldıkları taarruz hazırlığı emrinin gereğini yapmışlar ve bu arada 18 nci Alay, 1 haziran 1927 saat 03 30'da başladığı taarruzla, asilerin direnmesine rağmen Karmelîh dağının doğu kısımlarındaki bütün hâkim tepeleri ele geçirmiş ve bu taarruzda Mürettep Süvari Bölüğünden bir şehit, 18 nci Alaydan üç yaralı verilmiş, asiler de hayli zayıya uğramış, ailelerini ve hayvan sürülerini mağaralara ve Küsküt vadisine kaçırmışlardır.

Tugayın taarruz emrine göre yapılan harekâta, 18 nci Alay, Zorik'î Asi köylerini, Arziyo ve Karmelîh dağılarının en yüksek doruklarını işgal etti. 2 nci Seyyar Jandarma Alayının taarruzu biraz ağır gelişmekle beraber, Müşkedar köyünün güneyindeki taşlıkta direnen asi grubunu tenkil ederek bu köyü kâmilan yaktı ve tamamen işgal etti. Küsküt köyünü de tamamen işgal etti ve bu suretle kuşatma çemberi daha da küçülmüş oldu.

Tugay Komutanlığı 4 haziran 1927'de verdiği emirde:

Memleketin refah ve saadetini ve asayişin teminine matuf Karmelîh asilerinin tenkilinde kitalardaki üst subay ve subayların yaptıkları hizmetlere takdir ve teşekkürlerini bildirerek bu harekât sırasında şehit düşen erileri rahmetle yad, yaralıları ıadeyi afiyet temenni etmekte ve artık asilerin, verilen emirler gereğince barındıkları yerlerde bir iki gün zarfında tenkilerini..... istemektedir.

Alaylar kendilerine verilen görev sınırları içinde temizleme ameliyesine devam ettiler. Bu arada en önemli hedeflerden biri de asi elebaşlarının diri veya ölü ele geçirilmesi idi. Mağaralarda yapılan temizleme sırasında yapılan çarpışmalarda, asi reislerinden Şeyh Abdurrahman'ın çene kemiğinden, Muhittin'in de bacağından yaralandığı, Mehmet Ali Yunus'la Zorik'li Selim'in Zorik ile İner arasındaki ormanlıkta oldukları öğrenildi. Bunların kaçmamaları için gerekli tertibat alınarak tasarruf edilen kuvvetlerle ikinci bir kuşatma çemberi teşkil edilme sureti ile arama ve temizleme ameliyesine devam edildi.

Karargâhı Siirt'te bulunan 2 nci Tümen Komutanlığının 9 haziran 1927'de verdiği emre göre:

Filen ayaklanmaya katılan ve askere silâh kullanarak bir çoklarının şehit düşmesine sebep olan asilerin dehalet etseler bile, aflatının doğru olmayacağı; esasen bunların dehaletleri gönülden olmayıp askerinin baskısı dolayısıyla başka çare bulamadıklarından ileri geldiği; bu sebeple bunların ileride de zararlı olmalarını önlemek için eli silâh tutanların kâmilan yok edilmelerinin zorunlu olduğu; zira hepsinin silâhli direnmeleri sırasında askerlerimize birçok yaralı ve şehit vermiş oldukları; ancak, şu anda dehalet etmekte olanların dehaletlerine engel olunmamak üzere teslim alınmalarını 18 nci Alaya teslimi ve harekâtın sonunda sevkleri sırasında kaçmaya yeltenenlerin yok edilmeleri gerektiği..... bildirilmekte idi.

Birlikler, bu emir esaslarına ve eşkiya muharebeleri taktikğine uygun bir tarzda tarama ve temizleme faaliyetlerini büyük bir çaba ve fedakârlıkla günlerce devam ettirmekle suretiyle çok sayıda asiye tenkil, hayvanlarını müsadere, köylerini ve sığındıkları mağaraları tahrip ettiler. Bu arada Mehmet Ali Yunus'un aile ve akrabaları sığındıkları mağaralarda vakıflanmış ve başka eşkiya reislerinden Şeyh Abdurrahman ve Zorik'li Selim, Muhittin, Mato, Ömer ve diğer bazıları öldürülmüş, ancak Mehmet Ali Yunus'u ölü veya diri yakalamak mümkün olamamıştı. Bununla be-

haber ele geçirilmesine önem verildiği içindir ki, 2 nci Tümen Komutanlığı 16 haziran 1927'de Tugay Komutanlığına verdiği emirde: Bölüklerin boşalttıkları sırtlarda bir iki silâhli erkek ve kadın bulunmuş olmasının henüz oralarda ele geçmeyen ve saklanan asi bulunduguna delâlet ettiği ve Mehmet Ali Yunus'un da bunların arasında bulunması ihtimaline işaretle, bu bölgenin gerekirse bir daha aranmasını istemek idi.

b. Halil Semî'yi Tenkil Harekâtı :

Bir yandan Mehmet Ali Yunus ve ortaklarının açtığı gâile, tenkil kuvvetleri komutanlığının çok isabetli plan ve emirleri çerçevesinde birliklerin büyük beceriklik ve cesaretle yaptıkları çarpışmalar sonunda genellikle bertaraf edildiği bir sırada idi ki, Alikân Aşireti Reisi Halil Semî'nin, Beşiri bölgesinde yeni bir gâile açması ihtimalinin belirmesi üzerine 2 nci Tümen Komutanlığı Hazo'da bulunan Tugay Komutanlığına 17 haziran 1927'de verdiği emirde:

Uzun zamandanberi hükümeti aldatmaya ve silâhli olarak zor duruma sokmaya çalışan Halil Semî'nin Ali Osman'la anlaşarak Beşiri'deki çocuklarını ve ailelerini kurtarmak üzere Beşiri'ye taarruz edeceklerinin ve sonra da güneye geçeceklerinin anlaşılmasına işaretle devamlı olarak nüfuzunu artıran Halil Semî ve Ali Osman'ın yok edilmelerini karar verildiğini ve bundan ötürü bu aşiretlerin Dicle nehri geçerek güneye kaçmalarına engel olmak üzere 8 nci Seyyar Jandarma Alayı, 62 nci Alay ve Midyat, Gerçis jandarmalarının Batmansuyu menbaından Tİ'e kadar Dicle nehri geçitlerini 19 haziran 1927 akşamına kadar kapatmış olmalarını, keza, Ramanlı Emin'in de Dicle'nin kuzeyine geçmesine mani olunmasını belirtmek sureti ile 18 nci Alaydan bir bölük ve Siirt'ten getirilecek bir batarya ile takviyeli 1 nci Alay 3 ncü Taburunun yapacağı bir harekâtın, 18 nci Alay Komutanı tarafından idaresi ve Melefan Jandarma Müfrezesiyle Rahvan'daki mangaları emrine alması ve Vilâyet Jandarma Komutanının da, 18 nci Alay Komutanı refakatinde bulunması lüzumuna değinerek harekâtın icra tarzını etraflı olarak açıklamıştı.

Bu emre göre gerekli tertip ve tedbirler alınmak suretiyle bölgedeki tarama ve temizleme ameliyesi büyük bir fedakârlık ve çaba harcamak suretiyle yapılmakta ve asilerle yer yer yapılan çarpışmalarda bir çokları imha, köyleri tahrip, koyun sürüleri ve eşyaları müsadere edilmeye devam edildiği sırada Mutki bölgesinde de aynı şekilde silâh toplamak ve yakalamaları gereken şahısların ele geçirilmesi için bir kısım birlikler Buban aşiretinin bulunduğu Hersan, Silent, Kersu bölgesine gönderilerek, yakalananlar jandarmaya teslim edilmiş, bu köylerden kaçmayanlara da Ovaya imneleri bildirilmişti.

Jandarma subayı teslim aldığı kafilayı ve hayvanları Mutki'ye götürürken, kafilelerin akrabaları önerilerine çıkarak çarpışmaya başladığı için kafilenin kaçmasına engel olamayan jandarma subayı Mutki'ye dönme mek zorunda kalmıştı. Bu olay dolayısıyla Siirt Valiliğinin isteği üzerine Tugay, 18 nci Alay 3 ncü Tabur Komutanı Binbaşı Zeki komutasında, dört makineli tüfekle takviyeli 9 ncü ve 10 ncü Bölüklerden müteşekkil bir müfrezeyi olay mahalline sevk etmişti.

19/20 haziran gecesi Silent'e gelen Binbaşı Zeki, köyde bir iki ihtiyardan başka kimseyi göremeyince, yaptığı soruşturmada, halkın üç gün önce Mutki'ye gönderildiğini öğrenmiş ve müfrezenin 20/21 haziran gecesi Herment istikametinde hareketini kararlaştırmıştı. Ancak, daha önceleri elde ettikleri başarıların verdiği neşe içinde yeteri kadar emniyet tedbiri almamış oldukları içindir ki, müfrezeye baskına uğradı ve Binbaşı Zeki şehit edildi. Müfrezedeki kıdemli subay da komutayı ele almayı becerememiş ve başsız kalan müfrezeye büyük bir şaşkınlık içinde asi kuvvet tarafından kuşatılmıştı. Durumu öğrenen 18 nci Alay Komutanı; Karargâhı, 7 nci, 3 ncü Bölükler, bir makineli tüfek ve bir toptan müteşekkil kuvvetleri derhal Melefan üzerinden Silent'e giderek gereken icraata başladı.

Durumdan haberdar olan 2 nci Tümen Komutanlığı, olayın önemi itibarıyla 23 haziran 1927'de Tugay Komutanlığına verdiği emirde:

"Binbaşı Zeki'nin şehit olmasına çok üzüldüm. Bütün bu harekâtlar genellikle kansız denecek kadar az zayıyla kazanılan başarı, bu andan itibaren değerini kaybetmiştir. Arkadaşımızın kaybı büyük bir olaydır. Bu sebeple, 18 nci Alay süratla ve şiddetle hareket ederek Silent'te halen eşkiyanın tehdidi altında olanların bir felâkete uğramalarına meydan bırakılmamalı ve sebep olanlardan büyük ölçüde ölç alınmalıdır..." denmekte idi.

Tümen Komutanlığı aynı gün verdiği diğer bir emirde de:

18 nci Alay 3 ncü Tabur Komutanı şehit Binbaşı Zeki'nin Karzavda bulunan ailesine Tümen adına başsağlığında bulunulduğunu bildirmekte

te ve naşunun Garzan'a getirilmesini, hatta olanak bulunursa diğer şehitlerin cenazelerinin de Sason, Melefan ve Garzan gibi hükümet merkezlerinde özel şehitliklere defnini ve Binbaşı Zeki'ye Garzan'da büyük cenaze töreni yapılmasını Tugay Komutanlığından istemişti.

Bir yandan şehitlere gereken son hizmet yapılırken diğer yandan da 18 nci Alay bu olayın öcünü almak üzere faaliyete geçirilmiş bulunmakta. 1 nci Alay 3 nci Tabur ise, Halil Semi ve Ali Osman yönetimindeki asilerin tenkil ile uğraşmakta idi. Süre gelen bu çetin mücadeleler sırasında Halil Semi ve Ali Osman'ın bir kısım avaneleri ile Dicle'yi geçerek güneye kaçtıkları anlaşıldı.

Neticede tenkil ve bu maksatla yapılan takip hareketleri istenilen sonucu vermedi ve fakat bunların yakalanan aileleri ile Mehmet Ali Yunus'un ailesi 2 nci Tümen Komutanlığı emri ile Siirt'e gönderildi. Böylelikle iki subayın, bir çok erlerin şehit olmasına ve yaralanmasına sebep olan bu hareket, elebaşlarının bir kısım kuvvetleri ile kaçmış olmalarından ötürü önemini kaybetmiş ve görünürde sona ermiş oldu.

2. Mutki Harekâtı:

Hazo bölgesindeki asi artıklarının temizlenmesi ve ele geçirilenlerin akıbetleri ile uğraşıldığı bir sırada, Mutki havalisinde Buban aşiretinden ayaklanma halinde olanların da yok edilmesine karar verilmişti. Bu nedenle 2 nci Tümen Komutanlığı, 5 temmuz 1927'de yapılacak harekâtın genel ilkelerini kapsayan şu emri verdi:

"1. Tedip harekâtı verilen emir ve plan dahilinde yapılacaktır. Tedibat sırasında şu hususlar göz önünde tutulacaktır:

a. Askere silâh atanlar bu işi köyce yapmışlarsa, bunların köyleri yakılır ve hayvanları müsadere edilir.

b. Bunlar, köyden bir kısım halk ise, bu işlem sadece bunlara uygulanır ve diğerlerine çok iyi muamele edilir.

c. Askeri kuvvet karşısında silâhlı olarak çekilen ve kaçanlar takip, edilir, yakalanır ve yok edilirler.

d. Bunları koruyanlarla gizleyenler, yakalanarak Harp Divanına yollanır ve evrakları sonradan Tümene gönderilir.

e. Kıtalar, bir tedip harekâtı dışında silâh aramak, hükümetçe istenilen kişileri yakalamak, dağı köylülerin ovaya nakli gibi hususlarla meşgul olmaz. Bu işleri, uygun gördüğü zamanda sivil idareler kendi jandarmaları ile yaparlar.

f. Ancak, Hersan, Silent, Kerho, Torh gibi fiilen ayaklanıp silâh kullanan köylüler, yakalandıklarında silâhları alınır ve köylerinde silâh aranır. Silâh arama işinde yine iyi muamele etmek esas olmalıdır. Maksatlı olarak silâh sakladığı anlaşılınlar yakalanır ve evrakları Tümene gönderilir. Bu arada, köylülerin birbirlerine iftiraya eğilimli ve alışık olmaları göz önünde bulundurulmalıdır.

g. Bütün harekât ve faaliyette esas adalettir. Ayaklanma sahasının büyümesine ve asi kitlelerinin çoğalmasına meydan bırakmamalıdır. Hükümet ve askere karşı, maksatlı olmayıp, kandırılmak veya zor yüzünden, ayaklanmaya katıldığı anlaşılınların ve böyle hareketi huy etmemiş olanların iyi muamele ile affa tabi tutulmaları uygun bir idare tarzıdır.

h. Yakalananlardan zorunlu görülenlerin gönderilmeleri ve korunmaları yeter kuvvette ve gündüz yapılmalıdır.

2. Gerek 18 nci Alay ve gerekse kuzeyden hareket eden kuvvet (1 nci Tabur), Bitlis Valiliğinin talimatına göre, beraberlerinde bulunacak sivil memurlara danışarak hareket etmelidirler.

3. Bütün yapılacak işler esaslı olarak bitmedikçe kıtalar görev yerinden ayrılmamalıdır.

4. Harekâtta, soğukkanlılık, güvenlilik, idari ve askeri tedbir, görev yeter kuvvet ayırma hususlarını bütün subay ve memurlar unutmamalıdır.

5. Gereği için Tugay Komutanlığına yazılmış, bilgi için Bitlis Vilâyetine ve 7 nci Kolordu Komutanlığına arz edilmiştir".

2 nci Tümen Komutanlığı aynı gün (5 temmuz 1927) Tugay Komutanlığına verdiği emirde (özetle):

"1. Binbaşı Zeki olayını meydana getiren ve silâhlı olarak direnen Buban aşireti ile fiilen bağlaşıkları olan Velo ve Mahmut aşiretlerinin silâh sayısı 500 - 600 kadar olduğu haber alınmış ve tümence en zararlı ihtimal olarak asilerin bu miktar silâha malik buldukları kabul edilmiştir.

2. Bitlis Vilâyetinin 3 temmuz 1927 tarihli gifesinde (Hoyt bucağında altı köyden ibaret olan Sikolularla, güney bölgesinde diğer 13 köyde 500'e yakın silâh bulunduğu ve daha önce istek üzerine isimleri Tugay Komutanlığına bildirilen bu köylerin Sıcan, Silent, İğık, Koruyan, Hersan, Dilik, Torh, Kerho, Tınhi, Zinde, Ziyaret, Herpi, Zenizan, Peniç köyleri olup silâhlılardan çoğunun Kerho, Silent, Hersan, Torh bölgesinde bulunduğu bildirilmektedir.

3. Pinavutki sirtlarında 18 nci Alayın 3 nci Taburuna karşı asilerin yaptığı muamelenin öcünü ve hükümete karşı ayaklananların sonunu almak için görüşülerek kararlaştırıldığı üzere, bir an önce hareket ederek ayaklanma sahasının genişlemesine meydan bırakılmayacaktır. Asilere, bunlardan ayrılacaklara, köylerine ve saireye karşı hareket tarzı önceki talimatla bildirilmiştir.

Bu harekâta, harekât alanındaki mevcut kuvvetten başka, 2 nci Seyyar Jandarma Alayı sekiz subey, 170 erle katılacak ve Siirt'ten de iki piyade bölüğü ayrılacak ve gönderilecektir.

2 nci Alayın ikişer makineli tüfekli iki piyade bölüğü ile takviyesi ve Kabilcevaz'daki silâh toplama hususunun takibi için Kabilcevaz sabit jandarmalarının ayrıca takviyesi Kolorduya arz edilmiştir.

4. Harekât iki safhada yapılacaktır.

a. Birinci Safha: Halen Cezni ve Melefan'daki kuvvetler ve Garzan'dan alınacak iki top ile, 8 temmuz 1927'de harekete geçerek Silent'e yaklaşılabilecek ve 9 temmuz 1927'de asilerin dayandıkları Torh, Hersan, Pinavutki kuzey sirtları, Kersu güney sirtları elde edilecek ve hâkim noktalar ele geçirilmiş olacaktır. Atlılar ve Arziyo yönlerinde bulunması düşünülen çetelere karşı yanların temini ve gerilerdeki hareketin düzenlenmesi unutulmayacaktır. Bu maksatla, lüzum görülen yerlerde tahkimat yapılması, ihtiyatlar bulundurulması ve kademeli tertibat alınması tabiidir (1 nci Alay 3 nci Taburun Garzan'daki bölüğünün taburuna katılması ve Hazo'daki bölükten orada bir takım bırakılarak kalanın Garzan'a getirilmesi gibi).

Hazo'daki Mustafa Çeto'ya, görüşülen tertipte 10 kadar silâh verilmesi ve Çermillerden yararlanılması ve askerden Kürtçe bilen 5 - 10 ere Kürt elbisesi giydirilerek Atlılar ve Arziyo kısmındaki çetelerden Tatar gibi paralı bir iki azalının ve hatta orada olduğu anlaşılırsa Mehmet Ali Yunus'un da bunlar vasıtasıyla yok edilmesi dikkate alınacaktır.

b. Bu hat elde edildikten sonra ağızdan açıklandığı ve ayrıca yazılan talimat ile de belirtildiği üzere bütün asi köylerine gönderilecek bildirimlere, birkaç kışkırtıcının kandırmasına kapılmayarak daima refahlarını, sükûnet ve güvenle çalışarak zengin olmalarını isteyen, hükümete ve askere karşı silâh kullanmaktan sakınmaları ve bunun sonucunun feci olacağı ve bundan dolayı kandırılarak veya zorla birkaç kışkırtıcıya uymuş olanların, derhal köylerine dönerek iş ve güçleri ile meşgul olmaları, aksi halde fena muamele görecekları, silâh atanların yok edilecekleri, köylerinin yakılacağı, eşya ve hayvanlarının ellerinden alınacağı, aile ve çocuklarının, malîli ihtiyarlarının yerlerinden atılacağı ilh... açık bir dille yazılmalıdır ve bu iş için 12 temmuz 1927'ye kadar mühlet verilmelidir. 11 temmuz 1927'de birkaç uçamızın ayaklanma bölgesinde alçaktan uçurulmaları kolorduya arz edilmiştir.

c. 18 nci Alay, 1 nci Taburu ve Garzan'dan verilecek topçu takımı ile 12 temmuz 1927'de Bitlis'te bulunacak ve 14 temmuz 1927'de Bitlis'ten Mermert, Mis doğrutusunda hareket edecek şekilde gönderilmeli ve kendisine lüzum kalmadığından garnizona iade edildiğini herkes bilmeli ve bildirmelidir. Siirt'ten iki piyade bölüğü vaktinde Bitlis'te bulundurulacaktır.

d. 2 nci Seyyar Jandarma Alayının 14 temmuz 1927 ögüle vaktine kadar Herpi - Şinasi hattında bulunacak surette hareketinin düzenlenmesi ve ayrıca emir almadıkça buna göre hareket edilmesi yazılmış ve bir sureti Tugaya verilmiştir. 2 nci Seyyar Jandarma Alayının, lüzum görürse ve zorunluk hasıl olursa daha önce bilinen hatta bulunmasının bildirilmesi Tugay Komutanı tarafından düşünülmelidir. Yazın bu Alayın harekât bölgesine gelişinde ilkin Tugay ile muhaberesi güç olacağından, Bitlis'te bapimle muhabere edileceklerdir. 18 nci Alayın 1 nci Taburu da, Bitlis'e gelişinden itibaren aynı şekilde hareket edecektir.

18 nci Alay: 2 nci Alay ve 18 nci Alay 1 nci Taburu ile,

2 nci Alay: 18 nci Alay ve 18 nci Alay 1 nci Taburu ile, keza

18 nci Alay 1 nci Taburu: 2 nci Alay ve ilk fırsatta 18 nci Alay ile irtibat ve muhabere tesis etmeyi unutmayacaktır. Ben bu iki kitadan

Mutki telgrafhanesi aracılığı ile alacağım raporları Tugaya bildireceğim. Tugay Komutanının bu iki kıta ile doğruca muhabere ve irtibat tesisine kadar emir ve isteklerinin bildirilmesine de vasıta olacağım. Gerekliği takdirde bu iki kıtaya emir vereceğim ve Tugaya da bildireceğim.

e. 15 Temmuz 1927'den itibaren, 2 nci Seyyar Jandarma Alayı doğuya ve güneye, 18 nci Alay 1 nci Tabur 14 Temmuz 1927'den itibaren, güneye doğru hareket ederek kuşatma çemberini daraltacaklar ve 18 nci Alay da vakti gelince sağ yan eksemi üzerinde doğuya doğru hareketle bu daralmayı çabuklaştırmak, asilerin Kılması dağına güneyine kaçmasına engel olmak ve 18 nci Alay 1 nci Taburunun da Merment - Mis hattına geldikten sonra Mis'e doğru yoğunlaşarak Tırkânak doğusunda Güran - Mis - Dolivir dağı istikametlerini kapamak ve 2 nci Seyyar Jandarma Alayının bir kısmını Merment - Tırkânak hattına yanastırmak, keza, 18 nci Alayın güney yanını da buna göre 2 nci Seyyar Jandarma Alayının sağ yanına yaklaştırmak, özet olarak asileri Kılması dağı - Dolivir dağı - Kolanis - Merment Mezriaları - Pinavutki arasında boğmak olanaklarının sağlanmasını göz önünde bulundurmak gerekir. Buna göre, şimdiden 2 nci Seyyar Jandarma Alayına direktifler vermek doğru olur.

5. 18 nci Alay 1 nci Tabur Komutanına açık emirler ve talimat verilmesi ve harekât bölgesinde bu emirde ve diğer talimatta yazıldığı gibi yalnız suçlu olanlar yola getirilmeli, olayın büyümesine meydan bırakılmamalı, âdilâne hareket suretiyle olayların göstereceği asilere ve köylerine yapılacak şiddet yerinde yapılmalıdır" demekte idi.

Tugay Komutanlığı tümenin bu emir ve talimatını, gereği yapılmak üzere 7 Temmuz 1927'de kıtalar bildirmiş ve sonraki günlerde de, verdiği emirlerle yapılmış tarzını düzenlemişti. Silent'in 2.5 km. güneyinde bulunan Tugay Komutanlığının, 10 Temmuz 1927'de tümene verdiği raporda, 18 nci Alay bölgesinde durum şöyledir:

Avisipi'nin kuzeyinde 18 nci Alay 3 ncü Taburun bulunduğu iki tepeye saat 20 00'den itibaren yaklaşmak isteyen 50 kadar silâhlı iki asi grubuna ateş açıldı ve asiler araziden yararlanarak kıtaların bulunduğu yere kadar yaklaştırlarsa da, bomba ve şiddetli makineli tüfek ateşi karşısında zayıf vererek çekilmek zorunda kaldılar.

18 nci Alayın 2 nci Taburu, verilen emir gereğince Silent köyünün hemen güneyindeki sırtı ve bunun batısındaki kayalık tepeleri, buralarda bulunan asileri tart ederek işgal etti, çarpışma devam etmekte, 2 nci ve 3 ncü Tabur arasında irtibat kurulmuş bulunmakta.

Teğmen Kemal komutasında bulunan iki toptan biri, 3 ncü Taburun bulunduğu tepeye çıkarıldı, diğer top, ateşe mani hali görüldüğünden ihtiyata alındı ve ayrıca dört top, Silent geldiğinde mevziye sokuldu.

2 nci Seyyar Jandarma Alayı emrine girmek üzere 18 nci Alay 2 nci Taburdan bir makineli tüfek takımı, yeteri kadar cephanesi ile ve bir mangan koruyuculuğunda Hazo'ya gönderildi ve 11 Temmuz akşamı Kabilce-vaz'a varması emredildi.

18 nci Alay 1 nci Tabur da, saat 20 00'de Ziyaret'e gönderilecekti.

Asilerle yer yer çarpışmalar olmakla beraber birlikler, tümenin harekât emri esaslarına uygun şekilde hareket ederek yerlerini almakta ve Tümen Komutanı da harekâtın sevk ve idaresini yakından izlemek için Siirt'ten Bitlis'e gelmiş bulunmakta idi.

Tugay Komutanlığının 15 Temmuz 1927'de 2 nci Tümen Komutanlığına da onamasını aldığı harekât planı özetle şöyle idi:

"Ayaklanma halinde bulunan Bubanlıların tedip ve tenkilleri için yapılacak harekâtın şu plan dahilinde olması düşünülmüştür:

1. 2 nci Seyyar Jandarma Alayı, 15 Temmuz öğle vakti Herpi'de bulunan ve Şinasi dağı üzerinden güneye ilerleyecek asilerin Karmelîh'e kaçmalarına engel olmak için sağ yanı ile 18 nci Alay, sol yanı ile 18 nci Alay 1 nci Taburu ile irtibat kurarak 17 Temmuzda Kersu'nun kuzey ve kuzeybatı tepelerini, Burak dağına güney eteklerini tutacak şekilde hareket edecektir.

2. 18 nci Alay 1 nci Tabur, 15 Temmuzda Bitlis'ten hareketle 17 Temmuzda Hersan Mezriaları civarında bulunacak ve 16 Temmuzdan itibaren 2 nci Alay ile Kılması'nın güneyindeki 1 nci Alayın bölüğü ile irtibat kuracaktır.

3. 18 nci Alay 3 ncü Tabur, 1 nci Alaydan bir bölük, bir top takımı 18 nci Alay Komutanı Muavini Bahir Bey'in emrinde olarak 18 nci Alay 1 nci Tabur Hersan Mezrialarına geldiği vakit Kılması dağı eteklerinde bulunan asileri Torh üzerine tart ve Kepo tepesini elde edecektir. Kılması'nın

güneyindeki 1 nci Alayın bölüğü ile irtibat kurulmasına çalışacaktır.

18 nci Alay 2 nci Tabur ve 1 nci Alay 3 ncü Taburdan bir bölük ve bir top, Yarbay Ruşen emrinde bulunacak ve 18 nci Alay 1 nci Tabur, Seyyar 1 nci Alay bilinen noktaları 7 Temmuzda tuttuktan sonra, asilerin Karmelîh ve Arziyo yönlerine kaçmaları önlenerek ve Silent'in doğu ve kuzeydoğusunda toplanacak olan asileri yok etmek için tedbir alınacaktır.

4. 16 Temmuzda iki makineli tüfekle takviye edilen 1 nci Alay bölüğü, Kalo aşireti köylülerinden yararlanarak Kılması dağına geçit yerlerini ve Çiri köylerinden olan Teriç ve Çırak köylülerinden de yararlanarak bu yönde geçit yerlerini temin edecek, sağdan 1 nci Alay 1 nci Tabur, soldan Bahir Bey Müfrezesi emrine girecektir.

5. 1 nci Alay 3 ncü Taburdan bir bölük ve bir top takımı, Tugay emrinde, Tugay Karargâhı civarında bulunacaktır.

6. Hazolu Mustafa Çeto, kendi milisleri ve Çirililerden 15 kişi kadar bir müfreze ile Arziyo sivrisini tutacak ve gerekirse Yarbay Ruşen burasını bir bölükle takviye edecektir.

7. Kıtalar 17 Temmuzda ayaklanma bölgesini kuşatacak, tedricen daraltacak ve 18 Temmuzda bütün asiler bu çember içinde süratle yok edilecektir.

8. Tenkil sırasında ele geçirilebilen erkeklere, çocuk ve kadınlara silâh kullanılmayacak, tümen emri gereğince muhafaza altında bildirilen yerlere gönderileceklerdir.

9. Kuşatma çemberi kurulduktan sonra, kıtalar birbirlerinin ateşinden müteessir olmayacak şekilde ateş inzibatına uyacaklardır.

10. 18 nci Alay 3 ncü Tabur Müfrezesinden zorla alınan harp gereçlerinin hareket ve araştırma sırasında yakalanacak asilerden soruşturularak elde edilmesine çaba harcanacaktır.

İstihkâm Müfrezesi Tugay emrinde bulunacaktır. Birlikler bulunduğu yerlerde ateş yakacak ve şu işaretlerle birbirlerini haberdar edeceklerdir:

Bir beyaz işaret fişegi, kıtanın bulunduğu yer

İki beyaz işaret fişegi, irtibat kurulduğu

Bir kırmızı işaret fişegi, asilerle temas hasıl olduğu

İki kırmızı işaret fişegi, asilerin taarruz ettiği ve yardım isteği

Bir yeşil işaret fişegi, irtibat aranması

İki yeşil işaret fişegi, karşısındaki kıtanın ateşinden müteessir olduğu anlamadır.

Bu arada, 2 nci Tümen Komutanlığı 100 - 150 kadar asinin Mutki ilçe merkezine taarruz ettiğini ve olay dolayısıyla yaptığı müdahaleyi Tugay Komutanına bildirmişti. Plana göre hareketi göz önünde bulunduran Tugay Komutanlığı, 15 Temmuzda 18 nci Alay Komutanlığına verdiği emirde:

Asilerin Torh köyü batısında, Hersan, Çeçan hanesi - Pinavutki - Kerho köyü ve batısına kadar olan mevzide bulunduğunu; halen emrinde bulunan birliklerin talimat gereğince hazırlığı müteakip taarruza başlamalarını; Yarbay Bahir'in Silent geldiği dahil sağ yandan, Yarbay Ruşen'in Silent geldiği hariç sol yandan ilerlemelerini; bir topçu grubunun 3 ncü Tabur mevziine, bir kudretli topun da Yarbay Ruşen emrinde Taşlı sırta çıkmasını..... istemekte idi.

Tugay Komutanlığı 16 Temmuz 1927'de 2 nci Tümen Komutanlığına verdiği raporda:

Torh etrafındaki hâkim tepelerin elde edildiğini, Hersan'ın doğusundaki tepeye yapılan taarruzun başarı ile sonuçlandığı ve Torh, Hersan köylerindeki evlerin yakılmaya başlandığı, keza, Arziyo'daki taarruzun devam ettiğini.... bildirmişti.

17 Temmuz 1927 de 2 nci Tümen Komutanlığından alınan emirde:

Herpi'ye gelen 2 nci Seyyar Jandarma Alayının asiler tarafından kuşatıldığı ve 18 nci Alay 1 nci Taburun derhal Herpi'ye hareketinin emredildiği.... bildiriliyordu.

Tugayın 17 Temmuzda verdiği yürüyüş emrine göre, birlikler harekete geçtiler. Artçı görevinde olan Yarbay Ruşen, Arziyo'da kuşatılmış bulunan 6 ncü Bölükten üç manganın bölüğüne katılmaması nedeni ile hareket etmedi ve kuşatılmış olanları kurtarmak için, Yarbay Bahir Müfrezesinin emrine verilmesine dair isteği Tugayca reddedildi ve kendisine emrindeki kuvvetleri 1 nci Alay 3 ncü Taburdan iki bölükle takviye ederek kuşatılmış kuvvetin kurtarılması emri verildi. Bu nedenle Tugay, Yarbay Ruşen kuvvetleri yürüyüş emrinde belirtilen hatta gelmedikçe, az kuvvetle taarruzu, arızalı oluşu dolayısıyla tehlikeli bulmakta idi. Bu sebeple Bahir

Bey Müfrezesine bir süre sonra taarruza devam etmek üzere yerinde kalması emredilmişti.

2 nci Tümen Komutanlığı, 18 temmuz 1927'de verdiği emirde:

62 nci ve 63 ncü Alaylardan ikişer taburun Garzan'a geleceği bildirilmekte ve Melefan, Hazo bölgesinde yapılacak görev hakkında Tugay Komutanlığının düşüncesini sormakta idi.

Tugay Komutanlığı 19 temmuz 1927'de verdiği emirde:

Asilerin buldukları yerleri belirtmek suretiyle, 2 nci Seyyar Jandarma Alayının Herpi ve Kabilcevaz yönüne hareket ettiğini; 18 nci Alay 1 nci Taburun Meydan civarında bulunduğunu ve 63 ncü Alaydan bir müfrezenin Yarbay Nuri emrinde Hazo'ya geldiğini ve emrindeki birlikleri 20 temmuzda Torh, Hersan civarında ve Kepo tepesinde bulunan asilere taarruz ederek Siçan - Döllük - Kulaniş yolu ile Mis - Merment hattına ilerleyeceğini bildirmekte ve harekâtın şu suretle yapılmasını istemektedir:

"18 nci Alay 3 ncü Tabur, saat 03 00'ten itibaren bir bölüğünü Kalmasın kuzeydoğu eteklerinden hareket ettirmek suretiyle Kepo'ya hâkim tepeleri tutacak, diğer iki bölüğü ile de Torh'a taarruz ederek köyü tarayacak ve köyü yakıttıktan sonra Kepo'yu işgal edecek.

1 nci Alay 3 ncü Taburdan bir bölük, akşamdan Torh'un kuzeybatısındaki tepede bulunan 18 nci Alayın 11 nci Bölüğünü değiştirecek ve kuzeyden gelecek asilere karşı tertibat alacaktır. Taburun diğer bölüğü Taşlı tepedeki top mevzii civarında bulunacak ve diğer bölüğü ile de ordugâhın güvenliğini sağlayacak. Kepo ve Torh'un işgali üzerine ağırıklardan sonra yürüyüşe geçecek ve 18 nci Alayın 2 nci Taburu, bu taburu takip edecektir. Bir krup ve bir kudretli top Taşlıtepede, diğer bir krup ve kudretli top ordugâh civarında mevziye girecek. 18 nci Alayın 3 ncü Taburu Yarbay Bahir emrinde, diğer birlikler Yarbay Ruşen emrinde bulunacaklardır".

Aynı gün (19 haziran 1927) Arziyo'daki kuşatılan kuvvet, bir çıkış hareketi yaparak parça parça birliklerine katılmaya başladılar.

20 temmuz 1927'de verilen emirler gereğince hareket edildi ve Torh - Hersan - Kepo tepesinde bulunan asiler tart edilerek evleri yakıldı. Müfrezenin, 21 temmuz 1927 saat 04 00'te bildirilen yol ile Mis - Merment hattını tutması Tugayca tekrar emredildi ve bu iş için yürüyüş sırası bildirildi. Münferit emirlerle hareket eden birlikler her türlü güçlüğü yenerek verilen hedeflere doğru ilerlemekte idiler. 2 nci Tümen Komutanının gördüğü lüzum üzerine harekât bölgesindeki bütün kıtalar, 24 temmuz 1927'de Tugay Komutanının emrine verilmişti. Aynı gün (24 temmuz 1927) 2 nci Tümen Komutanlığı birkaç gündür gelişen durum bakımından bundan sonraki harekât için verdiği emirde:

Asilerin Selâş kuzeyi, Yorak, Mazikân, Arziyo, Karmelîh dağlarına kaçmaları nedeni ile, bu dağlık bölgeye yapılacak harekât için hâlen işgal edilmiş olan bölgede toplanmanın zorunlu olduğunu, bunun için de birliklerin şu yerlerde bulunmalarını istenen hususları mahallî hükümetle birlikte yapmalarını.... istemektedir:

18 nci Alay üç taburu ile Mis, Kolanis bölgesinde Alay Komutanı emrinde; 1 nci Alay 3 ncü Tabur Meydan bölgesinde, 2 nci Tabur Merkuh ve Şalansor'da, 18 nci Alay Komutanı Muavin emrinde; Seyyar 2 nci Jandarma Alayı Hoyt bucağının merkezi olan Tab'da; Hor'daki müfreze aynı yerde bulunacaklar ve birlikler bu bölgelerde silâh toplama, ayaklanmayı önleme ve kıskırtanlar ile ayaklanmaya katılanları ve bunlara önemli şekilde yardım edenleri tutuklayacaklar ve bu işler beş gün içinde bitirilmiş olacaktır.

Bu emir ve talimat dahilinde hareket edilmesi düzenlendiği sırada 25 temmuz 1927'de, Tümen Komutanlığı özetle aynı görüşü tamamlayan şu emri verdi:

"1. Hükümet merkezince büyük bir ilgi ile izlenen tenkil harekâtının süratle ve iyi bir şekilde sonuçlanması yüksek makamlarca kesinlikle istendiğinden, Mutki dahilinde emir gereğince silâh toplamada isyan çıkaranlardan, teşvik ve önemli derecede yardım edenlerden kaçmayanların yakalanmasından sonra, şu suretle hareket olunacaktır:

a. Şinasi - Yorak - Mazikân - Arziyo - Karmelîh bölgesinde çoğalan asiler, aşağıda açıklandığı üzere taarruz edilerek önce dört yanından kuşatılacak ve kuşatma çemberi daraltılmak suretiyle tamamen yok edilecektir.

b. 63 ncü Alay bir taburu ile Selâş dağı - Silent bölgesinde bulunacak ve bunun için önce yapılmış olan yollardan, top mevzülerinden ve hâkim sirtlardan yararlanılacaktır. Bu taburdan bir müfreze, Herik'te bulunarak

Arziyo dağındaki düşmanı gözetleyecek ve özellikle Tehnis geçiti civarında ve asiler için önemli olan mağaralarda ve Arziyo dağında görülecek ve haber alınacak asilerden piyade menzili dışında olanların topçu ile yok edilmesini taburu vasıtasıyla sağlayacaktır.

63 ncü Alayın diğer taburu Avıspı batısında ve Torh'un hakim sirtlarında bulunacaktır. Sağ yanın Kalması dağına karşı temini ve bu dağın gözetlenmesi önemlidir. Bu taburun Kepo tepesine gelecek olan 18 nci Alay birlikleri ile sıkı ve güvenli bir şekilde irtibat sağlamış olması şarttır.

63 ncü Alayın asıl görevi, asilerin kaçmasını önlemek ve bölgeye girebilenleri yok etmektir. Bu görev her ne kadar savunma ile yapılacaksa da, kuzey ve doğu gruplarının taarruz harekâtı sırasında Tugay Komutanlığının emri ile gösteriş tarzında taarruzlar yapmak lüzumu her zaman göz önünde bulundurulacaktır.

c. Hazo Müfrezeleri Komutanlığı, emrindeki kuvvetlerle Garzanı vadisini emniyete almak şartıyla Cinis - Asi güneyi hattını işgal edecek ve asilerin kaçmalarına engel olacaktır. Yasak bölgede hiç bir şahsın bulunmasına izin verilmeyecek, tarlalar yeniden ekilmiş ise tahrip edilecektir.

Yasak bölge: Malato güneyi - Kerho - Çuro - Arziyo dağı - Herpi (harıç) Penik - Rabi - Kozik - Kopega - Mişikedar hattı ile çevrili kısımdır.

Müfreze Komutanlığı sağ yanı ile 63 ncü Alay, sol yanı ile de 2 nci Seyyar Jandarma Alayı ile irtibat sağlamalıdır.

d. 2 nci Seyyar Jandarma Alayından evvelce Küsküt, Mişikedar civarında bulunmuş olan bir bölük ile bir top Mişikedar - Kopega hattını tutacaktır. Halen Kabilcevaz'da bulunan müfreze, bu bölük emrine girecektir.

e. Şiko Müfrezesi ve bu civardan tedarik edilecek silâhli milisler, halen Kabilcevaz'da bulunan bir hafif makineli tüfek mangası ile takviye edilerek Malato dağı işgal edecektir.

f. 1 nci Alay 2 nci, 3 ncü Taburları ile 18 nci Alayın 1 nci Taburu ve 2 nci Seyyar Jandarma Alayı (bir bölük noksan), ilkin Herpi güneybatısındaki tepe ile Şinasi dağı - Hayır hattına ilerleyecek ve 18 nci Alay Komutanı emrindeki taburlardan biri de Merment sirtlarında bulunacaktır.

g. 18 nci Alayın diğer taburu Döllük'te bulunarak Kepo tepesini de tutacak ve özellikle sol yandaki 63 ncü Alay birlikleri ile sıkı irtibat kurmuş olacaktır.

h. Kuzeyden güneye doğru taarruz eden kıtaların ilerlemesi sırasında, 18 nci Alayın Döllük'teki taburu ile batıya ve Merment'teki taburu ile de güneye doğru, keza, 63 ncü Alay ve Hazo Müfrezesinden Mişikedar'daki kıtaların ilerlemesi suretiyle yapılacak gösteriş taarruzları, Tugay Komutanı tarafından emredilecektir.

i. Harekât 2 ağustos 1927 sabahı başlayacak, Tugay Karargâhı ilkin Hor'da, daha sonra Meydan'da bulunacaktır".

Harekâtın bir an önce başlaması istendiği halde arazinin arızalı oluşu dolayısıyla, Tümen emri gereğince yapılacak hazırlığın güçlüğü dikkate alınarak taarruza ancak bir gün önce (1 ağustos 1927) de başlanması kararlaştırılmıştı.

Birlikler aldıkları görevlere göre hazırlıklarını her türlü güçlüğü rağmen büyük çaba harcayarak yapmakta idiler. Harekâtı fiilen sevk ve idare edecek olan Tugay Komutanlığı da 28 temmuz 1927'de Tümen emri esaslarına uygun olarak birliklerine gerekli harekât emrini verdi ve daha sonraki münferit emirlerle de birliklerin hareketlerini kontrolünde bulundurmamakta idi.

1 ağustos 1927'ye kadar alınabilen raporlardan:

2 nci Seyyar Jandarma Alayı 1 nci Taburunun Horamur tepesine, 1 nci Alay 3 ncü Taburunun Şinik güneyindeki tepeye geldiği;

1 nci Alay 2 nci Taburu ile 25 nci Alay piyade bölüğünün Şinik köyünün taranmasına ve asi evlerinin yakılmasına memur edildiği;

18 nci Alay Komutanı emrindeki birliklerin Kolanis kuzeyindeki boyun noktasına geldiği ve üç ağır makineli tüfele takviyeli 5 nci Bölüğün boyun noktasının batısındaki tepede olduğu, 3 ncü Taburdan bir bölüğün Kolanis güneyindeki geçitleri kapattığı.... anlaşılmakta idi.

Görüldüğü üzere harekât planının uygulanmasında bazı aksaklıklar dolayısıyla ki, 2 ağustos 1927'de gerçek durum şöyle idi:

2 nci Seyyar Jandarma Alayı saat 16 30'da Herpi'nin güneybatısını tutmuş; 1 nci Alay 3 ncü Tabur saat 17 00'de Herpi'yi kuzeyden sarmış; 18 nci Alay 1 nci Tabur saat 14 00'te Herpi köyü doğusundaki himaye mev-

zini tutmuş; 1 nci Alay 2 nci Tabur ve 25 nci Alay Müfrezesi Şinik'i taranmış ve lüzumlu gördüğü evleri yakarak 1 nci Alay 3 ncü Taburun yanına gelmiş..... bulunmaktalar.

Birliklerin aldığı duruma göre bundan sonraki harekât şöyle olacaktı:

1 nci Alay birlikleri 3 ağustos 1927'de Merment'e gönderilecek; 18 nci Alay 1 nci Tabur, 2 ağustos 1927'de Şinasi dağına taarruz edecek; 1 nci Alay 3 ncü Tabur iki bölük himayesinde Herpi'yi yakacak ve bu iki tabur Şinasi dağına çıkacak. 25 nci Alay Müfrezesi, ağırlıkları koruyacak ve Herpi'de 2 nci Tabura yardım edecek.

18 nci Alay Komutanı, emrindeki birliklerle Döllük civarına giderek 18 nci Alay 3 ncü Taburdan iki bölük ve bir topçu takımını Döllük kuze-yindeki tepeye göndermek suretiyle mevzi alıracak, taburun diğer iki bölüğü ile Kolanis vadisi dahil, güneye doğru olan geçitleri tıkayacak ve 2 nci Taburdan Alay emrinde kalan üç ağır makineli tüfeği de Kolanis kuyezinde bulunduracaktı.

Plan dahilinde münferit emirlerle yürütülen harekâta 4 ağustos 1927 durumu şöyle idi:

18 nci Alay 1 nci Tabur Şinasi dağında; taburdan bir bölük Hovamur boyun oltasının batısındaki Kerho deresinin kuzey uzamındaki tepeye kadar olan sahayı, 1 nci Alay bu tepeden Yorak dağının doğusundaki taşlıklara kadar olan bölgeyi işgal etmekte; 18 nci Alay, mevzii, 1 nci Alay 3 ncü Taburdan teslim almış ve bu tabur da Yorak dağı boyun noktasında karşılaştığı asilerin inatla direnmesine rağmen burayı, keza, 25 nci Alay Müfrezesi ile 1 nci Alay 2 nci Bölüğünü Rohonik batısında işgal etmiş bulunmakta; Karmelih civarındaki kaya oyuklarına sığınan tahminen 15 kadar asi, üzerlerine açılan topçu ateşi ile bir kısmı öldürülmüş diğerleri Kerho - Silent doğrultusunda kaçmış; ayrıca, 18 nci Alay 3 ncü Tabur Komutanı, emrinde iki bölük, üç ağır makineli tüfek ve bir topla Kepo istikametine gönderilmiş ve 63 ncü Alay ile irtibat sağlaması emredilmiş; Kolanis kuzeybatısındaki sırta üç manga, iki makineli tüfek gönderilmiş ve Merment sırtlarına karşı himaye mevzii aldırılmış; 2 nci Tabur makineli tüfekte takviye ettiği 7 nci Bölüğünü Rohonik batısında Merment'in kuzeyine ve Herbilir'in doğusuna, 5 nci Bölükten bir müfrezeyi de Merment'in doğusundaki hâkim tepeye yerleştirmiş ve bu suretle harekât iyi bir saf-haya girmiş bulunmakta.

5 ağustos 1927'de kuzeydeki kıtalar Şinasi, Yorak dağları ile Kerho'nun kuzeybatısındaki tepelerde bulunan asileri tart ve tenkil ederek Mazikân ve Kersu civarına yaklaşmıştı.

Asi kuvvetler Karmelih sırtlarında, Mazikân ve Zeri dağlarında ve Hersan Mezriasında bulunduğu göre, Tugay Komutanlığı harekâtın bundan sonra nasıl yürütülmesi gerektiğini bütün ayrıntıları ile kıtalara bildirmişti.

Birlikler, geçtikleri sahaları asilerden temizlemek, asilere ait evleri yakmak ve ekilmiş tarlalarını çignemek suretiyle harekâtı adım adım ilerletmekte idiler.

8 ağustos 1927'de Mazikân, Zeri dağları taranmış ve asilerden temizlenmişti. Aynı gün (8 ağustos 1927) Kepo tepesinde bulunan Tugay Komutanı birliklerine verdiği emirde:

18 nci Alay Komutanının, emrindeki iki taburla Rohonik'in iki tarafını tarayarak Merment, Hersan Mezriaları üzerinden Kepo tepesine gelmesini ve 63 ncü Alayın Torh civarındaki birliklerinin bulunduğu yeri tutmasını; 63 ncü Alayın, Torh civarındaki taburunu yanına getirerek Arziyo, Tehnisi, Asi vadilerine sığınan eşkıyayı imha ve tenkil etmesini; 1 nci Alay Komutanının, Mazikân ve Zeri dağlarında taranmamış yer kalmadığına kanaat ettikten sonra Karmelih, Atlır ve Kersu deresini tarayarak yanmamış evleri yakmasını... istemişti.

Şartlar çok ağır olmasına rağmen birlikler, her türlü güçlüğü yenerek aldıkları görevleri başarma çabası içinde idiler.

14 ağustos 1927'de Tümen Komutanlığı, Kolordu Komutanlığının görüşünü belirten şu emri verdi:

"1. Mehmet Ali Yunus ile avenesinin ve Mutki ayaklanmasını yapan asi reislerinin yok edildiklerine dair bir bilgi alınmadığına göre, birlikler çekildikten sonra bunların tekrar ortaya çıkmaları beklenir. Ayrıca, başlangıçta asilerin mevcudu 700 kadar ve ellerindeki silâh miktarı da 500 kadar olduğuna göre, şimdiye kadar tepelenen asiler ve ele geçirilen silâh miktarı dikkate alınırsa bölgede daha pek çok asi bulunduğuna kabul etmek lâzımdır. Bundan ötürü civardaki sadık köylere saklananların herhalde yakalanmalarına ve yok edilmelerine özellikle önem vermek gerekir.

Harekât bölgesi içinde ve dışındaki asilerle, bunlara ait eşya ve hayvanların bir yandan mahallî jandarmaları soruşturulması ve ele geçirilmesi için Kolorduca vilâyetlere yazılmıştır.

2. Halen devam eden çarpışma ve araştırma, 3-4 güne kadar sona ereceğine göre, bu görevin bitmesinden sonra:

- 1 nci, 18 nci ve 63 ncü Alayların harekât bölgesinde toplu bulundurulması ve 63 ncü Alayın bulunduğu bölgede kalması
- 6 ncü Alaya ait bölüğün alayına iadesi
- 63 ncü Alaya ait Hazo Müfrezelerinin alayına katılması
- 25 nci Alay Müfrezesinin Silvan'a iadesi
- 40 nci Süvari Alayından bir bölük ile Alay Komutan Muavininin Diyarbakır'a gönderilmesi ve Tümen Karargâhının Sirt'e avdeti
- İstihkâm ve muhabere müfrezelerinin şimdilik tümen emrinde kalmaları
- Tugay Komutanının araştırma ve silâh toplama görevinin sonuna kadar birliklerin peşinde kalması

h. Silâh araştırmasının sona ermesi ile beraber birliklerde insan, hayvan, gereç kayıpları ile beraber eşkıyanın ölü, yaralı ve yakalanmaları ile toplanan silâh miktarı, hayvan cins ve miktarlarının Kolorduya bildirilmesi ve bundan sonra birliklerin yerlerine gönderilmeleri için ayrıca emir verileceği bildirilmektedir.

3. Devam eden çarpışmaların ve araştırmaların sonunda silâh toplama işi daha önce verilen Tümen emrine göre yapılacak ve birlikler şu yerlerde bulunacaklardır:

- 63 ncü Alay ve Hazo Müfrezeleri, Hazo'da
- 1 nci Alayın üç taburu, Hor'da
- 18 nci Alayın 1 nci Taburu, Mutki bölgesinde, 2 nci ve 3 ncü Taburları Melefan'da; Tugay Karargâhı ilkin Hor'da, sonra da Bitlis'te
- 2 nci Seyyar Jandarma Alayının 1 nci Bölüğü Kabilcevaz'a gidecek, Kabilcevaz'da bulunan müfreze Hazo Müfrezesi emrine iade edilecektir.

Hazo, Torh, Silent, Selâş dağı ve Herük bölgelerinde bulunacak birlikler, asilerin durumunu esaslı olarak inceleyecek (b) maddesindeki birlikler, Döllük - Meydan - Kolanis - Merment ve Hoyt kuzeyi bölgesinde bulunarak silâh toplayacaktır.

4. Seyyar Jandarma Alayı büyük kısmının, Hoyt ve Şiko bölgelerinde silâh toplamak üzere gönderilmesini Kolordu Tümeninin isteğine bırakmıştır. Şu halde, 2 nci Seyyar Jandarma Alayının 1 nci Bölüğüne, Malato - Mişikedar - Kopega hattının araştırılması ve alay büyük kısmına da Hovarmu kuzeyinde bulunarak asilerin batıya kaçmalarına engel olma ve kısmen silâh toplama görevi verilebilir.

5. Birliklerin, araştırma sonunda belirtilen yerlere hareketleri ile beraber, varıncaya kadar geçecek zamandan da yararlanarak ne kadar silâh toplanacağına ilân edilmesi ve 4 - 6 gün mühlet verilmesi uygun olur.

6. Mühlet günleri içinde birliklerin haber alma sureti ile bölgelerinde ayaklanmayı teşvik, tahrik ve ayaklanma ile ilgililerin durumlarını inceleyerek bu işleri yapanların yakalanması; asi ailelerini ve hayvanlarını saklayanların evrakları ile Tümene gönderilmesi ve hayvanlarının ellerinden alınması.

7. Yukarıda belirtilen maksada göre, 18 nci Alayın daha doğuda bulunması ve 63 ncü Alaydan Melefan'da bir kıta bulundurulması ve Tümen-ce bildirilen tertibatta değişiklik gerekirse, Şinasi ve Karmelih dağları bölgelerinde, Mutki'de silâh araştırması sonuna kadar asi artıklarını takip etmek üzere bir topla takviyeli yeteri kadar kuvvette bir müfrezenin bir haftalık erzakla hazır bulundurulması".

Birliklerin bu emir esasları dahilinde ve eşkıya muharebeleri taktiğine uygun yaptıkları harekâta asiler kısmen kaçmış, çoğu yok edilmiş ve bir kısmı da yakalanmış ve ayaklanma bölgesinde taranmamış yer kalmamıştır.

Harekât bu suretle 25 ağustos 1927'de sona erdi ve birlikler yerlerine döndüler.

Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları

Weşanên HAYKURD

clo CANTEKÎN, Stenbygr. 5, 6tr. 163 70 Spånga, SWEDEN

Pirtûkên Dersê û Xwendinê * Şano * Kasêtên Çîrokan * Memory * Afîş

Ahmet CANTEKÎN,	Pênc Sehkarên Me
" "	Bihizire, Bigere û Bibîne
" "	Em Hîn Dibin
" "	Reng-Mêwe-Matematîk
" "	Kurdî Şîrîn e-KOLIK
" "	Heval
" "	Panda
" "	Hirç û Daristan
" "	Qeşmer

Ş.B. SOREKLÎ, Mehkemekirina Selahiddînê Eyûbî (Şano)
Cantekin,A./ Soreklî, B.Ş. Gulê û Nazê (Kasêta Çîrokan)

Afîş:

Mem û Zîn

77 x 110 cm

Memory-bi Kurdî

64 kart

Weşanên SILê:

CANTEKÎN, Ahmet, Zeman

" " ABC Kurdî

" " Fêrbûna Zimanê Kurdî

TîpênDengdar

BERHEM

Box 470 123 04 Farsta-Stockholm SWEDEN

